

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἔτος 69ον - Τεῦχος 2ον

«...καὶ κενὸς τόπος μένει...»

Μάρτιος - Ἀπρίλιος 2020

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Εκδόσεων τής Ἐπικοινωνιακῆς καί Μορφωτικῆς
Ἑπιχειρήσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Ἐπίσκοπος Ὁρειῶν κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Ἀλέξανδρος Ἱ. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΘΝΗ ΘΗΤΕΙΑ (ἀλφαβητικά): πρωτ. Ἀκίνδυνος Δαρδανός (Ἱ.Μ. Ἰδρας, Σπετσῶν καί Αἰγίνης), π. Κωνσταντῖνος Καλλιανός (Ἱ.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Ἰγνάτιος Καλογεράκης (Ἱ.Μ. Γουμένισσης, Ἀξιούπολεως καί Πολυκάστρου), π. Ἡλίας-Συμεὼν Λαουλάκος (Ἱ.Μ. Κηφισίας, Ἀμαρουσίου καί Ὠρωποῦ), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ἱ.Μ. Καλαβρύτων καί Αἰγιαλείας), Ἀθανάσιος Β. Γάρος, (Ἐπ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ἸΛΗΣ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Ἀγριμάκη, Κων. Χολέβας καί Ἐμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Ἀγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος – Ἐπεύθυνος Τυπογραφείου: Χ. Κωβαῖος, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρυονέρι Ἀττικῆς, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμὴ τεύχους 1 € (γιά ὄσους δὲν τὸ δικαιῶνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:

Ἀθηνᾶς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 18.25.298, Fax: 211 18.25.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα ἐξωφύλλου: Χριστὸς Πάσχων, στ. 2128. Τὸ ἔργο χρονολογεῖται στὸν 12^ο αἰ.
καὶ εἶχε ἀποδοθεῖ στὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Θεολόγο

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Χρῆστος Μποκόρος, «Ἄνοιξη»,
ἀπὸ τὸ βιβλίον Χρῆστος Μποκόρος, Ὅψεις Ἀδῆλων, Ἀθήνα: Μουσεῖο Μπενάκη / ἐκδ. Ἄγρα 2016,
ἀπ' ὅπου καὶ οἱ φωτογραφίες αὐτοῦ τοῦ τεύχους

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ: Τὰ κείμενα τῶν συνεργατῶν νὰ μὴν ὑπερβαίνουν τίς 750 λέξεις. Δέν γίνονται δεκτὰ δημοσιευμένα κείμενα.

Τὸ περιοδικὸ Ἐφημέριος δέν εὐθύνεται γιὰ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν ἀρθρογράφων του.

Δέν ἐπιτρέπεται ἡ ἀναδημοσίευση, ἡ ἀναπαραγωγή –ὀλική ἢ μερικὴ– τοῦ περιεχομένου τοῦ περιοδικοῦ Ἐφημέριος καθ' οἷονδήποτε τρόπο. Ἐπιτρέπεται μόνον ἡ παράθεση ἀποσπασμάτων ἀποκλειστικῶς γιὰ ἐπιστημονικοὺς καὶ ἐκπαιδευτικοὺς σκοποὺς, μὲ ἀναφορὰ τῆς πηγῆς προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 69ον

Μάρτιος - Άπρίλιος 2020

Τεύχος 2ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ	
Εισοδικόν	3
Μητρ. Ναυπάκτου καί Άγίου Βλασίου ΙΕΡΟΘΕΟΥ	
Τό δῶρο ὡς σταυρός καί ὁ σταυρός τοῦ δῶρου	6
π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ	
“Άποδείξεις” γιά τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ	9
ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	
Τετάρτη τῆς Α΄ Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν	12
Πρωτ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ	
Άνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις. Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Πλάτωνος.....	15
ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ἡ Παναγία ὡς «Μήτηρ ὑπάρχουσα τῆς ζωῆς».....	18
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ	
Τά δεξιὰ μέρη τοῦ ἁγίου ἄρτου στήν Προσκομιδή	21
Πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ	
Κυριακή Β΄ Νηστειῶν	24
Πρωτ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΧΥΓΙΑΝΝΑΚΓΗ - ΕΜΜ. ΑΘ. ΛΟΥΚΑΚΗ	
Ἡ κανονική θέση τῆς Ἄρτοκλασίας	26
Άρχιμ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ	
Εἰσαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οἰκονομία (Η΄)	29
Άρχιμ. ΒΑΡΝΑΒΑ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ	
Ἡ ἀγωνία ἑνός Ἐπισκόπου	32
Άρχιμ. ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΓΑΖΕΤΑ	
Τά παιδιά τῶν Ἱερέων (β).....	34
ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ	
«Ἵμεῖς ὄψεσθε...» (Ματθ. 27.24).....	36
Άρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ	
Ἡ Χριστιανισμός στά Βρετανικά νησιά. IV. Ἴρλανδία (α)	38
Άρχιμ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΤΡΟΧΑΛΑΚΗ	
Ἡ ἄρετή ὡς στοιχεῖο τῆς γλώσσης καί τῆς ἀγωγῆς	40
Πρωτ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΛΟΝΤΟΥ	
Ἡ ἐπιστολή στήν Ἐκκλησία τῆς Λαοδικείας.....	42
Πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	
Τέσσερις προτεσταντικές ἐκδοχές τοῦ Μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας (α)	44
Πρωτ. ΗΛΙΑ ΔΡΟΣΙΝΟΥ	
Άρχιμ. Διονύσιος Φαραζουλῆς.....	46
Ἐφημεριακά	48

Ἀποστόλου Παύλου,

Ὁ Ὕμνος τῆς Ἀγάπης (Α΄ Κορ. 13)

Ἐάν τις γλῶσσες τῶν ἀνθρώπων μιῶ καί τῶν ἀγγέλων, ἀλλά δέν ἔχω ἀγάπη, ἔγινα χαλκός πού ἤχῃ ἢ κύμβαλο πού ἀλαλάζει. Καί ἂν ἔχω τό χάρισμα τῆς προφητείας καί κατέχω ὅλα τά μυστήρια καί ὅλη τή γνώση, κι ἂν ἔχω ὅλη τήν πίστη, ὥστε καί ὄρη νά μετακινῶ, ἀλλά δέν ἔχω ἀγάπη, εἶμαι ἕνα τίποτα. Καί ἂν μοιράσω στούς φτωχοῦς ὅλα μου τά ὑπάρχοντα, καί ἂν παραδώσω στή φωτιά τό σῶμα μου γιά νά καεῖ, ἀλλά δέν ἔχω ἀγάπη, ποιό τό ὄφελος;

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, εἶναι γεμάτη καλοσύνη· ἡ ἀγάπη δέν εἶναι ζηλότυπη, δέν μεγαλαυχεῖ, οὔτε ἐπαίρεται, δέν ἀσχημονεῖ, δέν εἶναι ἐγωιστική, δέν εἶναι εὐερέθιστη, δέν θυμᾶται τό κακό, δέν χαίρεται μέ τήν ἀδικία, μετέχει ὁμως στή χαρά γιά τό ὀρθό· ὅλα τά ἀνέχεται, ὅλα τά πιστεύει, γιά ὅλα ἐλπίζει, ὅλα τά ὑπομένει.

Ἡ ἀγάπη ποτέ δέν θά πάψει νά ὑπάρχει. Τά λόγια τῶν προφητῶν κάποτε θά στερέψουν, οἱ γλῶσσες θά σιγήσουν· ἡ γνώση θά καταργηθεῖ. Γιατί γνωρίζουμε σπαράγματα μόνο τῆς ἀλήθειας, καί οἱ προφητεῖες μας εἶναι ἀτελεῖς. Ὅταν ὁμως ἔλθει τό τέλειο, τό μερικό θά παύσει νά ὑπάρχει. Ὅταν ἤμουν μικρό παιδί, μιλοῦσα σάν μικρό παιδί, σκεπτόμουν σάν μικρό παιδί, συλλογιζόμουν σάν μικρό παιδί. Ὅταν ἔγινα ἄντρας, κατάργησα τούς τρόπους τοῦ νηπίου. Γιατί τώρα βλέπουμε ἀμυδρά σάν μέσα σέ καθρέφτη· τότε ὁμως θά βλέπουμε πρόσωπο μέ πρόσωπο. Τώρα ἡ γνώση μου εἶναι μερική, τότε ὁμως θά ἔχω πλήρη γνώση, ὅπως καί ὁ Θεός ἤδη στήν ἐντέλεια μέ γνωρίζει. Στό τέλος μένουν αὐτά τά τρία: ἡ πίστη, ἡ ἐλπίδα, ἡ ἀγάπη· καί ἀπό αὐτά τό μέγιστο ἡ ἀγάπη.

(Νεοελληνική ἀπόδοση: Γιώτα Κριτσέλη, στό Θ. Κ. Στεφανόπουλος - Στ. Τσιτσιρίδης - Λ. Ἀντζουλή - Γ. Κριτσέλη, Ἀνθολογία Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματείας, Ἀθήνα: ΟΕΔΒ)

Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου (Πράξ. 17, 32).

Στὸ ἄκουσμα περὶ «ἀναστάσεως νεκρῶν» ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ἡ πλειονότητα τῶν Ἀθηναίων ἀντέδρασε χλευαστικά. Ἀντιλήφθηκαν ὅτι μιλώντας γιὰ ἀνάστασιν νεκρῶν ὁ Ἀπόστολος ἐννοοῦσε τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων. Στὸ δικό τους ἀνθρωπολογικὸ πλαίσιο ἡ «ἀνάστασις», ἢ καλύτερα ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς, τοὺς ἦταν οἰκεία, ἢ ἀνάστασις τῶν σωμάτων παντελῶς ξένη.

Στὴν ἀρχαία θρησκεία δὲν ὑπάρχει ἐνιαία γραμμὴ ἀναφορικά μὲ τὸ ζήτημα τῆς «ἀνάστασης». Βεβαίως, σὲ μυθικὸ ἐπίπεδο, ἀρκετοὶ ἦταν αὐτοὶ πού μετὰ τὸν θάνατό τους «ἀναστήθηκαν», ἀνέκτησαν τὸ φυσικὸ τους σῶμα καὶ ἔγιναν ἀθάνατοι: ὁ Ἀσκληπιός, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἀχιλλέας (βλ. Ἰ.Θ. Κακριδῆς, *Ἑλληνικὴ Μυθολογία*, Ἀθήνα: Ἐκδοτικὴ 1986). Ὡστόσο, οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀπέρριπταν αὐτὴν τὴ μυθολογικὴ ἀντίληψη· ἀκόμη καὶ ὅσοι πίστευαν στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἀδυνατοῦσαν νὰ συλλάβουν τὴν πιθανότητα τῆς ἀνάστασης τοῦ σώματος.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη ἀντιμετώπιζε τὸν ἄνθρωπο ὡς μία ψυχοσωματικὴ ἐνότητα, τὸ κέντρο τῆς ὁποίας ἐδράζεται στὴν ψυχὴ καὶ ὄχι στὸ σῶμα. Ὁ Πλάτων, π.χ., πίστευε ὅτι ἡ ψυχὴ προϋπῆρχε στὸν κόσμον τῶν Ἰδεῶν, στὸν θεϊκὸν κόσμον, ἀλλὰ ἐξέπεσε ἀπὸ ἐκεῖ γιὰ κάποιον λόγον (τὸν ὁποῖο δὲν διευκρινίζει), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκλωβιστεῖ σὲ αὐτὸ πού ὀνομάζουμε σῶμα (Φαίδων 248c κ.έ.). Ἔτσι, ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀπεγκλωβιστεῖ, νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ αὐτὴ τὴ σωματικότητα, τὴν ὕλικότητα, καὶ ἡ ψυχὴ του νὰ ἐπανενωθεῖ μὲ τὸ θεῖο. Δὲν πρόκειται, ἐπομένως, γιὰ ἀνάσταση, ὅπως τὴν ἐννοεῖ ἡ Ὀρθοδοξία, ἀλλὰ γιὰ ἐπάνοδο τῆς ψυχῆς στὴν προϋπάρχουσα ἰδανικὴ τῆς κατάστασις, στὴν ἀθανασία.

Ὅταν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὁμίλησε στοὺς Ἀθηναίους γιὰ ἀνάστασις νεκρῶν, δὲν ἀναφερόταν μόνον στὴν ἀνάστασις τῆς ψυχῆς -μία ἰδέα πού δὲν θὰ τοὺς ξένιζε- ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνάστασις τῶν σωμάτων, ὅπως περιγράφει μὲ σαφήνεια ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος: «καὶ τὰ μνημεῖα ἀνοίχθησαν καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἀναστήθησαν...» (Μτ. 27, 51-53). Ὁ Ἀπόστολος εἶναι τόσο βέβαιος ὅτι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀνάστασις τῶν σωμάτων, ὥστε συνδέει τὴν πίστη στὴν ἀνάστασις τῶν νεκρῶν μὲ τὴν πίστη στὴν ἴδια τὴν ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ: «εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται» (Α΄ Κορ. 15, 13). Ἐπομένως, τὸ νέο στοιχεῖο πού παρουσιάζει ὁ λόγος του εἶναι ἡ ἀνάστασις τῶν σωμάτων.

Ἡ ἀρχαιοελληνικὴ ἀντίληψη ὅτι τὸ κέντρο βάρους τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὴν ψυχὴ καὶ καθόλου στὸ σῶμα εἶχε σοβαρὲς ἀνθρωπολογικὲς καὶ ὑπαρξιακὲς συνέ-

πειες, πού ὀδηγοῦσαν στήν ὑποτίμηση τοῦ ὕλικου στοιχείου, στήν ὑποβάθμιση τοῦ σώματος, γεγονός πού θέτει τό ἐρώτημα τί εἶναι ἄνθρωπος.

Οἱ Ὀρφικοί, ὁ Πλάτωνας καί οἱ νεοπλατωνικοί προσπάθησαν νά δώσουν μία συστηματικότερη ἀπάντηση στό ἐρώτημα τί εἶναι ἄνθρωπος καί κυρίως στό παναθρώπινο αἴτημα τῆς ἀθανασίας. Σ' αὐτό τό αἴτημα, τό σῶμα ἦταν καί εἶναι τό μοναδικό ἐμπόδιο, ἀφοῦ διαρκῶς ὑπενθυμίζει τήν ἔλλειψη τῆς ἀθανασίας στόν ἄνθρωπο, διότι αὐτό καί μόνο αὐτό, μέ τρόπο ὀδυνηρό καί τραγικό, εἶναι ὁ μάρτυρας τῆς φθαρτότητας. Αὐτήν τήν πραγματικότητα ἐπιχείρησαν, λοιπόν, νά ἀντιμετωπίσουν, ἐρμηνεύοντας τόν κόσμο διῦστικά. Ὁ διῦσμός πρεσβεύει τήν ὑπαρξη δύο ἀνόμοιων καί ἀντιμαχομένων ἀρχῶν (π.χ. θεός-δαίμονας, πνευματικό-ὕλικό, νοητό-αἰσθητό, ἀγαθό-κακό, σῶμα-ψυχή, κ.ἄ.). Βάσει αὐτοῦ, ὁ κόσμος διαχωρίστηκε σέ αἰσθητό καί ὑπερφυσικό (Πλάτων, ὁ.π.). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι μέν ἕνα σύνθετο ὄν, ὅμως τό κέντρο του δέν μπορεῖ νά βρισκεται στό σῶμα, πού φθείρεται καί πεθαίνει, ἀλλά σέ κάτι πιό ἄυλο. Ἔτσι, ἐπινόησαν μία ἰδέα περί ψυχῆς ἀπό προϋπάρχουσα θεϊκή ὕλη, ἐντελῶς ξένη μέ τήν ὀρθόδοξη ἀντίληψη περί ψυχῆς· ἀλλά δέν εἶναι τοῦ παρόντος νά ἀναλύσουμε αὐτή τή διαφοροποίηση. Ὁ κάθετος διαχωρισμός τοῦ σύμπαντος κόσμου σέ φυσικό καί ὑπερφυσικό εἶχε ὡς συνέπεια τό σῶμα νά θεωρηθεῖ κατώτερο ἔως χαμερπές σέ σχέση μέ τό πιό ἄυλο, καί ἐπομένως πιό καθαρό, στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ἡ ψυχή, προορισμός τῆς ὁποίας εἶναι ἡ κάθαρσή της ἀπό τό σῶμα (βλ. Πλωτίνος, Ἐννεάδες, 3, 6· 4, 7-8).

Οἱ ἀντιλήψεις αὐτές, ἄν καί παραλλαγμένες, ἐπιβίωσαν στή δυτική θεολογία κυρίως μέσω τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου (βλ. *De moribus* I, xxvii). Γι' αὐτό, στή συνάφεια αὐτή, τό πρόβλημα τῆς ἁμαρτίας συστηματικά συνδέθηκε περισσότερο ἢ κυρίως μέ τό ἀνθρώπινο σῶμα καί ὄχι μέ τόν ὅλο ἄνθρωπο, μέ τή δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας του, μέ τήν ἀνθρώπινη θέληση. Ἔτσι, στόν εὐρύτερο χριστιανικό κόσμο, τό προπατορικό ἁμάρτημα ἐρμηνεύθηκε κυρίως σέ ἀναφορά μέ τό σῶμα, μέ ἀποτέλεσμα τήν ἐνοχοποίησή του καί τήν ὑποτίμησή του, ἀφοῦ θεωρήθηκε ὡς ἡ ἕδρα καί ἡ πηγή τῶν κατώτερων ἐνστίκτων.

Ὅστόσο, μέ βάση τά λόγια του Ἀποστόλου Παύλου, ἡ ὑποτίμηση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι ἄρνηση τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Θεανθρώπου, ἰσοδυναμεῖ μέ περιφρόνηση τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ, ὁ Ὅποιος ἀπό μή «προϋπάρχουσα ὕλη» δημιουργεῖ τήν κτίση, τήν ὕλη καί στή συνέχεια τό ἀνθρώπινο σῶμα μέ τήν κλήση νά θεωθεῖ, καί καταλήγει σέ ἀκρωτηριασμό τῆς ἴδιας τῆς ἔννοιας τοῦ ἀνθρώπου.

Γιά ἐμᾶς τούς Ὀρθοδόξους δέν ὑφίσταται τέτοιος διῦστικός διαχωρισμός, ἀλλά ἰσχύει ἡ διάκριση κτιστοῦ κόσμου καί ἀκτίστου, τό δέ κτιστό καλεῖται νά ἐνωθεῖ μέ τόν ἄκτιστο Θεό στό πρόσωπο τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου. Ὅμως, ἡ ὑποτίμηση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι πολύ παλιά. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι γιά πρώτη φορά τή συναντοῦμε στόν κήπο τῆς Ἐδέμ, τή στιγμή πού ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὐά ντρέπονται γιά

τό σῶμα τους («γυμνός εἰμι, καί ἐκρύβην», Γεν. 3, 8-10). Φαίνεται πῶς αὐτή ἦταν ἡ ἀφορμή πού τό ἀνθρώπινο σῶμα συνδέθηκε σέ τέτοιο βαθμό μέ τήν ἁμαρτία.

Ἔχουν περάσει περίπου 2000 χρόνια ἀπό τήν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί εἶναι δύσκολο στόν περιορισμένο χῶρο ἐνός προλογικοῦ σημειώματος νά ἀφηγηθοῦμε πῶς ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει ἀντιληφθεῖ καί ἔχει ἀντιμετωπίσει τό ἀνθρώπινο σῶμα. Ἄν περιοριστοῦμε στόν δυτικό κόσμο, χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὁ θάνατος στήν πυρά, κατά τόν μεσαίωνα, ὥστε, ὅπως πιστευόταν, νά ἐξαγνιστεῖ ἡ ψυχή. Ἐν τούτοις, καί στήν ἐποχή μας θά μπορούσαμε νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἐνῶ ὑπάρχει ἐντονο ἐνδιαφέρον γιά τήν ὕλη, δύο τουλάχιστον παράμετροι τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ ἀποκαλύπτουν τήν πραγματική στάση του ἀπέναντι στό ἀνθρώπινο σῶμα. Ἡ πρώτη σχετίζεται μέ τή βιομηχανία ἀντιγήρανσης καί ποικίλων χειρουργικῶν σωματικῶν τροποποιήσεων, πού ἀψηφοῦν τήν ἱστορικότητα τοῦ σώματος, τῶν ἀμείλικτων ὀρίων τοῦ κτιστοῦ (δηλαδή τοῦ θανάτου) ὅτι ἡ ἀποδοχή τῆς γήρανσης διευκολύνει τήν ὠριμότητα. Ἡ δεύτερη, ἀφορᾷ τό τεχνολογικό φαινόμενο, πού ἐνῶ ἐπαγγέλλεται τή διευκόλυνση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, στήν πραγματικότητα, ὅπως δείχνει ἡ ἐξέλιξή του, τό ἀντικαθιστᾷ μέ κάθε τρόπο μέσα ἀπό τίς μηχανικές του ἐφευρέσεις. Αὐτό ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τό ἀνθρώπινο σῶμα σταδιακά νά καθίσταται περιττό, ἀπολιθωμένο, ἀφοῦ καί ἡ ἐπικοινωνία τείνει νά γίνεῖ ἀσώματη. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἀπό πολλούς ἐπισημαίνεται πῶς ἡ τεχνολογική ἀνάπτυξη οὐσιαστικά ὀδηγεῖ στήν ἀπο-ὑλοποίηση τοῦ ἀνθρώπου.

Πάντως ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπιμένει στή διδασκαλία καί στήν πίστη της ὅτι τά ἀνθρώπινα σῶματα θά ἀναστηθοῦν. Εἶναι σημαντικό ὅτι ὁ Θεάνθρωπος προσκαλεῖ τόν ἄνθρωπο, ἄν θέλει νά ζήσει αἰώνια, νά φάει τό σῶμα Του καί νά πιεῖ τό αἷμα Του (Γω. 6, 54)- δηλαδή καί ὁ ἴδιος ὁ Χριστός χρησιμοποιεῖ ἐκφράσεις πού παραπέμπουν ἄμεσα στό ἀνθρώπινο σῶμα, τό δικό Του καί τό δικό μας.

Τό ἀνθρώπινο σῶμα ἔχει κληθεῖ γιά τήν αἰωνιότητα καί θά ἀναστηθεῖ «ἀναγκαστικά» κατά τή Δευτέρα Παρουσία (Γω. 5, 29). Ὅμως τό *ἀεὶ εὖ εἶναι* (βλ. Μάξιμος Ὁμολογητής, *Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν*, PG 91, 1392AB), δηλαδή ἡ κατάφαση ἀπέναντι στόν Θεό, διέρχεται μέσα ἀπό τή στάση πού θά λάβουμε ἀπέναντι στό σῶμα μας. Ἡ πίστη ὅτι τό σῶμα ἔχει κληθεῖ γιά τήν αἰωνιότητα ἔχει ὑπαρξιακές συνέπειες στή ζωή μας, στήν καθημερινότητά μας, σέ τέτοιο βαθμό πού θά μπορούσε κάποιος νά πεῖ «δεῖξε μου τό σῶμα σου, νά σοῦ πῶ ποιός εἶσαι», σέ ἐπίπεδο ὅχι ἐμφάνισης ἢ αἰσθητικῆς ἀλλά ὄντολογικό.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας

Ἡ Θεολογία τοῦ δώρου: 5. Τό δῶρο ὡς σταυρός καί ὁ σταυρός τοῦ δώρου.

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου Ἱεροθέου

Ὅπως ἀναλύσαμε στίς προηγούμενες ἐνότητες, τό δῶρο εἶναι εὐλογία καί χάρισμα ἀπό τόν Θεό. Ὅλα ὅσα ἔχουμε -τά διανοητικά, τά ψυχικά, τά σωματικά χαρίσματα- εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ «τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καί ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβών;», λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Α΄ Κορ. δ΄, 7).

Ἡ σχέση μας, ὅμως, μέ τό δῶρο τοῦ Θεοῦ στήν πραγματικότητα εἶναι σταυρική. Κατ' ἀρχάς, πρέπει νά εὐγνωμονοῦμε τόν Θεό γιά ὅλα καί αὐτό συνδέεται μέ μιὰ σταυρική ζωή. Αὐτό σημαίνει ὅτι σέ ὅλες μας τίς συναναστροφές πρέπει νά θεωροῦμε ὅτι οἱ ἄλλοι εἶναι δῶρα τοῦ Θεοῦ σέ μᾶς καί ὄχι ἀπειλή τῆς ὑπαρξῆς μας. Ἡ σύγχρονη ὑπαρξιστική φιλοσοφία, ἡ ἀθεϊστική, θεωρεῖ τόν ἄλλον ὡς ἀπειλή. Ὁ Σάρτρ, π.χ., ἔλεγε: «Ἡ κόλασή μου εἶναι οἱ ἄλλοι». Ὡστόσο, οἱ ἄλλοι δέν εἶναι ἡ κόλασή μας, ἀλλά ἡ χαρά μας, ὁ παράδεισός μας, γι' αὐτό ὁ ἅγιος Σεραφεῖμ τοῦ Σαρώφ ἀπευθυνόταν στούς ἄλλους μέ τήν προσφώνηση: «Χαρά μου».

Πρέπει, λοιπόν, νά αισθανόμαστε τούς ἄλλους ἀνθρώπους ὡς χαρά, ὡς δῶρα τοῦ Θεοῦ, νά βλέπουμε τά θετικά στοιχεῖα τους καί ὄχι τά ἀρνητικά, ὅπως συνήθως κάνουμε, καί νά ἀναλαμβάνουμε τήν

εὐθύνη νά σηκώσουμε τίς ἰδιοτροπίες καί τά πάθη τους, τίς δυσκολίες τους, ἀκόμη καί τίς ἀρρώστιες τους καί τά προβλήματα τους. Ἐπίσης, θά πρέπει ἐπί τέλους κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νά προσφερόμαστε στούς ἄλλους ὡς δῶρα τοῦ Θεοῦ, μέ καλοσύνη καί ἀγάπη, ὑπερβαίνοντας τόν ἑαυτό μας. Αὐτό σημαίνει ὅτι κι ἐμεῖς πρέπει νά σηκώνουμε τίς δικές μας πτωτικές καταστάσεις μέ αὐτομεμφία καί αὐτογνωσία, νά καταλαβαίνουμε τά λάθη μας καί τίς ἀδυναμίες μας, νά μὴν ἔχουμε τήν αἴσθηση ὅτι εἴμαστε τέλειοι, νά μὴν καλύπτουμε τόν ἑαυτό μας μέ τήν ψευδαίσθηση ὅτι εἴμαστε καλύτεροι ἀπό τούς ἄλλους. Μέ ἄλλα λόγια, πρέπει νά ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τόν πειρασμό τῆς ἀθωότητος ἀλλά καί ἀπό τή λεγόμενη θυματοποίηση, δηλαδή νά θεωροῦμε τόν ἑαυτό μας ἀθῶο ἢ ἀκόμη χειρότερα θύμα, ρίχνοντας τό φταίξιμο στούς ἄλλους. Κατ' ἐπέκταση, πρέπει νά μάθουμε νά σηκώνουμε τίς δοκιμασίες τῆς ζωῆς μας. Δέν ὑπάρχει ἄνθρωπος πού δέν δοκιμάζεται καί δέν ἔχει πειρασμούς, μικρούς ἢ μεγάλους, σωματικούς, ψυχικούς, κοινωνικούς κ.ἄ. Δέν ζοῦμε σέ μιὰ γυάλα, σέ ἕναν κόσμον ἀγγελικά πλασμένο. Ὅλος ὁ κόσμος «ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται» (Α΄ Ἰω. ε΄, 19) καί μέσα στήν ἁμαρτία.

Ἐάν δέν ὑπῆρχε ὁ σταυρός στή ζωή μας, πού εἶναι οἱ δοκιμασίες, τότε θά ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νά θεωρήσουμε τόν κόσμο ὡς τή μόνιμη πραγματικότητα, νά λέγαμε «τί ὠραῖα πού περνᾶμε ἐδῶ στή γῆ» καί νά μὴν ἀναζητούσαμε τή μέλλουσα πόλη. Ὅπως, ὅμως, λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: «οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν» (Εβρ. ιγ', 14). Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ἀλλὰ καί ὄλοι οἱ Πατέρες, μᾶς συνιστοῦν νά μάθουμε καί νά συνειδητοποιήσουμε ὅτι εἴμαστε «ὀδίτες» καί ὄχι «πολίτες». Δέν ἔχομε ἐδῶ πόλη, ἀφοῦ «ἡ πόλις ἄνω ἐστίν, ἐνταῦθα ὁδός». Πολίτες εἴμαστε τοῦ οὐρανοῦ καί ὄχι τοῦ κόσμου τούτου.

Ὅταν ἔρχεται ἡ δοκιμασία καί τό πρόβλημα, τότε λέμε ὅτι ἡ πατρίδα μας δέν εἶναι ἐδῶ, ἀλλὰ ἔχομε ἄλλη πατρίδα. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν ἀπολυτοποιοῦμε καί δέν θεοποιοῦμε τόν κόσμο, τὴν οἰκογένεια, τὴ στενὴ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, ἀλλὰ σέ ὄλες τίς δοκιμασίες καί τίς θλίψεις τῆς ζωῆς μας πάντοτε ἔχομε ἕναν καλὸ λόγο νά λέμε, ἕναν καλὸ λογισμό νά κάνουμε. Νά βλέπουμε τὰ πάντα ὡς εὐεργεσία καί εὐλογία τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰδιος ὁ Θεός εἶναι τό μεγαλύτερο δῶρο στή ζωὴ μας, νά θεωροῦμε ὅτι Αὐτός εἶναι ὁ μεγαλύτερος εὐεργέτης, ὁ καλύτερος Πατέρας, θά ἔλεγα περισσότερο Μητέρα. Μᾶς ἀγαπᾶ ὑπερβολικά, φροντίζει γιὰ μᾶς, καταλαβαίνει τὰ προβλήματά μας καί τίς δοκιμασίες μας, ἐπιτρέπει μερικὰ πράγματα γιὰ νά διορθωθῶμασθε καί νά βγαίνουμε μέσα ἀπὸ τὴ φιλαυτία μας καί νά ὀδηγοῦμασθε σέ Αὐτόν.

Ὁ ἅγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν προηγούμενο αἰῶνα ὡς Ἐπίσκοπος Ἀχρίδος στή Σερβία (εἶναι αὐτός πού χειροτόνησε Πρεσβύτερο τόν ἅγιο Ἰουστῖνο Πόποβιτς καί Διάκονο τόν π. Σωφρόνιο τοῦ Ἑσσεξ καί, ὅταν πῆγαινε στό Ἅγιον Ὄρος, στή Μονὴ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, εἶχε ἐπικοινωνία μέ τόν ἅγιο Σιλουανὸ τόν Ἀθωνίτη), ἔγραψε, μεταξύ ἄλλων, ἕνα ὠραιότατο κείμενο, ὡς προσευχὴ στὸν Θεό. Γράφει:

«Εὐλόγησε τοὺς ἐχθροὺς μου ὦ Κύριε... Οἱ ἐχθροί μέ ἔχουν ὀδηγήσει μέσα στήν ἀγκάλη Σου περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι οἱ φίλοι μου. Οἱ φίλοι μου μέ ἔχουν προσδέσει στή γῆ, ἐνῶ οἱ ἐχθροί μου μέ ἔχουν λύσει ἀπὸ τὴ γῆ καί ἔχουν συντρίψει ὄλες τίς φιλοδοξίες μου στὸν κόσμο».

Καί προχωρεῖ:

«Εὐλόγησε τοὺς ἐχθροὺς μου, ὦ Κύριε... Αὐτοὶ μᾶλλον παρά ἐγὼ ἔχουν ὀμολογήσει τίς ἁμαρτίες μου ἐνώπιον τοῦ κόσμου. Αὐτοὶ μέ ἔχουν μαστιγώσει κάθε φορά πού ἐγὼ εἶχα διστάσει νά μαστιγῶ. Μέ ἔχουν βασανίσει κάθε φορά πού ἐγὼ εἶχα προσπαθήσει νά ἀποφύγω τὰ βάσανα. Αὐτοὶ μέ ἔχουν ἐπιπλήξει κάθε φορά πού ἐγὼ εἶχα κολακεύσει τόν ἑαυτό μου. Αὐτοὶ μέ ἔχουν κτυπήσει κάθε φορά πού ἐγὼ εἶχα παραφουσκώσει μέ ἀλαζονεία...».

Συχνὰ καλύπτουμε τίς ἁμαρτίες μας καί τόν κακὸ μας χαρακτήρα, δέν θέλουμε νά τὰ φανερώσουμε, πολλές φορές τὰ ἀποσιωποῦμε ἀκόμη καί στήν ἐξομολόγηση. Πηγαίνουμε στήν ἐξομολόγηση καί λέμε: «Δέν ἔχω τίποτα νά πῶ, δέν σκότωσα, δέν ἔκλεψα», καί καλύπτουμε ὅλα τὰ πάθη μας. Ὅταν ὅμως οἱ ἐχθροί μας μᾶς

ἀποδίδουν διάφορους χαρακτηρισμούς, τότε αποκαλύπτεται ἀμέσως ποιός εἶναι ὁ ἑαυτός μας καί ἡ ἀναγνωρίζουμε ὅτι ἔχουμε καί αὐτά τὰ ἐλαττώματα ἢ ἀγανακτοῦμε γιά ὅσα λένε ἐναντίον μας. Ἐπομένως, αὐτά πού ἀποφεύγουμε νά ποῦμε στόν Πνευματικό Πατέρα, αὐτά λένε οἱ ἐχθροί σέ ὅλον τόν κόσμο, πολλές φορές ἀναμειγμένα μέ τίς συκοφαντίες καί τίς διαβολές, ἴσως σέ μεγάλο ἢ μικρό βαθμό.

Συνεχίζοντας, ὁ ἅγιος Νικόλαος λέγει τό καταπληκτικό:

«Εὐλόγησέ τους (τούς ἐχθρούς) καί πλήθυνέ τους! Πλήθυνέ τους καί κάνε τους ἀκόμη πιό σκληρούς ἐναντίον μου. Ὡστε ἡ καταφυγή μου σέ σένα νά μήν ἔχη ἐπιστροφή, ὥστε καί κάθε ἐλπίδα μου στούς ἀνθρώπους νά διαλυθῆ ὡς ἰστός ἀράχνης, ὥστε ἀπόλυτη γαλήνη ν' ἀρχίσῃ νά βασιλεύῃ στήν ψυχή μου, ὥστε ἡ καρδιά μου νά γίνη ὁ τάφος τῶν δύο κακῶν διδύμων ἀδελφῶν μου· τῆς ἀλαζονείας καί τοῦ θυμοῦ. Ὡστε νά μπορέσω νά ἀποθηκεύσω ὅλους τούς θησαυρούς μου ἐν οὐρανοῖς...».

Ἔτσι ἀγιάζονται οἱ ἄνθρωποι. Δέν ἀγιάζονται μέ τά καλά λόγια, δέν ἀγιάζονται μέ τίς ἐπευφημίες, ἀλλά μέ τήν ὑπομονή πού θά κάνουν στίς δοκιμασί-

ες τῆς ζωῆς τους. Πῶς ἀγίασε ὁ ἅγιος Νεκτάριος; Μέ τήν ὑπομονή πού ἔκανε στίς δοκιμασίες καί στίς συκοφαντίες. Ὁ ἅγιος Νικόλαος Βελιμίροβιτς φθάνει στό σημεῖο νά παρακαλέσῃ τόν Θεό νά εὐλογῆσῃ καί νά πληθύνῃ τούς ἐχθρούς του, ὥστε νά μή χάσῃ τήν ἐπικοινωνία καί τήν ὁρμή του πρὸς Αὐτόν, νά μήν ἀπομακρυνθῆ ἀπό Αὐτόν καί νά μή στηρίξῃ τίς ἐλπίδες του στούς ἀνθρώπους, ἀλλά πάντοτε νά εἶναι κοντά Του καί νά στηρίζεται σέ Αὐτόν.

Καί καταλήγει ὁ ἅγιος αὐτός ἄνθρωπος: «Εἶναι πράγματι δύσκολο γιά μένα νά πῶ ποιός μοῦ ἔκανε περισσότερο καλό καί ποιός μοῦ ἔκανε περισσότερο κακό στόν κόσμο· οἱ ἐχθροί μου ἢ οἱ φίλοι μου; [...] Γι' αὐτό, εὐλόγησε, ὦ Κύριε, καί τούς φίλους μου καί τούς ἐχθρούς μου».

Τό πνεῦμα αὐτῆς τῆς προσευχῆς εἶναι ὅτι πρέπει νά αἰσθάνεται κανεῖς ὅλον τόν κόσμο, ὅλη τήν κτίση, ὅλη τή δημιουργία, τούς ἀνθρώπους πού ἔχει δίπλα του, ὄχι ὡς ἀπειλή τῆς ὑπαρξῆς του, ὄχι ὡς τήν κόλασή του, ἀλλά ὡς δῶρα τοῦ Θεοῦ. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ἀντιμετωπίζονται ὅλα τά προβλήματα καί οἱ δυσκολίες τῆς ζωῆς μας, ὁ ἄνθρωπος ὠριμάζει πνευματικά καί ἀγιάζει, καί αἰσθάνεται ὅλον τόν κόσμο εὐλογημένο.

*Αἶμα, σκοτάδι καί φῶς ἀδελφωμένα
(λεπτομέρεια)*

“Αποδείξεις” για τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἰ.Ν. Ἀναλήψεως Ντραφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

Διατυπώνεται συχνά ἡ ἄποψη ὅτι ἡ Πίστις στὸν Θεὸ δὲν ἀφορᾷ τὴ λογική. Στὴν καλύτερη περίπτωση, αὐτὸ σημαίνει ὅτι, ἐφόσον ὁ Θεὸς δὲν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἡ λογική, ὅπως καὶ οἱ αἰσθήσεις μας, δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς ποῦν κάτι σχετικά μὲ αὐτόν. Ἡ πίστις, ἐπομένως, θεμελιώνεται ἀποκλειστικά καὶ μόνο στὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι στὴ λογική μας. Στὴ χειρότερη περίπτωση, ἡ ἴδια ἄποψη κατατείνει στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἡ πίστις στὸν Θεὸ εἶναι αὐθαίρετο καὶ παράλογο ἀποκύημα τῆς φαντασίας μᾶς –κάτι σὰν τὴν “πίστι” στὸν Ἄη Βασίλη.

Εἶναι ὅμως ἔτσι; Εἶναι ἡ πίστις ἀνεξάρτητη ἀπὸ, ἢ ἐνδεχομένως καὶ ἀντίθετη πρὸς, τὴ λογική; Ἡ μήπως, ἀντίθετα, ἡ λογική μας μᾶς κατευθύνει πρὸς τὸν Θεό; Παλαιότερα οἱ θεολόγοι ἔκαναν λόγο περὶ ἀποδείξεων γιὰ τὴν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ. Μποροῦμε σήμερα νὰ κάνουμε λόγο γιὰ τέτοιου εἴδους ἀποδείξεις; Ἡ, τουλάχιστον, μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ χριστιανική πίστις εἶναι λογικά ὑπερασπίσιμη;

Ὡς ἀπάντηση στὸ παραπάνω ἐρώτημα, θὰ παρουσιάσω στὴ συνέχεια μὲ συντομία ἕξι “ἀποδείξεις”, πού δείχνουν ὅτι ἡ ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ εἶναι πολὺ πιθανότερη ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία του.¹

1. **Ἡ ὑπαρξη τοῦ κόσμου.** Γιατί ἄραγε ὑπάρχει κάτι καὶ ὄχι τίποτα; Αὐτὸ ἀποτελεῖ θεμελιῶδες φιλοσοφικὸ ἐρώτημα. Γνωρίζουμε πού ὀφείλονται τὰ ἐπιμέρους ἀντικείμενα ἢ γεγονότα. Ἐνα οἰκοδόμημα ὑπάρχει ἐπειδὴ κάποιος τὸ ἀνήγειρε. Ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς ὑπάρχει χάρις στοὺς γονεῖς του. Οἱ γονεῖς μας ὀφείλουν τὴν ὑπαρξή τους στοὺς δικούς τους γονεῖς καὶ οὕτω καθεξῆς. Ποιὸ ὅμως εἶναι τὸ ἀρχικὸ αἴτιο τῆς ἴδιας τῆς ὑπαρξης;

Παλαιότερα οἱ ἐπιστήμονες θεωροῦσαν ὅτι ὁ κόσμος ὑπῆρχε ἀνέκαθεν. Σήμερα, ὡστόσο, ἡ κυρίαρχη ἐπιστημονική ἀντίληψη γιὰ τὴν προέλευση τοῦ κόσμου εἶναι ἡ λεγόμενη θεωρία τῆς μεγάλης ἔκρηξης, τοῦ «μπίγκ μπάνγκ». Σύμφωνα μ’ αὐτήν, ὁ κόσμος ἦρθε στὴν ὑπαρξη ἀπὸ τὸ τίποτα πρὶν ἀπὸ δισεκατομμύρια χρόνια χάρις σὲ μία μεγάλη ἔκρηξη, ἀπὸ τὴν ὁποία προήλθαν ὁ χῶρος, ὁ χρόνος, ἡ ὕλη, ἡ ἐνέργεια, καὶ γενικά αὐτὸ πού ὀνομάζουμε σύμπαν στὴν ὁλότητά του. Γνωρίζουμε, ὡστόσο, ὅτι τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ προέλθει ἀπὸ τὸ τίποτα. Ἡ θεωρία τῆς μεγάλης ἔκρηξης καθιστᾷ εὐλόγη τὴν ὑπαρξη ἑνὸς προσωπικοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δημιούργησε τὸ σύμπαν «ἐξ οὐκ ὄντων», ὅπως πάντοτε δίδασκε ἡ χριστιανική θεολογία.

2. **Ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀπαιτούμενων συνθηκῶν γιά τήν ἐμφάνιση τῆς ζωῆς.** Ἡ ὑπαρξη τῆς ζωῆς, καί μάλιστα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, εἶναι ἓνα ἀσύλληπτο “θαῦμα”. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐπιστήμη, γιά νά ἐμφανιστεῖ ἡ ἀνθρώπινη ζωή ἦταν ἀπαραίτητο νά συντρέξουν τόσο ἀκριβεῖς συνθήκες καί παράμετροι, ὥστε ἡ ἐμφάνισή της νά ἔχει ἀπειροελάχιστες, σχεδόν μηδενικές πιθανότητες. Δοθέντος ὅτι τό ἐνδεχόμενο κάτι τέτοιο νά συνέβη τυχαία εἶναι ἀστρονομικά μικρό, ἡ ὑπόθεση ὅτι ὁ Θεός εἶχε «προγραμματίσει» τήν ἐμφάνιση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καθίσταται ιδιαίτερα εὐλογη. Εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότερες οἱ πιθανότητες νά εἴμαστε δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ παρά τῆς τύχης.

3. **Ἡ ἀντικειμενικότητα τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν.** Ἄν δέν ὑπάρχει Θεός, εἶναι ἀδύνατον νά ἰσχυριστοῦμε ὅτι τό καλό καί τό κακό δέν ἀποτελοῦν αὐθαίρετες, ἱστορικο-κοινωνικο-πολιτιστικές συμβάσεις. Ἄν εἴμαστε ἀπλῶς καί μόνον ἐξελιγμένα ζῶα, τό καλό ἢ τό κακό ἀνακλοῦν τίς ἀτομικές ἢ συλλογικές μας προκαταλήψεις, χωρίς νά ἔχουν καμμία ἀντικειμενική ἀξία. Ποιός μᾶς βεβαιώνει, γιά παράδειγμα, ὅτι ὁ βιασμός εἶναι κάτι κακό; Σίγουρα ὄχι ἡ φύση, στήν ὁποία ἡ «ἐπιβαλλόμενη συνέπεια» εἶναι συνήθης. Ἐμεῖς, ὡστόσο, θεωροῦμε τόν βιασμό ἔγκλημα, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἐάν κάποιος ἔχει ἀντίθετη ἄποψη. Ἀντίστοιχα, πιστεύουμε ὅτι, ἔστω καί ἐάν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στή γῆ εἶχαν ἀντίθετη ἄποψη, ἡ δουλεία θά παρέμενε κάτι κακό. Θεωροῦμε, ἐπομένως, ὅτι τό καλό εἶναι καλό καί τό κακό εἶναι κακό ἀνε-

ξάρτητα ἀπό τίς ἀντιλήψεις μας ἢ τίς κοινωνικές καί πολιτικές μας συμβάσεις. Τό γεγονός αὐτό παραπέμπει στήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγγυᾶται τήν ἀντικειμενικότητα τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν.

4. **Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ.** Αὐτή ἡ ἀναφορά εἶναι ἴσως ἡ πιό παράδοξη ἀπό ὅλες. Ὅντως ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ Ἀνάσταση μοιάζει μέ “ἀπίστευτο” γεγονός. Ὅστόσο, στήν πραγματικότητα ἰσχύει τό ἀκριβῶς ἀντίθετο. Ἡ σχετική ἱστορική ἔρευνα ἔχει καταλήξει στά ἐξῆς συμπεράσματα: Πρῶτον, ὁ Χριστός πέθανε ἐπάνω στόν σταυρό. Δεύτερον, ὁ τάφος του βρέθηκε κενός. Τρίτον, διάφοροι ἄνθρωποι, ὄχι μόνο μαθητές ἀλλά καί διώκτες του, ὅπως ὁ Παῦλος, ἰσχυρίστηκαν ὅτι τόν συνάντησαν ἀναστημένο. Γνωρίζουμε ἐπίσης ἀπό τήν ἱστορική ἔρευνα ὅτι, σύμφωνα μέ τίς ἰουδαϊκές ἀντιλήψεις τοῦ πρώτου μ.Χ. αἰῶνα, ὁ θάνατος καί ἡ Ἀνάσταση τοῦ Μεσσία ἦταν ἰδέες ἄγνωστες καί ἀδιανόητες. Ἡ ὑπόθεση, ἐπομένως, ὅτι ὅσοι ἰσχυρίστηκαν ὅτι συνάντησαν τόν ἀναστημένο Χριστό καί τόν κήρυξαν ὡς Μεσσία ἐπινόησαν αὐτή τήν ἀνήκουστη ἰδέα, τήν κήρυξαν (καί μάλιστα μέ ἐπιτυχία), καί θυσίασαν γιά χάρη της τή μία καί μοναδική ζωή τους χωρίς κανένα ἀπολύτως ἀντάλλαγμα, μπορεῖ νά γίνει τόσο λίγο πιστευτή ὅσο καί τό ὅτι ἔπεσαν θύματα ὁμαδικῆς παράκρουσης. Ἡ ἱστορικότητα τῆς Ἀνάστασης ἀποτελεῖ πολύ πιό εὐλογη καί πειστική ἐρμηνεία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἀπό τήν ἄρνησή της.

5. **Ἡ μαρτυρία ἀξιόπιστων μαρτύρων.** Γενικά, ἐμπιστευόμαστε τούς μάρτυρες. Αὐτοί μᾶς βεβαιώνουν γιά

γεγονότα πού δέν έχουμε ζήσει, γιά τόπους πού δέν έχουμε επισκεφτεί, γιά ανθρώπους πού δέν έχουμε γνωρίσει. Σέ πάρα πολλές περιπτώσεις άνθρωποι έχουν άθωωθεί ή καταδικαστεί από τά δικαστήρια μέ βάση τή μαρτυρία ενός ή δύο άξιόπιστων μαρτύρων. Ύπάρχουν, ώστόσο, χιλιάδες άξιόπιστοι μάρτυρες πού μάς βεβαιώνουν γιά τή συνάντησή τους μέ τόν Χριστό –άπό τόν Άπόστολο Παύλο, τόν πρώτο μ.Χ. αιώνα, μέχρι τόν Άγιο Σιλουανό και τόν Άγιο Παΐσιο στίς μέρες μας. Η μαρτυρία τους αὐτή εἶναι πολύ πιό άξιόπιστη από τίς όποιες άβάσιμες άρνήσεις της.

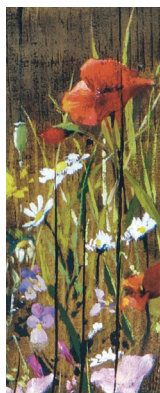
6. Η προσωπική έμπειρία. Ἦδη τόν 8° αἰώνα ὁ Δαμασκηνός ἔγραφε ὅτι ἡ γνώση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι φυσική γιά τόν ἄνθρωπο –άποτελεῖ, θά λέγαμε, θεμελιώδη πεποίθηση πού δέν χρειάζεται άπόδειξη. Αἰῶνες άργότερα ἕνας Γάλλος θεολόγος θά μιλοῦσε γιά τήν αἴσθηση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ, τό *sensus divinitatis*. Η βεβαιότητα γιά τήν ὑπαρξη

τοῦ Θεοῦ μοιάζει μέ τή βεβαιότητα πού ἔχουμε γιά τήν ὑπαρξη λ.χ. τοῦ παρελθόντος, χωρίς και πέρα από τήν ανάγκη γιά όποιοσδήποτε άποδείξεις. Η αἴσθηση αὐτή ἐνισχύεται και από τήν παρέμβαση τοῦ ἴδιου του Θεοῦ, ἰδίως ὅταν κανείς σχετίζεται προσωπικά μ' αὐτόν. Η έμπειρία τῆς προσωπικῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό άποτελεῖ τή μεγαλύτερη και άσφαλέστερη άπόδειξη τῆς ὑπαρξῆς του.

Συμπέρασμα: Ἐνῶ δέν ὑπάρχει καμία άπόδειξη γιά τή μή ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχουν τουλάχιστον ἕξι ἰσχυρές “άποδείξεις” πού παραπέμπουν στήν ὑπαρξη του. Πρόκειται, άραγε, γιά άποδείξεις πού κανείς και γιά κανένα λόγο δέν εἶναι σέ θέση νά άμφισβητήσει; Προφανῶς ὄχι. Σέ αντίθετη περίπτωση, άλλωστε, ἡ πίστη δέν θά εἶχε ἰδιαίτερη άξία. Ὡστόσο, κάθε μία από τίς “άποδείξεις” αὐτές, και, πολύ περισσότερο, ὅλες αὐτές οἱ “άποδείξεις” μαζί, καθιστοῦν τήν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ πολύ πιθανότερη από τήν άνυπαρξη του.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Τό παρόν κείμενο σχετίζεται ἐν μέρει μέ τό ἔργο χριστιανῶν θεολόγων, φιλοσόφων, και άπολογητῶν, ὅπως οἱ Robert Barron, William Lane Craig, Gary Habermas, Alvin Plantinga, Richard Swinburne, και N. T. Wright.

Ἀδιάβαστο δάσος
(λεπτομέρεια)

Τετάρτη τῆς Α΄ Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν

Οἱ τελευταῖες μέρες τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου
Σχόλιο στό Α΄ Ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ: Γεν α΄24-β΄3

Ὁμ. Καθηγητοῦ Μιλτιάδου Κωνσταντίνου
Ἄρχοντος Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜετΧ Ἐκκλησίας

Τό θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς σχέσης του μέ τόν Θεό κατέχει κεντρική θέση καί στήν πρώτη ἀφήγηση τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως γιά τή δημιουργία τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ολοκληρώνεται μέ τήν ἐνότητα Γεν α΄ 24 - β΄ 3, πού ἀποτελεῖ τό πρῶτο ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Τετάρτης τῆς Α΄ ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν. Μέ τή συγκεκριμένη περικοπή ἡ ἀφήγηση φτάνει στήν κορύφωσή της μέ τήν περιγραφή τῆς δημιουργίας τῶν ζώων τῆς ξηρᾶς καί τοῦ ἀνθρώπου. Παρ' ὅλο πού ζῶα καί ἀνθρωπος ἐμφανίζονται τήν ἴδια “μέρα”, διακρίνονται σαφῶς μεταξύ τους, ὅπως προκύπτει ἀπό τή διαφορετική περιγραφή τῆς δημιουργίας τους. Τά ζῶα προέρχονται, ὅπως καί τά φυτά, ἀπό τή γῆ, ἐνῶ στό θέμα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀφήγηση γίνεται περισσότερο ἀναλυτική, τονίζοντας τήν ιδιαίτερη σχέση του μέ τόν Θεό καί τήν ξεχωριστή θέση του μέσα στόν κόσμο.

Ἡ περιγραφή τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζει μέ μία φράση, ἡ σύνταξη τῆς ὁποίας δημιουργεῖ ἐρμηνευτικό πρόβλημα. Στό α΄ 26, συγκεκριμένα, τό ρῆμα «λέγω», μέ ὑποκείμενο τή λέξη «Θεός»,

βρίσκεται στόν ἐνικό ἀριθμό, ἐνῶ τό ρῆμα «ποιῶ» σέ πληθυντικό. Ἔτσι, ὁ Θεός ἐμφανίζεται νά συσκέπτεται μέ ἄλλα πρόσωπα, προκειμένου νά δημιουργήσει τόν ἀνθρωπο. Ἡ παράσταση αὐτή θυμίζει ἔντονα τήν ιδέα τῆς συνέλευσης τῶν θεῶν, πού ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένη στό πολιτισμικό περιβάλλον τοῦ Ἰσραήλ. Κατά τή μεσοποτάμια παράδοση (σουμεριακή καί βαβυλωνιακή) ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ὀφείλεται σέ κάποια ἀνάγκη τῶν θεῶν πού προέκυψε ἀπό τήν ἔλλειψη ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ, ὅποτε ἀποφασίστηκε σέ συνέλευση ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου προκειμένου νά ὑπηρετεῖ τούς θεούς. Μέ βάση τέτοιες παραστάσεις, ὀρισμένοι ἐρευνητές ὑποστήριξαν ὅτι στό συγκεκριμένο χωρίο διασώζεται κάποια ἀρχαία παράδοση πού εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπό τή μυθολογική ιδέα τῆς συνέλευσης τῶν θεῶν. Σέ παρόμοια γραμμή σκέψης βρίσκονται καί ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι ἐπιχειροῦν νά ἐρμηνεύσουν τή φράση μέ βάση βιβλικά χωρία, πού κάνουν λόγο γιά οὐράνια αὐλή τοῦ Θεοῦ (3Βα κβ΄ 19-23· Ἰωβ α΄-β΄· Ἡσα ς΄). Στήν περίπτωση αὐτή ὁ πληθυντικός τύπος «ποιήσωμεν» ἀναφέρεται στή συ-

ζήτηση του Θεού με τους αγγέλους που τον περιβάλλουν.

Όμως της βιβλικής αφήγησης για τη δημιουργία του κόσμου δέν προτάσσεται κάποια ιστορία των θεών, που θα καθιστούσε στή συνέχεια απαραίτητη ή αναγκαία τη δημιουργία των ανθρώπων. Ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο τό ίδιο ελεύθερα, όπως και τά άλλα δημιουργήματα. Όποιαδήποτε και νά είναι, έπομένως, ή προέλευση τής φράσης «ποιήσωμεν άνθρωπον», μυθολογικό κείμενο ή βιβλική παράσταση, ό συντάκτης τή χρησιμοποιεί ξεκομμένη από τήν άρχική της συνάφεια, προκειμένου νά προσδώσει στή δημιουργία αυτή έναν πανηγυρικό χαρακτήρα, που φανερώνει τήν ιδιαίτερη φροντίδα και αγάπη του Θεού για τό τελευταίο δημιούργημά του και δικαιολογεί τήν ξεχωριστή θέση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο. Ο πληθυντικός αριθμός του ρήματος μπορεί, μέ βάση τά παραπάνω, νά θεωρηθεί ότι δηλώνει τήν έσωτερική πληρότητα του Θεού και δικαιολογημένα ή πατερική παράδοση τής Έκκλησίας, έρμηνεύοντας τό χωρίο τυπολογικά, έπίσης ξεκομμένο από τήν άρχική πολιτισμική του συνάφεια, θεωρεί ότι προτυπώνεται σ' αυτό ή Αγία Τριάδα, καθώς φαίνεται νά συμμετέχουν στή συζήτηση για τή δημιουργία του ανθρώπου και τά τρία πρόσωπα τής Θεότητας.

Η ιδιαιτερότητα όμως του ανθρώπου σέ σχέση μέ τά άλλα δημιουργήματα και ή ειδική σχέση του μέ τον Θεό γίνεται στό κείμενο έμφανής κυρίως μέ τή δήλωση ότι αυτός δημιουργείται «κατ' εικόνα και καθ' όμοίωσιν» Θεού. Πώς ακριβώς κατανοεί ό βιβλικός συγγραφέας αυτή

τή φράση φαίνεται από τή συνέχεια του στυχ 26, όπου καθορίζεται ό ρόλος του ανθρώπου στή φύση. Όπως δηλαδή ό Θεός είναι κύριος όλης τής δημιουργίας, έτσι και ό άνθρωπος έχει έξουσία πάνω σέ όλα τά δημιουργήματα (πρβλ Ψαλ ή 7). Τό «κατ' εικόνα», έπομένως, δέν αναφέρεται στά έξωτερικά χαρακτηριστικά του Θεού και του ανθρώπου, αλλά στά πνευματικά χαρίσματα του ανθρώπου, στό λογικό, στή θέληση, στή συνείδηση, στήν έλευθερία κ.λπ. και στήν κυριαρχία πάνω στή φύση. Στο σημείο αυτό ή βιβλική παράδοση διαφοροποιείται και πάλι από τους μύθους τής Μεσοποταμίας και τής Αιγύπτου, όπου ή ιδέα τής κατ' εικόνα Θεού δημιουργίας του ανθρώπου προέρχεται από τό γεγονός ότι οι θεοί παριστάνονται ανθρωπόμορφοι και οι άνθρωποι δημιουργούνται ως υπηρέτες τους. Αντίθετα, στό συγκεκριμένο κείμενο ή σχέση Θεού-άνθρώπου περιγράφεται μέ όρους που θυμίζουν τή σχέση πατέρα-γιού. Όπως ό γιός είναι εικόνα του πατέρα (πρβλ Γεν ε' 3), έτσι και ό άνθρωπος είναι εικόνα του Θεού. Αυτή ή έγγύτητα ανάμεσα στον Θεό και στον άνθρωπο άποτελεί προϋπόθεση τής Ιστορίας, στήν όποία μετέχουν και οι δύο.

Τή δημιουργία του ανθρώπου ακολουθεί ή εύλογία για αύξηση και πλήθυνση, μέ τήν όποία στενά συνδεδεμένη είναι και ή εύλογία για κυριαρχία πάνω στή γη (α' 28). Η έξουσία όμως του ανθρώπου πάνω στή φύση δέν είναι άνεξέλεγκτη, αλλά παραχωρείται σ' αυτόν από τον Θεό. Αυτό σημαίνει ότι ό άνθρωπος είναι υπεύθυνος και υπόλογος άπέναντι

στόν Θεό για τή σωστή διαχείριση τῆς φύσης. Ὁ περιορισμός αὐτῆς τῆς κυριαρχίας δηλώνεται παραστατικά στό α' 29. Ὁ ἄνθρωπος δέν ἔχει δικαίωμα νά καταστρέφει γιά τή συντήρησή του τή ζωή, πηγὴ τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Θεός. Ὁ ἴδιος περιορισμός ἰσχύει καί γιά τὰ ζῶα (α' 30). Ἀρμονικὴ σχέση ἀνθρώπου καί Θεοῦ συνεπάγεται ἀρμονικὲς σχέσεις ἀνθρώπου καί περιβάλλοντος. Ἡ διάσπαση τῆς κοινωνίας μέ τόν Θεό μετά τήν πτώση θά ἔχει ὡς συνέπεια μία γενικότερη διαταραχὴ τῶν σχέσεων ἀνθρώπου-φύσης, πού θά ὀδηγήσει στόν μεγάλο κατακλυσμό, μετά τόν ὁποῖο θά ἐπιτραπεῖ καί ἡ κρεοφαγία ὡς πιστοποίηση τῆς διατάραξης αὐτῆς (Γεν θ' 1-3). Ἔτσι, ἡ προφητικὴ σκέψη θά ὁραματιστεῖ τή μεσσιανικὴ ἐποχὴ σάν μία περίοδο νέας ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων ἀνθρώπου καί περιβάλλοντος (Ἠσα ια' 6-9).

Μέ τή δήλωση ὅτι τὰ πάντα ὅσα δημιούργησε ὁ Θεός εἶναι «καλά λίαν» ὀλοκληρώνεται καί ἡ ἕκτη «μέρα» τῆς δημιουργίας.

Ἐφόσον ὁ βιβλικὸς Θεός δέν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίς θυσίες καί εἶναι ἐντελῶς διάφορος ἀπὸ τόν κόσμο, τόν ὁποῖο δημιουργεῖ γιά χάρη τοῦ ἀνθρώπου, δέν θέλει τόν ἄνθρωπο ὑπηρέτη, ἀλλά συνεργάτη του. Ἔτσι, τὸ τέλος τῆς βιβλικῆς ἀφήγησης γιά τή δημιουργία εἶναι ἐντελῶς διαφορετικό. Ὁ Θεός μετά τὸ τέλος τοῦ δημιουργικοῦ του ἔργου ἀναπαύεται, εὐλογεῖ καί ἀγιάζει τήν ἑβδομὴ μέρα. Ἐνα ἔργο

θεωρεῖται πραγματικά ὀλοκληρωμένο, μόνον ὅταν ἀκολουθήσει ἡ ἀνάπαυση καί ἡ χαρὰ ἀπὸ τήν ὀλοκλήρωσή του. Μέ τήν ἀναφορά του στή θεία ἀνάπαυση ὁ βιβλικὸς συγγραφέας δηλώνει μέ ἄλλο τρόπο ὅτι ὁ κόσμος προῆλθε τέλειος ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀγιασμός ὅμως τῆς ἑβδομῆς μέρας ἔχει ἰδιαιτέρη σημασία γιά τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ρῆμα «ἀγιάζω» σημαίνει στήν Παλαιὰ Διαθήκη ὅτι χρονικὲς περίοδοι, τόποι, ἀντικείμενα ἢ πρόσωπα ἐξέρχονται ἀπὸ τόν χῶρο τοῦ κοινοῦ καί καθημερινοῦ καί προσάγονται σέ μία ἰδιαιτέρη σχέση μέ τόν Θεό. Τὸ πρόβλημα πού προκύπτει στήν προκειμένη περίπτωση ἀφορᾶ τὸ νόημα τοῦ ἀγιασμοῦ τῆς ἑβδομῆς μέρας, ἐφόσον στόν χῶρο τῆς θεότητας δέν εἶναι δυνατὴ ἡ διάκριση σέ κοινὸ καί ἅγιο. Ὁ ἀγιασμός ἐπομένως τῆς ἑβδομῆς μέρας ἀφορᾶ στοὺς ἀνθρώπους. Σέ ἀντίθεση μέ τόν Θεό τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων εἶναι πάντοτε ἀτελεῖ. Θεωρώντας ὅμως ὁ Θεός τόν ἄνθρωπο ὄχι ὑπηρέτη του, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἀλλά συνεργάτη του, ὅταν θά καλέσει τόν Ἰσραὴλ μετά τήν ἔξοδο ἀπὸ τήν Αἴγυπτο νά συμμετάσχει στό ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου, θά τόν καλέσει σέ συμμετοχὴ καί στή θεία ἀνάπαυση (Ἐξο κ' 8-11' λα' 12-17' λε' 1-3). Τηρώντας ὁ Ἰσραὴλ τὸ Σάββατο θά θυμᾶται τίς εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία του (Δευ ε' 12-15), ἀλλά καί τήν αἰώνια ἰσχύ τῆς θείας ὑπόσχεσης, ὅτι τὸ ἔργο τῆς σωτηρίας θά ὀλοκληρωθεῖ (Ἐβρ δ').

Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ Πλάτωνος

Πρωτ. Ν. Ι. Λουδοβίκου
Καθηγ. Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Ὁ Πλάτων, στή μεταφυσική του φάση, εἶναι ἓνας φιλόσοφος πού οὐσιαστικά ἀναγγέλλει τό τέλος τοῦ ὑπαρξιακοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τό σῶμα, ὅπως φαίνεται κυρίως ἀπό τόν διάλογο *Φαίδων*, ἓνα κείμενο πού, μεταξύ ἄλλων, ἀποκαλύπτει τόν βαθύ Ὀρφικό πυρήνα τῶν ἐμπειριῶν τοῦ Πλάτωνος. Διαβάζουμε, λοιπόν, στόν *Φαίδωνα*, πῶς ἡ μόνη φροντίδα τοῦ γνησίου φιλοσόφου θά πρέπει νά εἶναι πῶς θά πεθάνει, διότι τότε ἀκριβῶς συλλογίζεται ἄριστα ἡ ψυχή, ὅταν δέν ἐνοχλεῖται καθόλου ἀπό πουθενά, οὔτε ἀπό τήν ἀκοή, οὔτε ἀπό τήν ὄραση, οὔτε ἀπό κανένα ἄλλο πόνο ἢ ἡδονή, ἀλλά ἀπομονώνεται ὅσο τό δυνατόν περισσότερο μέσα στόν ἑαυτό της ἀποχαιρετώντας τό σῶμα. Ὅταν ἡ ψυχή ἀποφεύγει ὅσο εἶναι δυνατόν κάθε συνεργασία καί κάθε ἐπαφή μέ τό σῶμα, τότε ὀρέγεται τήν πραγματικότητα αὐτούσια.

Γιά τόν Πλάτωνα, ἡ αὐτούσια πραγματικότητα εἶναι ἡ πραγματικότητα τοῦ ὑπερουρανίου τόπου τῶν ἰδεῶν, ἡ πραγματικότητα μίας ἀνάμνησης, ἡ ὁποία φαίνεται νά συνιστᾶ τό ἴδιο τό ὑπόβαθρο τῆς συνείδησής μας, καί βεβαίως ἡ πραγματικότητα μίας πτώσης μέσα στό σῶμα πού διαθέτουμε. Στόν πλατωνικό διάλογο *Πολιτεία*, περιγράφεται ἡ ἀναπαραγωγική πτώση, πού ἀποσκοπεῖ σέ

μία παλινόρθωση μέσω διαδοχικῶν παιδαγωγιῶν, δηλαδή μέσα ἀπό τό βίωμα μίας μακρᾶς ἀποτυχίας, ἢ μᾶλλον μέσα ἀπό μία σειρά διαδοχικῶν ἀποτυχιῶν πού οὐσιαστικά εἶναι οἱ μετενσαρκώσεις μας. Αὐτές οἱ ἀποτυχίες πιθανόν νά ὀδηγήσουν στήν τελική ἐκλογή τῆς φιλοσοφικῆς ζωῆς. Σύμφωνα μέ τόν Πλάτωνα, ἡ ψυχή τοῦ φιλοσόφου ἀτιμᾶζει τό σῶμα καί φεύγει ἀπ' αὐτό. Σ' αὐτήν τήν περίπτωση, ἡ ψυχή λυτρώνεται καί ἐπιστρέφει στόν ὑπερουρανιο τόπο.

Τί γίνεται ὅμως μέχρι τότε; Εἴμαστε στή ζωή αὐτήν, εἴμαστε ἐγκλωβισμένοι στό σῶμα καί δέν εἶναι δυνατόν νά ἐπιχειρήσουμε μία αὐτοκτονία. Ὁ Πλάτων λέει ὅτι, γιά νά φτάσουμε πλησιέστερα στά πνευματικά πράγματα, εἶναι σημαντικό νά μὴ ἀσχολούμαστε καθόλου μέ τό σῶμα, νά μὴ συναναστρεφόμεθα μέ τό σῶμα, ἐκτός κι ἂν εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη, καί νά μὴ ἀναμιγνυόμεθα καθόλου μέ τή φύση του ἀλλά νά καθαρεύουμε, νά εἴμαστε καθαροί ἀπό τό σῶμα, μέχρις ὅτου ὁ Θεός μᾶς ἀπολύσει ἀπό αὐτό. Ἄν γλυτώσουμε ἀπό τήν ἀφροσύνη τοῦ σώματος, θά μπορέσουμε νά συναντήσουμε τά μεγάλα πνευματικά πράγματα, διότι, κατά τόν Πλάτωνα, τό νά ἐφάπτεται τό καθαρό, δηλαδή ἡ ψυχή, μέ τό μή-καθαρό, δηλαδή τό σῶμα, δέν εἶναι θεμιτό.

Ἔτσι, ὁ Σωκράτης, μετὰ ἀπὸ μία τέτοια σειρά συνειδητοποιήσεων, θὰ προσφέρει σπονδή στὸν Ἀσκληπιό, πρὶν πιεῖ τὸ κώνειο, εὐγνωμονώντας τον ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸν λυτρώνει ἀπὸ τὸ σῶμα του.

Ἐπομένως, ὁ θάνατος εἶναι μία μεγάλη ἀναχώρηση ἀπὸ τὸ σῶμα, αὐτὸν τὸν ὑλικὸ ἀντάρτη τῆς μεταφυσικῆς, πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς ψυχῆς ἀπ' αὐτό. Ἐδῶ βεβαίως ὑπάρχει ἡ χαρὰ τοῦ θανάτου, πού δυστυχῶς τὴ συναντοῦμε καὶ σέ χριστιανούς, οἱ ὅποιοι δὲν γνωρίζουν τὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία καὶ σπεύδουν νὰ σκεφθοῦν ὅτι ὁ θάνατος μπορεῖ νὰ σημαίνει μιὰ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ σῶμα, δηλαδή ἀπὸ μιὰ κατάσταση, πού, λόγω τῆς ὑλικότητάς της, δὲν εἶναι ἀρκετὰ θεοειδής. Ὡστόσο, δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερο ψεῦδος ἀπ' αὐτό καὶ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ἐξ ἀρχῆς τὴν τελειῶς διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ σώματος ἀπὸ μέρους τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὁ μεγάλος καταλύτης γιὰ τὴν περί σώματος ἀντίληψη στὸν Πλάτωνα εἶναι ἴσως ἡ ἀντίληψή του περί ἔρωτος, πού ἀναπτύσσεται κυρίως στὸ *Συμπόσιο*. Δέν θὰ ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μέ τοὺς ἐνδιαφέροντες ὀρισμούς τοῦ ἔρωτα πού διατυπώνονται ἀπὸ τὸν Σωκράτη, ὁ ὅποιος τὸν τοποθετεῖ μεταξύ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ μεταξύ θνητοῦ καὶ ἀθανάτου, γιὰ νὰ καταλήξει νὰ τὸν ὀνομάζει τελικὰ *δαίμονα μέγα* καὶ νὰ τὸν προσδιορίζει ὡς τὴν κίνηση τοῦ τόκου ἐν τῷ καλῷ. Ὁ ἔρωσ εἶναι μιὰ ἀναζήτηση τῆς ὁμορφιάς, εἴτε σωματικῆς εἴτε ψυχικῆς, μέσα στὴν ὁποία μποροῦμε νὰ γεννήσουμε ἓνα νόημα ὑπαρξιακό, ἓνα νόημα πού ἀποκαλύπτει

οὐσιαστικὰ τὸ βάθος τῶν πραγμάτων. Τὸ ἐνδιαφέρον στὴν τοποθέτηση τοῦ Σωκράτη εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ ἔρωτας ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ὑλικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐξακτινώνεται ἕως τὰ ὕψη τῆς πνευματικῆς ἐμπειρίας σέ πέντε διαδοχικούς ἀναβαθμούς. Ὁ πρῶτος εἶναι αὐτός τῆς ἐκπλήξεως μπροστὰ στὸ ὠραῖο σῶμα, στὸ ὁποῖο ἀναζητεῖται ὁ τόκος ἐν τῷ καλῷ. Ὡστόσο, ἡ ἐμπειρία αὐτὴ ἐξαντλεῖται πολὺ γρήγορα. Ἔτσι, ἡ ἀναζήτηση συνεχίζεται στὰ πολλὰ σῶματα καὶ γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι ἡ ὁμορφιά ἐνός σώματος εἶναι ἴδια σέ ὅλα τὰ σῶματα. Στὸν τρίτο ἀναβαθμὸ, ἀναζητοῦνται τὰ ὠραῖα χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχῆς, πού ἔχουν ἓνα μυστήριο διότι ἀποτελοῦν μηνύματα ὑπάρξεως βαθύτερων ἀληθειῶν. Στὸν τέταρτο ἀναβαθμὸ, τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀναζήτησης εἶναι τὰ ὠραῖα μαθήματα, οἱ ἐπιστήμες. Ὅπως διαπιστώνουμε, στὴν πορεία αὐτῆς τῆς ἀναζήτησης τὰ σῶμα ἐγκαταλείπεται, μένει πίσω. Τὸ γεγονός αὐτό εἶναι κομβικῆς σημασίας γιὰ τὴν κατανόηση τῆς πλατωνικῆς ἀντίληψης. Τὸ σῶμα ἐγκαταλείπεται προκειμένου ὁ ἔρωσ νὰ φτάσει στὸ κορύφωμά του. Τὸ κορύφωμα αὐτὸ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ τὴν τελικὴ συνάντηση μέ τὸ «Ἐν», τὸν πλατωνικὸ Θεό, τὸ ὑπέρτατο ἀγαθὸ ὄν, τὸ ὁποῖο οὐσιώνει ὅλα τὰ ἄλλα, ἐνῶ τὸ ἴδιο βρίσκεται ἐπέκεινα τῆς οὐσίας. Συνεπῶς, ὁ πραγματικὸς ἔρωσ δὲν ἔχει τίποτα νὰ κάνει μέ τὸ σῶμα, εἶναι ὁ ἔρωσ τῆς ψυχῆς, ὁ ἔρωσ τῆς γνώσης, ὁ ἔρωσ τῆς ὁμορφιάς, ἀπαλλαγμένης ἀπ' τὴ φθορά καὶ εἶναι τελικὰ ὁ ἔρωσ τοῦ ὑπερτάτου Ἐνός, γιὰ τὸν ὁποῖον ὁ Πλάτων καταλήγει σέ μιὰ φοβερὴ διαπίστωση: ὅταν ἡ ψυχὴ, ἀπαλλαγμένη

ἀπό τό σῶμα, συναντήσῃ τόν πραγματικό ἔρωτα, συγκλονίζεται ἐπειδή, μεταξύ ἄλλων, κατανοεῖ ὅτι «θεός ἀνθρώπῳ οὐ μείγνυται» (Συμπόσιο, 203a). Εἶναι ἀδύνατον, λέγει ὁ Πλάτων, ἡ ὑπέρτατη αἰώνια ὁμορφιά μαζί καί σοφία τοῦ «Ἐνός», ἡ ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, νά ἀναμειχθεῖ μέ τόν ἄνθρωπο.

Πρόκειται γιά τό μέγιστο σημεῖο θεολογικῆς συνειδητοποίησης στόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κόσμος καί συγχρόνως τό μέγιστο σημεῖο τῆς ἀγωνίας του μπροστά στό ἀδύνατο αὐτοῦ πού ἀργότερα, στή χριστιανική θεολογία, ὀνομάστηκε ἐνσάρκωση. Ἡ ἀπόλυτη ὑπερβατικότητα καί ἡ ὁμορφιά καί ἡ σοφία πού συνιστᾶ τό ἐπέκεινα τῆς οὐσίας «Ἐν» δέν μπορεῖ νά σαρκωθεῖ μέσα στήν ὑλικότητα. Ὁ ἔρωτος, λοιπόν, εἶναι ἀνέφικτος μέσα στά σωματικά καί ὑλικά δεδομένα. Σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο τσακίζεται ὁ μεταφυσικός Πλάτων καί ἐδῶ ἀρχίζει τό προσωπικό του δράμα, σύμφωνα μέ τόν Ρῶσο φιλόσοφο Βλαδίμηρο Σολοβιόφ. Εἶναι τό δράμα τοῦ μεγάλου μεταφυσικοῦ, ὁ ὁποῖος διαπιστώνει πῶς τό ὑπέρτατο «Ἐν» δέν μπορεῖ νά γίνῃ κτῆμα του μέσα στά ὅρια τῆς ὑλικότητας ἢ νά ἀφθαρτοποιήσῃ τήν ὑλικότητα, νά τή σώσῃ ἀπό τή φθορά καί τόν θάνατο.

Γι' αὐτό, ὁ μεταφυσικός θά γίνῃ πολιτειολόγος, χωρίς νά ἀντιλαμβάνεται ὅτι μέ ἔτσι θά ταυτιστεῖ οὐσιαστικά μέ τοὺς ἐχθρούς τοῦ Σωκράτη. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Πλάτων θά γίνῃ μεταφυσικός, βλέποντας τό ἀδιέξοδο τῆς ἀνθρώπινης πολιτείας πού καταδικάζει τόν Σωκράτη, ἐπειδή ὁ Σωκράτης τῆς δίνει ἕνα ἀνοιγμά στο ἐπέκεινα πού δέν μπορεῖ νά τό

ἀντέξει. Ἡ ἐπιστροφή, λοιπόν, στή θεωρία περί τῆς ἀνθρώπινης πολιτείας ἀποτελεῖ μία ἀκόμη ὄψη τοῦ δράματος τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ μέγιστος θεολόγος, ἀκριβῶς διότι διαπίστωσε τό ἀδιανόητο τῆς ἔνωσης τοῦ κτιστοῦ μέ τό ἄκτιστο. Θά μπορούσε ἴσως νά παρηγορηθεῖ μέ ἕνα μῦθο, ἀλλά δέν τό ἔκανε. Ἄφησε τήν πληγῆ ἀνοιχτή καί ἀπό τό τσάκισμά του θά προέλθῃ ὁ οὐσιαστικός ὀλοκληρωτισμός τῆς τελευταίας του περιόδου, τῶν *Νόμων* καί τῆς *Ἐπινομίδος*. Στήν *Πολιτεία* ἐκδηλώνεται ἤδη ἡ ἐπιθυμία του νά ὀργανώσει μιά ἀνθρώπινη πολιτεία, μέ τρόπο πού νά κατοπτρίζει τό ὑπέρτατο τῆς πνευματικῆς πραγματικότητας τό ὁποῖο δέν μπορεῖ νά ἐνσαρκώσει, μέ τό ὁποῖο δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐνωθεῖ ἐν τέλει, ἡ ἀνθρώπινη πολιτεία κατοπτρίζει τό πιό ἀνέφικτο καί τό πιό ἀπελπισμένο τῆς αἵτημα.

Δέν γνωρίζουμε ἂν ὡς πολιτειολόγος ὁ Πλάτων αἰσθάνεται τήν πληρότητα πού εἶχε ἐπιθυμήσει, ὅταν ξεκίνησε τό ἔργο του ὡς μεταφυσικοῦ. Τό σημαντικό, πάντως, εἶναι ἀπό τό ἔργο του προκύπτει μιά ἡ εἰκόνα πού φοβᾶται τό σῶμα, πού μᾶλλον δέν ἐλπίζει ὅτι τό σῶμα μπορεῖ νά εἶναι ὁ τόπος τῆς συνάντησης μέ τήν εὐτυχία ἐκείνη τήν ὁποία ὑπόσχεται ἡ πιθανότητα τῆς ἀφθαρσίας, τήν εὐτυχία πού ἔχουμε ὅταν συναντοῦμε τό «Ἐν» μέ τίς δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Τό σῶμα καί ὀλοκληρὸς ὁ ὑλικὸς κόσμος, παρά τήν ὁμορφιά του, εἶναι ἕνα βαρὺ οἰκοδόμημα πού δέν μπορεῖ νά σηκωθεῖ στό ὕψος τῶν ἰδεῶν, στό ὕψος τοῦ «Ἐνός». Ἀλλά ἡ εἰκόνα αὐτὴ κάθε ἄλλο παρά εὐτυχίς εἶναι γιά τό ἀνθρώπινο σῶμα.

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΚΘ΄ Ἡ Παναγία ὡς «Μήτηρ ὑπάρχουσα τῆς ζωῆς»

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Τό Κοντάκιο τῆς ἑορτῆς τῆς Κοιμῆ-
σεως τῆς Θεοτόκου διακηρύττει ὅτι
«τάφος καὶ νέκρωσις οὐκ ἐκράτησεν [τὴν
Θεοτόκον] ὡς γὰρ ζωῆς Μητέρα πρὸς
τὴν Ζωὴν μετέστησεν ὁ μήτραν οἰκήσας
ἀειπάρθενον», φέροντας στὴν ἐπιφά-
νεια τίς δύο κυρίαρχες καταστάσεις πού
χαρακτηρίζουν τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπι-
νου γένους, τὴ «νέκρωση» καὶ τὴ «ζωή»,
ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπέρβαση αὐτῆς τῆς ἀντί-
θεσης μὲ ὀριστική κλίση τῆς ἱστορίας
πρὸς τὴν αἰώνια ζωή.

Γνωρίζουμε ἀπὸ τίς ἀρχαῖες βιβλικές
πηγές, κατὰ τὴν εἰκονολογικὴ περιγρα-
φὴ πού κατατίθεται, ὅτι ἡ ἁμαρτία καὶ
ὁ θάνατος εἰσῆλθαν στὴν ἱστορία δι' ἑνὸς
ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα μὲ τὴ συνέργεια
μιᾶς γυναίκας, τῆς Εὐας («ὥσπερ δι'
ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον
εἰσῆλθε καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνα-
τος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ
θάνατος διῆλθεν», *Ρωμ.* 5,12), ἀλλὰ ἐπί-
σης γνωρίζουμε ὅτι δι' ἑνὸς ἀνθρώπου,
καὶ πάλι γυναίκας, τῆς νέας Εὐας, τῆς
Παναγίας, γκρεμίστηκε τὸ μεσότειχο τῆς
ἔχθρας ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν
Θεὸ καί, χάρις στὴν ὑπαρξὴ αὐτῆς τῆς
κόρης τῆς Ναζαρέτ, ἄνοιξε ἡ πύλη τοῦ
Παραδείσου (βλ. τὸ δογματικὸ Θεοτοκίο
τοῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ ἀ΄ ἡχου: «Αὕτη τὸ
μεσότειχον τῆς ἔχθρας καθελούσα, εἰρή-

νην ἀντεισῆξε καὶ τὸ βασίλειον ἠνέωξε»).
Ἡ παρακοὴ τῆς πρώτης Εὐας ἐγκαινίασε
τὴν κυριαρχία τοῦ θανάτου στὴ δημιουρ-
γία τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἡ ὑπακοὴ τῆς δεύ-
τερης Εὐας, τῆς Παναγίας, ἐγκαινίασε
τὴν εἴσοδο τῆς αἰώνιας ζωῆς σ' αὐτὴ τὴ
δημιουργία, ἀφοῦ δι' αὐτῆς, ὡς ἐκπρο-
σώπου τῆς ἀνθρωπότητας, ὁ προαιώνιος
Λόγος τοῦ Θεοῦ «ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ
τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη», σύμφω-
να μὲ τοὺς λόγους τῆς ἁγίας Ἀναφορᾶς
πού κατατίθενται στὴ Λειτουργία τοῦ
Μεγάλου Βασιλείου.

Ὡς «μήτηρ ζωῆς» ἡ Παναγία εἶναι
μητέρα τοῦ μυστηριακοῦ σώματος τοῦ
Χριστοῦ, δηλαδή τῆς Ἐκκλησίας. Μὴν
ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Υἱὸς τῆς, μετὰ τὴν ἔνδοξη
ἀνάβασή του στοὺς οὐρανοὺς, δέν ἔπαυ-
σε νὰ ἐργάζεται, νὰ διδάσκει καὶ νὰ ζω-
ποιοεῖ ἐντὸς τῆς ἱστορίας, καὶ ἰδιαίτερα
ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ,
γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι
εἶναι «ὁ ἄνω τῷ Πατρὶ συγκαθήμενος
καὶ ὧδε ἡμῖν ἀοράτως συνών», σύμφωνα
ἄλλωστε μὲ τὴν ἐπαγγελία στοὺς μαθη-
τές του ὅτι «ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πά-
σας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ
αἰῶνος» (*Ματθ.* 28,20). Αὐτὴ τὴ δυνα-
μικὴ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ
καὶ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀντιλαμβανόμε-
στε ἐνεργούμενη στό μυστήριον τῆς θείας

Εὐχαριστίας καί τῆς θείας Κοινωνίας, ἓνα μυστήριο μάλιστα πού ἡ λειτουργική καί πατερική ὁρολογία τό ἀντιλαμβάνεται σέ πληθυντικό ἀριθμό, ἀποκαλώντας το ζωποιοῖά καί φρικτά μυστήρια (βλ. τήν ἐκφώνηση τοῦ ἱερέα μετά τή θεία Κοινωνία: «Μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων, ἐπουρανίων καί ζωποιοῶν, φρικτῶν τοῦ Χριστοῦ Μυστηρίων, ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ»). Αὐτή ὅμως ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ, πού «σκηνώνει ἐν ἡμῖν», μεταβάλλοντάς μας σέ σῶμα του καί αἷμα του, ἄρα σέ υἱοῦς τοῦ ἴδιου Πατέρα μέ τόν δικό του, μᾶς ἐνώνει μέ τή θεωμένη του σάρκα πού εἶναι κατά τή φύση της ἀπολύτως ὅμοια μέ τή δική μας, καί πού τήν ἔχει λάβει ἀπό τά σπλάχνα τῆς Παναγίας Μητέρας του. Κατά τοῦτο, ἡ Παναγία εἶναι αὐτή πού μᾶς εἰσάγει στήν κοινωνία μέ τόν Υἱό της, καί, γιατί ὄχι, μᾶς μυσταγωγεῖ στά ἐνεργούμενα στή θεία Λειτουργία, ἰδιαίτερα στή θεία Εὐχαριστία.

Ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι πράξη λαοῦ, τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ζώντων καί κεκοιμημένων. Ἀσφαλῶς δείχνει νά ἱερουργεῖται ἀπό τά ζῶντα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, δέν μπορεῖ ὅμως νά φτάσει στό τέλος της χωρίς τήν παρουσία καί τῶν κεκοιμημένων μελῶν της, συνθήκη πού ὑπογραμμίζουμε ἀνακαλώντας τα ἀπό τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐξαιρέτως σ' αὐτή τή μνημόνευση κάνουμε παροῦσα τήν Παναγία, πού ἤδη μετά τήν κοίμησή της μετέστη στόν τόπο αὐτῆς τῆς Βασιλείας: «Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας, ἀχράντου, ὑπερευλογημένης, ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καί ἀειπαρθένου Μαρίας». Αὐτή ἡ μνη-

μόνευση δέν εἶναι ἀπλῶς τιμητική, ἀλλά ἐνσυνείδητη πιστοποίηση τῆς παρουσίας της στήν εὐχαριστιακή μας σύναξη.

Σημαντική ἔκφραση τῆς μυσταγωγικῆς παρουσίας τῆς Παναγίας, ὡς μητέρας τοῦ μυστηριακοῦ σώματος τοῦ Υἱοῦ της, ἀποτελοῦν α) ἡ εἰκόνα της στήν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ Βήματος, κυρίως ὡς ἀνοιχτή ἀγκαλιά πού ὑποδέχεται τά μέλη τοῦ σώματος τοῦ Υἱοῦ της ὡς λατρεύουσα ἐκκλησιαστική κοινότητα, ἢ ὡς Ὁδηγήτριας πού δείχνει πρὸς τόν Υἱό της, καί β) ἡ εἰκόνα τῶν Ἁγίων Πάντων, τῶν πολιτῶν δηλαδή τῆς θριαμβεύουσας Ἐκκλησίας, μέ τήν Παναγία νά βρίσκεται στό κέντρο. Αὐτές οἱ δύο παραστάσεις, τῆς Πλατυτέρας καί τῆς σύναξης τῶν Ἁγίων Πάντων, ἐνώνουν τήν ἱστορία μέ τή θεία Βασιλεία, τά παρόντα μέ τά ἔσχατα, καί πραγματικά ἀναδεικνύουν τήν Παναγία ὡς τό κεντρικό πρόσωπο ἑνός λαοῦ πού πορεύεται ἀπό τό ἐνθάδε πρὸς τό ἐπέκεινα.

Ἐκτός ὅμως ἀπό μητέρα τοῦ μυστηριακοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ Παναγία εἶναι καί μητέρα ἐκάστου πιστοῦ πού ἔχει γεννηθεῖ ἀνωθεν καί ἐνεργεῖ τή σχέση του μέ τόν Υἱό της, τόν Ἰησοῦ Χριστό. Ἀπό τόν ἀπόστολο Ἰωάννη γνωρίζουμε τήν παρακαταθήκη τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ μέ τήν ὁποία ἐμπιστεύεται τή μητέρα του στόν μαθητή του. Ἡ διήγηση τοῦ μαθητῆ «ὄν ἡγάπα» ὁ Ἰησοῦς εἶναι εὐγλωττη: «Ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τήν μητέρα καί τόν μαθητὴν παρεστῶτα ὄν ἡγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ· Γύναι, ἴδε ὁ υἱός σου, εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ· Ἴδου ἡ μήτηρ σου. Καί ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια» (Ἰωάν. 19,26-

27). Ἡ υπόδειξη τοῦ Ἰησοῦ δέν ἔχει χαρακτηριστήρα μέριμνας γιά τήν προστασία τῆς μητέρας του, ἀλλά τό περιεχόμενον του εἶναι μυσταγωγικό. Ὁ Ἰωάννης, ὡς πρότυπο ἐκάστου πιστοῦ, συνδέεται μέ τή μητέρα τοῦ Χριστοῦ, τήν ἀνάγει σέ μητέρα του, καί δι' αὐτῆς μένει συνδεδεμένος μέ τόν Χριστό. Καί ἡ Παναγία συνδέεται μέ τόν μαθητή τοῦ Χριστοῦ σέ ἓνα βαθύτατο ἐπίπεδο καί ἀναλαμβάνει τό ἔργο τῆς μεσολάβησης μεταξύ μαθητοῦ καί Κυρίου. Ἡ ἐπισήμανση ὅτι ὁ πιστός στόν Διδάσκαλο μαθητής «ἔλαβεν αὐτήν εἰς τά ἴδια» δέν σημαίνει τήν ἀνάληψη μιᾶς πρακτικῆς φροντίδας, ἀλλά τήν εἴσοδο αὐτῆς τῆς γυναίκας ἐντός τῆς καρδίας του. Ἀποτελεῖ ἐπομένως αὐτή ἡ υπόδειξη τοῦ Χριστοῦ παρακαταθήκη γιά κάθε πιστό, νά λάβει τή μητέρα του εἰς τά ἴδια, ἐντός τῆς ὑπάρξεώς του, ὥστε νά γίνει ἕκαστος υἱός της.

Μήν ξεχνᾶμε ὅτι περιγράφονται δύο περιπτώσεις πού ὁ Ἰησοῦς, μετά τήν Ἀνάστασή του, παρέδωσε τό Πνεῦμα στους μαθητές του: α) τό πρῶτό τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων πού ἐνεφύσησεν σ' αὐτούς Πνεῦμα Ἅγιον («Εἰρήνη ὑμῖν. Καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατήρ, καὶ γὼ πέμπω ὑμᾶς. Καί τοῦτο εἰπὼν ἐνεφύσησε καί λέγει αὐτοῖς· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον», Ἰωάν. 20,21-22), καί β) κατά τήν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς. Καί στά δύο αὐτά συμβάντα ἡ Παναγία ἦταν παρούσα ὡς μητέρα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλά καί ὡς μητέρα, ὑπό μυσταγωγική ἔννοια, τοῦ ἐπίσης παρόντος μαθητῆ Ἰωάννη, καί κατά συνέπεια κάθε μαθητῆ τοῦ Χριστοῦ. Κατά

ὁμόλογο τρόπο ἡ Παναγία εἶναι παρούσα καί συντρέχουσα στή ζωὴ ἐκάστου πιστοῦ, ὁ ὁποῖος καλεῖται ἀπό τόν ἴδιο τόν Υἱό της νά τήν «λάβει εἰς τά ἴδια» ὡς μητέρα του, ἐπομένως νά ἀντιληφθεῖ τόν ἑαυτό του ὡς υἱό της.

Εἶναι ἐνδεικτικό ὅτι ὅσες ὁμάδες ἢ τμήματα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου παρανόησαν ἢ ἐκ προθέσεως ὑποτίμησαν τή θέση τῆς Παναγίας στή ζωὴ καί στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, εἰσήγαγαν δύο πλάνες πού σκοτεῖνιασαν ἢ ἀκύρωσαν τό ἔργο τῆς θείας Οἰκονομίας γιά τή σωτηρία τοῦ κόσμου: α) λησμόνησαν τή θεότητα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἢ β) ἀρνήθηκαν τήν αἰώνια παρουσία τῆς ἀνθρώπινης φύσης του. Κατ' ἐπέκταση, ἀμφισβήτησαν ἢ ὑποβίβασαν τή θέση καί τό ἔργο τῆς Παναγίας, ἰδιαίτερα τήν παρουσία της ὡς μητέρας τοῦ μυστηριακοῦ σώματος τοῦ Υἱοῦ της καί ὡς μητέρας ἐκάστου πιστοῦ. Καί ὁμως, ἀκούγεται συνεχῶς ὁ ἀπόηχος τῶν πατέρων καί ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας: «Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν, ὡς ἄρρηκτον τεῖχος καί προστασίαν». Ἰδιαίτερα ἀκοῦμε τόν Μέγα Ἀθανάσιο νά ὑπογραμμίζει ὅτι «Ἀδελφὴ ἡμῶν ἡ Μαρία, ἐπεὶ καί πάντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐσμεν» (*Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου*, PG 26, 1061B), ἢ τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο νά μᾶς θυμίζει ὅτι «Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν ὑπολαμβάνει, χωρὶς ἐστὶ τῆς θεότητος» (*Ἐπιστολὴ ρά', Πρὸς Κληδόνιον*, PG 37, 177C).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Ὅσα παρέθεσα στό παραπάνω μικρὸ ἀρθρίδιο βασίζονται στό ἄρθρο τοῦ ἀείμνηστου Δημητρίου Κουτρομπῆ (1921-1983), πού περιέχεται στό βιβλίο *Ἡ χάρις τῆς θεολογίας*, τό ὁποῖο ἐκδόθηκε μετὰ τὸν θάνατό του (Ἀθήνα: Δόμος 1995, 318σσ.).

Τά δεξιά μέρη τοῦ ἁγίου ἄρτου στήν Προσκομιδή

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Στό ἔντυπο Εὐχολόγιο ὑπάρχει σύντομος ἐρμηνεία γιά τό ποιά εἶναι τά δεξιά μέρη τοῦ ἁγίου ἄρτου καί ποῦ τίθενται κατά τήν Προσκομιδή τό ἅγιο Ποτήριον, ἡ σφραγίδα τῆς Θεοτόκου καί οἱ λοιπές μερίδες τῶν ἁγίων. Πῶς τίθεται ἱστορικά τό θέμα αὐτό καί ποιά ἡ βαθύτερη ἐρμηνεία του;

π.Χ.Π.

Πράγματι, στό ἔντυπο Εὐχολόγιο, μετὰ τόν 17^ο αἰ., ἐντάχθηκε ἡ ὡς ἄνω ἐρμηνεία, ὅπου γίνεται λόγος γιά τό ἄφραστο καί ἀκατάληπτο μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας, τονίζεται ὁ θυτικὸς χαρακτήρας τῆς Προσκομιδῆς καί προσδιορίζονται ἀκριβῶς τά δεξιά καί ἀριστερά μέρη τοῦ ἁγίου ἄρτου. «Πρόδηλόν ἐστίν», σημειώνεται στό κείμενο, «ὅτι τὰ ἐν οἷς οὐ τίθεται τό ἅγιον Ποτήριον μέρη, εἰσι τὰ δεξιά τοῦ ἁγίου ἄρτου· τὰ δὲ λοιπά, ἐν οἷς κεῖται τό ἅγιον Ποτήριον ὑπάρχει τὰ ἀριστερά. Καί εἰς μὲν τὸ δεξιὸν μέρος, τίθεμεν τὴν μερίδα τῆς Παναγίας (καθ' ὃ καὶ τὴν λόγγευσιν ποιοῦμεν), κατὰ τὸν προφήτην λέγοντα· Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου. Εἰς δὲ τὸ λοιπὸν, τίθεμεν τὰς λοιπὰς μερίδας τῶν ἁγίων· ἃς οὐ πλείους, οὐδ' ἐλάττους, ἀλλ' ἐννέα τιθέμεθα, κατὰ μίμησιν τῶν οὐρανίων ταγματῶν»¹.

Τό ὅλο ζήτημα περί τῶν δεξιῶν καί τῶν ἀριστερῶν τοῦ ἁγίου ἄρτου στήν Πρόθεση προέκυψε τόν 17^ο αἰ., ὁπότε καί στό Ἅγιον Ὅρος δημιουργήθηκε σχετικὴ ἔριδα, ἡ ὁποία «ἐτάραξε τὰς συνειδήσεις

τῶν ἀπλοϊκῶν μοναχῶν»², ὅπως γράφει ὁ τότε ἐπίσκοπος Κορυτσᾶς Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης. Ἡ διευκρίνιση ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι τά δεξιά τοῦ ἄρτου εἶναι τό σημεῖο ὅπου βρίσκεται τό ΙC καί τὰ ἀριστερά «ἐν ᾧ ἐστὶ τὸ ΧC» δέν ξεκαθάρισε τὰ πράγματα³. «Νομίζω», σημειώνει πάλι ὁ Κουρίλας, «ὅτι μόνον παρεξήγησις τοῦ ὅρου δεξιά καί ἀριστερά, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἦν τὸ προκαλέσαν τὴν ἔριδα, μὴ σαφηνιζομένου, ἂν ὡς πρὸς τὸν ἅγιον ἄρτον ἢ ὡς πρὸς τὸν ἱερουργοῦντα λέγωνται ταῦτα»⁴.

Ἀφορμὴ γι' αὐτὴ τὴ συζήτηση-ἔριδα ἔδωσαν δύο κείμενα. Πρῶτον τὸ ἔντυπο Εὐχολόγιο τοῦ 1609 σὲ ἐπιμέλεια Ἀντωνίου Πινέλλου. Δεύτερον εἶναι ἡ ἐπιστολὴ πού ἔστειλε τό ἔτος 1650 στοὺς Ἁγιορείτες ὁ προηγούμενος τῆς μονῆς Βατοπαιδίου Βενέδικτος ἀπὸ τὴν Κρήτη⁵. Στά ἐν λόγῳ κείμενα ὡς δεξιά τοῦ ἄρτου προσδιορίζεται τό μέρος ὅπου εἶναι τό ἅγιο ποτήριον καί τό γράμμα ΧC. Ὁ Βενέδικτος ἰσχυρίζεται ἀκόμη ὅτι πρέπει «νὰ θέτωμεν τὰς μερίδας τῆς τε Παναγίας καί τῶν ἁγίων ὅλας ὁμοῦ εἰς τὸ μέ-

ρος ἐκεῖνο»⁶. Ἡ ὑποχρέωση μάλιστα τῶν Ἁγιορειτῶν ἀπό τόν Ἐπίσκοπο Ἱερισσοῦ καί Ἁγίου Ὁρους (ἀγνώστου ὀνόματος) νά τελοῦν τήν Προσκομιδῆ διαφοροτικά ἀπό τήν ἐπικρατοῦσα παράδοσιν⁷ συνέβαλε προφανῶς στήν παρέμβαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μέ Ἐπιστολή τοῦ πατριάρχη Διονυσίου Γ' τοῦ Βαρδαλῆ (1662-1665)⁸, μέ τήν ὁποῖαν ἐπιτιμᾶται ὁ Ἐπίσκοπος διά «τάς καινάς διδασκαλίας καί ματαιολογίας», τίς ὁποῖες δέν πρέπει νά ἀποδέχεται κανεῖς⁹.

Σύμφωνα μέ τή χειρόγραφη παράδοσιν¹⁰ ἀκολούθησε εὐρεία συζήτηση γιά τό θέμα τῶν δεξιῶν καί ἀριστερῶν τοῦ ἄρτου. Βασικό πρόσωπο στή συζήτηση αὐτή ἦταν ὁ ἱερομόναχος Θεόκλητος, ἐκκλησιάρχης καί δομέστιχος τῆς ἱερᾶς καί βασιλικῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, ὁ ὁποῖος στόν ἀποδεικτικό λόγο περί τῆς Προσκομιδῆς τοῦ ἁγίου ἄρτου πού συνέταξε γράφει: «ὅπως τὰ δεξιὰ αὐτοῦ εἰσὶν εἰς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἱερέα, καί τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ εἰς τὸ μέρος ὁποῦ εἶναι τὸ ἅγιον ποτήριον· καί πῶς πρέπει εἶναι καί εὐλόγον νά θέτεται τῆς Παναγίας ἡ μερίδα εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ ἁγίου ἄρτου καί τῶν ἁγίων εἰς τὰ ἀριστερά, καί τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ὑπὸ κάτω κατὰ τήν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καί τὰς μαρτυρίας τῶν ἁγίων Πατέρων καί διδασκάλων»¹¹.

Ὁ Θεόκλητος τίς θέσεις του, οἱ ὁποῖες καί ἐν συνεχείᾳ ἐπικράτησαν, τίς στηρίζει σέ παλαιότερα κείμενα, ὅπως π.χ. τοῦ μεταβυζαντινοῦ ἐρμηνευτῆ τῆς θείας Λειτουργίας Ἰωάννου Ναθαναήλ¹² καί πῶς παλαιά τοῦ ἁγίου Συμεῶν Θεσσα-

λονίκης, ἀλλά καί ἄλλων ἐρμηνευτῶν τῆς Λειτουργίας.

Ὁ ἅγιος Συμεῶν σημειώνει χαρακτηριστικά: «Ὁ ἱερεὺς καί ἐτέραν λαβῶν προσφοράν, ἐκ τῆς ἐν μέσῳ στραγίδος μίαν ἐξάγει μερίδα διὰ τῆς λόγχης, καί εἰς τιμὴν καί μνήμην προσάγει τῆς Θεομήτορος. Καί ταύτην ἐκ δεξιῶν τοῦ ἐν τῷ δίσκῳ ἱεροῦ ἄρτου τίθησιν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ ἄρτος ἀντίτυπός ἐστιν ἔτι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ· ἡ μερίς δὲ ἐκεῖνη ἀντ' αὐτῆς τῆς τοῦτον τεκούσης παρθενικῶς. Σωζομένης οὖν καὶν τῷ τύπῳ τῆς ἀληθείας, παρίσταται ἡ βασίλισσα ψαλμικῶς ἐκ δεξιῶν τοῦ Υἱοῦ καί βασιλέως Χριστοῦ, τὰς πρώτας τιμὰς ὡς μήτηρ κομιζομένη. Πρῶτον καί γὰρ τὸ δεξιόν»¹³. Ὅσο καί ἂν τό ὡς ἄνω ζήτημα φαίνεται μικρὸ καί σχολαστικὸ, ἡ ἀντιμετώπισή του δείχνει πόσο εὐαίσθητοι εἶναι ὅσοι ἀγαποῦν καί τηροῦν τήν ἀκρίβεια τῆς λειτουργικῆς εὐταξίας. Τό κριτήριο πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή εἶναι πάντως ἡ βαθιὰ γνώση τῶν κειμένων τῆς παράδοσῆς μας καί ὁ σεβασμὸς στή σπουδαιότητα τῶν συμβολισμῶν τῆς θείας Λατρίας. Ἡ περί Προσκομιδῆς ἔριδα, πού ἀπό παρεξήγηση καί ἀμάθεια δημιουργήθηκε κατὰ τὸν 17^ο αἰ. στό Ἅγιο Ὁρος, ἔληξε σύντομα μετὰ καί τίς παρεμβάσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τό αἴσιο αὐτό τέλος ἀποτυπώνεται καί στή διάταξη πού ἐντάχθηκε στό Εὐχολόγιο «περὶ τοῦ τίνα τὰ δεξιὰ τοῦ ἁγίου ἄρτου». Ὅπως, δηλαδή, βλέπει ὁ ἱερέας καί ἀριστερά του εἶναι τὰ δεξιὰ τοῦ ἄρτου. Ἀπὸ τήν πλευρά δὲ τοῦ Ποτηρίου καί στό δεξιὸ χέρι τοῦ ἱερέα εἶναι τὰ ἀριστερά τοῦ ἄρτου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. *Εὐχολόγιον τό Μέγα*, Ἀθήνα: Ἀστήρ, χ.χ., σ. 46. 2. Εὐλόγιος Κουρίλας Λαυριώτης (†νὺν Ἐπίσκοπος Κορυτσᾶς), «Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ», *Νέα Σιών* Θ' (1938) 430. 3. Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας, *Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι κατὰ τοὺς ἐν Ἀθήναις κώδικας*, Ἀθήνα 1982, σ. 234-235. 4. Εὐλόγιος Κουρίλας, ὁ.π. 5. Θεόδωρος Γιάγκου, *Τὰ ἔργα τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης ὡς πηγὴ τῶν Νομοκανονικῶν Συλλογῶν τῆς Τουρκοκρατίας*, ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 87-88. 6. Χφ Λαύρας Ω28, φ. 19β. 7. Βλ. Παναγιώτης Σωτηροῦδης (περιγραφή), *Ἱερά Μονὴ Ἰβήρων*. *Κατάλογος Ἑλληνικῶν Χειρογράφων*, τόμος ΙΑ' (1387-1568), Ἅγιον Ὄρος, 2007, σ. 145. 8. Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, *Ὁ Ἄθως* [Νεοελληνικά Μελετήματα 11, Νέα Σειρά], Ἀθήνα: Ἑρμῆς 1990, σ. 150. 9. Χφ. Ἰβήρων 1460, φ. 38α. 10. Βλ. σχετικὰ Παναγιώτης Ἰ. Σκαλτσῆς, «Ἡ περί Προσκομιδῆς ἔριδα στό Ἅγιον Ὄρος τόν 17ο αἰῶνα», στό «*Ἱερουργοὶ καὶ Φιλοθεάμονες*», *Κεφάλαια Ἱστορίας καὶ Θεολογίας τῆς Λατρείας* [Λειτουργικά καὶ Ὑμνολογικά Παράλληλα -1], Θεσσαλονίκη: Δ. Κυριακίδη 2014, σ. 687-705. 11. Χφ. Ἰβήρων 1460, φ. 3α. Χφ. Καρακάλλου 240, φ. 1α. 12. Ἰωάννης Ναθαναήλ, *Ἡ θεία Λειτουργία μετὰ ἐξηγήσεων διαφόρων διδασκάλων*, Βενετία 1558, κεφ. οδ', σ. λ'. 13. Συμεῶν Θεσσαλονίκης, *Διάλογος...*, 4', PG 155, 280C.

*Ἀνθισμένη κυψέλη
(λεπτομέρεια)*

Κυριακή Β΄ Νηστειῶν

«Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι» (Ἐβρ. 1, 12)

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἰ. Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἰ. Μ. Πειραιῶς

Τὸ ἀποστολικὸ ἀνάγνωσμα τῆς ἡμέρας, ὡς δεύτερης Κυριακῆς Ὁρθοδοξίας, τονίζει μεταξύ ἄλλων τὴν ἀνάγκη πιστότητας στὸν λόγο τοῦ Χριστοῦ, θεμέλιο τῆς ὁποίας εἶναι ἡ αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λόγου Του. «Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι».

1. Ὁ ἀπόστολος εἶναι σαφής: προβάλλει τὴν αἰωνιότητα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἄκτιστο καὶ ἄτρεπτο Αὐτοῦ ἐνόψει τοῦ τρεπτοῦ καὶ φθαρτοῦ τῆς κτιστῆς δημιουργίας. Ἡ Δημιουργία, καρπὸς τῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ, ἔχει ἀρχὴ καὶ τέλος, τὸ ὁποῖο νοεῖται ὄχι ὡς καταστροφή ἀλλὰ ὡς ἀλλαγὴ αὐτῆς «καὶ πάντες ὡς ἰμάτιον παλαιωθήσονται καὶ ἀλλαγῆσονται». Κι αὐτὸ θά πει: ἀφενὸς κάθε τι στή Δημιουργία ἔχει τὴ σφραγίδα τοῦ Θεοῦ, περικλειόμενο μέσα στήν ἀγάπη Του, συνεπῶς κάθε δημιούργημα ἔχει μία ιδιαίτερη ἱερότητα, κατεξοχὴν ὁ ἄνθρωπος ὡς κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Αὐτοῦ δημιουργημένος, λοιπὸν τὰ πάντα ἔχουν ἀναγωγικὸ καὶ μυσταγωγικὸ χαρακτήρα πού παραπέμπουν σέ δοξολογία τοῦ Θεοῦ «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν Αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα»· ἀφετέρου κάθε τι στή Δημιουργία, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἔλκει τὴν ὑπαρξή του ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ εἶναι ἐκ φύσεως μέ ἡμε-

ρομηνία λήξεως, δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς στήριγμα καὶ πηγὴ νοήματος γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

2. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι αἰώνιος καὶ ἄκτιστος, «αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα». Εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ ὁ μόνος πιστός. Δέν ὑπάρχει σ' Αὐτὸν ἀλλαγὴ στή ζωὴ Του, δέν ὑπάρχει ἀλλαγὴ στή στάση Του ἔναντι τῶν δημιουργημάτων Του, δέν ὑπάρχει ἀλλαγὴ στὸν λόγο Του:

– ἡ ζωὴ Του εἶναι ἡ ζωὴ τῆς ἁγίας Τριάδος ὡς κοινωνίας ἀγάπης, ἐνῶ δρᾷ πάντοτε ἐνιαῖα μέ τὴν ἄκτιστη ἐνέργειά Του·

– ἡ στάση Του ἔναντι τῶν δημιουργημάτων Του εἶναι πάντοτε στάση ἐλευθερίας καὶ ἀγάπης, πού σημαίνει ὅτι στέκεται ἀγαπητικὰ μονίμως ἀπέναντι σ' αὐτά, ἀκόμη καὶ πρὸς ἐκεῖνα πού Τὸν ἐχθρεύονται καὶ Τὸν «πολεμοῦν», προνοώντας γιὰ τὰ πλάσματά Του καὶ κατευθύνοντάς τα πρὸς τὸν τελικὸ τους προορισμό·

– ὁ λόγος Του, τέλος, παραμένει ἀδιάκοπα ὁ ἴδιος, αἰώνιος καὶ ἐπίκαιρος γιὰ κάθε ἐποχὴ, χωρὶς ἀλλοιώσεις καὶ μεταποιήσεις. Τὰ πάντα μπορεῖ νά μεταβληθοῦν ἢ νά καταργηθοῦν, ὄχι ὅμως ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συνιστᾷ στήν πραγματικότητα φανέρωση τῆς ἄκτιστης

ἐνέργειάς Του καί ἄλλον τρόπο παρουσίας Του. «Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν». Γι' αὐτό καὶ ὁ λόγος Του εἶναι παντοδύναμος πού καθιστᾷ δυνατό κάθε τι πού θεωρεῖται ἀδύνατο, μᾶλλον ὁ λόγος Του ἐκφερόμενος συνιστᾷ τὴν ἴδια τὴ δημιουργία. «Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, Αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν».

3. Μὲ βάση τὰ παραπάνω εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ αἰωνιότητα καὶ ἡ πιστότητα τοῦ Θεοῦ συνιστᾷ τό θεμέλιο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου.

Ἔχει καταρχὰς μία πίστη πού τὴν παρέλαβε ἀπὸ τὴν ἁγία Ἐκκλησία κατὰ τό ἅγιο βάπτισμα. Δέν ταλαιπωρεῖται ὁ πιστός μὲ τὴν ἀγωνία τοῦ ἀπίστου ἢ ἀθέου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ψάχνει νά βρεῖ ἐκεῖνο πού θά νοηματοδοτήσει τὴν ἐπί γῆς ὑπαρξή του. Ἡ μόνη ἀγωνία του εἶναι πῶς τὴν παραληφθεῖσα πίστη ὡς μέλος Χριστοῦ νά τὴν ἐνεργοποιεῖ στή ζωὴ του, ὅποτε καὶ θά βλέπει τὴν ἀλήθεια τῆς καὶ τῆ δυναμικῆς τῆς. «Μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται».

Ἡ ἀκλόνητη αὐτὴ πίστη του στὸν Θεὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης τὸν ὀδηγεῖ σὲ ἀληθινὴ μετάνοια. «Τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν ἄγει». Ὁ πιστός γνωρίζει: καὶ στήν ἔσχατη κατάντια του, ὁ Θεός τὸν περιμένει ἐν ἀγάπῃ. Τό πα-

ράδειγμα τοῦ ἀσώτου υἱοῦ τὸν συνέχει καὶ τὸν καθοδηγεῖ.

Κι ἀκόμη ἡ πίστη του αὐτὴ τὸν καθιστᾷ μέτοχο τῆς ἴδιας τῆς θεότητας. Τὰ ἀψευδῆ λόγια τοῦ Κυρίου τό βεβαιώνουν: «Ἐάν τις ἀγαπᾷ με τὸν λόγον μου τηρήσει καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν». Ἀποτελεσμα; Ὁ πιστός ἔχοντας τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ ἐνεργοῦσα μέσα του «κατέχει» καὶ τὴν παντοδυναμία αὐτῆς. «Ἐάν μείνητε ἐν ἐμοὶ καὶ τὰ ρήματά μου ἐν ὑμῖν μείνη, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσασθε καὶ γενήσεται ὑμῖν» (ὁ Κύριος). «Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυμανοῦντί με Χριστῷ» (ἀπ. Παῦλος).

Ἡ πορεία μας πάνω στή γῆ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ματιὰ μας στὸν κόσμο. Ἄν ἡ ματιὰ μας ὑψώνεται ὑπεράνω τοῦ κόσμου καὶ προσβλέπουμε στὸν αἰώνιο Κύριο καὶ τὴν πίστη πού μᾶς ἀποκάλυψε, τότε πορευόμαστε «ὡς ἐν σαρκὶ περιπολοῦντες θεοί», κατὰ τὴ γνωστὴ ρῆση ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός. Τότε ἡ περπατησιὰ μας εἶναι στέρεα, γιατί κατὰ πῶς τό λέει κι ὁ ποιητής «γιά νά πατᾷς στέρεα στή γῆ, πρέπει τό ἕνα πόδι σου νά εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴ γῆ» (Ελύτης). Τότε ἐνωμένοι μὲ τὸν ἄκτιστο Θεὸ γινόμαστε κι ἐμεῖς ἄκτιστοι, ὅπως κήρυξε ὁ ἅγιος Παλαμᾶς πού σήμερα ἐορτάζουμε.

Ἡ Ἀρτοκλασία καί ἡ κανονική της διάταξη

2. Ἡ κανονική θέση τῆς Ἀρτοκλασίας

πρωτ. Εὐαγγέλου Παχυγιαννάκη, Ἰ.Μ. Πέτρας καί Χερρονήσου
Ἐμμ. Ἀθ. Λουκάκη, Θεολόγου

Ἡ Ἀρτοκλασία τελεῖται εἰς ἀνάμνηση τῆς εὐλογίας καί πληθύνσεως τῶν πέντε ἄρτων στήν ἔρημο, ἀπό τόν Κύριο καί τοῦ χορτασμοῦ χιλιάδων ἀνθρώπων, καθὼς ἀναφέρεται στό Εὐαγγέλιο (Μτ ιδ' 13-21, ιε' 32-39· Μκ ζ' 32-44, η' 1-10· Λκ θ' 10-17· Ἰω ζ' 1-15). Κατά τόν ἀείμνηστο καθηγητή Ἰωάννη Φουντούλη (†2007) «ἡ Ἀρτοκλασία ἦταν πάντοτε συνδεδεμένη μέ τόν μεγάλο ἔσπερινό, τίς ἀγρυπνίες δηλαδή. Ὁ σκοπός της ἦταν (καί εἶναι) διπλοῦς: γιά νά στηρίζονται οἱ πατέρες διά τόν κόπον τῆς ἀγρυπνίας μέχρι τήν ὥρα τῆς θείας κοινωνίας καί νά ἀγιαζονται...»¹. «Τελεῖται δέ», καθὼς ἀναφέρει, «περί τό τέλος τοῦ ἔσπερινοῦ μετά τά Ἀπολυτίκια καί πρό τῆς ἀπολύσεως ἐν ταῖς μεγάλαις ἑορταῖς ἢ ταῖς μνήμαις ἑορταζομένων Ἀγίων, καθ' ἃς, κατά τά Μοναστηριακά Τυπικά προβλέπεται ὀλονύκτιος ἀγρυπνία»². Τά ἴδια ἀκριβῶς ἀναφέρει καί ὁ Σκιαθίτης ἀρχιερατικός ἐπίτροπος καί τυπικολόγος Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Ρήγας (1884-1960) ἀποπνένων τήν παράδοση τῶν Κολλυβάδων Πατέρων τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἀλλά καί ἐπισημαίνων τήν μεταβολή, πού ἤδη ἐπικρατοῦσε ἐπί τῶν ἡμερῶν του: «Ἡ τελετή τῆς Ἀρτοκλασίας εἶναι ἀπαραίτητον μέρος τῆς ὀλονυκτίου Ἀγρυπνίας ...

ἡ ὁποία ὁμως ὑπήκουσα σὺν τῶ χρόνῳ εἰς τόν νόμον τῆς ἐξελίξεως, κατήντησεν ἤδη, ἰδίως εἰς τάς κατά κόσμον Ἐκκλησίας, νά θεωρῆται ἑορταστικόν στοιχεῖον τῶν πανηγύρεων, καί ἐπεκράτησε νά τελῆται εἰς πᾶσαν ἑορτήν ἀνεξαρτήτως ἂν κατά τήν ἡμέραν καθ' ἣν προτίθεται ἡ Ἀρτοκλασία, τελεῖται ἢ ὄχι καί ὀλονύκτιος Ἀγρυπνία»³. Ἀπαρτίζεται δέ ἀπό δύο διακεκριμένα μέρη: Τήν εὐλογία τῶν ἄρτων καί τήν Ἀρτοκλασία, δηλαδή τόν διαμερισμό τῶν ἄρτων καί τή διανομή του εἰς τεμάχια στούς ἀγρυπνοῦντες ἀδελφούς ἢ τό ἐκκλησίασμα.⁴

Στό σημεῖο αὐτό τή συναντοῦμε σέ ὅλα τά Μοναστηριακά Τυπικά, ἰδιαίτερα στό Τυπικόν τοῦ Ὁσίου καί Θεοφόρου ἡμῶν πατρός Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου, ὅπου διασώζεται καί ἡ παλαιότερα μορφή της. Ἐδῶ π.χ. τή βρίσκουμε στή «Διάταξη τοῦ Μεγάλου Ἐσπερινοῦ καί τῆς Ἀγρυπνίας» μετά τά Ἀπολυτίκια: «...Καί ἡμεῖς τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ ἤχου, ἢ τὸ "Θεοτόκε Παρθένε", λέγοντες αὐτὸ ἐκ γ'. Ὁ δὲ κελλαρίτης προτίθησιν ἐν τῷ ἀναλογίῳ ἄρτους ε' ἐξ ὧν ἐσθίωμεν ἐν τῇ τραπέζῃ. Ὡσαύτως καί στάμνον μεστήν οἴνου τοῦ καλλίστου, καί ὀλίγον ἔλαιον εἰς ἄγγος τι. Ὁ δὲ ἱερεὺς λαβὼν ἄρτον ἕνα ἐπὶ χεῖρας, καί τυπώσας ἐν αὐτῷ Σταυ-

ρόν, ἐπεύχεται τὴν εὐχὴν ταύτην ἐκφώνως. *Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ εὐλογήσας τοὺς πέντε ἄρτους...* Καὶ μετὰ τὸ, Ἀμήν, λέγομεν τὸν λγ΄ ψαλμόν, τὸ, *Εὐλογήσω τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, ἕως τοῦ μέσου, ἄχρι τοῦ, "οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ"*»⁵. Μετὰ δὲ τὸ «Εὐλογία Κυρίου» τοῦ ἱερέως συνεχίζει: «...Ὁ δὲ Κελλαριτῆς διακλάσας τοὺς ἄρτους ἐπιδίδωσι τοῖς ἀδελφοῖς. Ὡσαύτως καὶ ἀπὸ ἐνὸς ποτηρίου οἴνου, διὰ τὸν κόπον τῆς ἀγρυπνίας, ὡσπερ ἐξ ἀρχῆς παρελάβομεν ἀπὸ τῶν Ἁγίων Πατέρων. Ἀπὸ δὲ τῆς ὥρας ἐκείνης, οὐκ ἔχει τις ἐξουσίαν ποιεῖν ὕδωρ διὰ τὴν μετάληψιν τῶν ἀχράντων Μυστηρίων. Ὁ δὲ εὐλογηθεὶς ἄρτος ἐστὶν ἀλεξιτήριον παντοίων κακῶν, εἰ μετὰ πίστεως λαμβάνοιτο...»⁶.

Στὴν ἴδια θέση, μετὰ τὰ Ἀπολυτίκια καὶ μέ προσθήκη σίτου καὶ ἐλαίου στά εὐλογοῦμενα εἶδη, τὴ βρισκόμε καὶ στή «Διάταξη τῆς Ἱεροδιακονίας», τὴν συντεθεῖσαν παρὰ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου (τοῦ Κοκκίνου, 1300-1379), ὅπου διατάσσεται ἡ Ἀγρυπνία, πού εἶναι καταχωρημένη στό ἐν χρήσει *Εὐχολόγιον τό Μέγα*: «... Μετὰ τὸ νῦν ἀπολύεις καὶ τὸ Τρισάγιον ... Πάτερ ἡμῶν, ἐκφωνεῖ ὁ ἱερεὺς Ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ Βασιλεία. Καὶ ψάλλεται τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἡμέρας, καὶ τὸ Θεοτοκίον... Εἰ δὲ Δεσποτικὴ ἑορτὴ, ἢ Θεομητορικὴ, τὸ τῆς ἑορτῆς, ἐκ τρίτου. Ψαλλομένου οὖν τοῦ τελευταίου Ἀπολυτικίου μεγαλοφώνως καὶ ἀργῶς, ὁ Διάκονος, πρότερον εὐλογίαν αἰτήσας ἐπὶ τῷ θυμιάματι παρὰ τοῦ ἱερέως καὶ λαβῶν, θυμιά κύκλωθεν τοὺς ἄρτους σταυροειδῶς, εἶτα τὸν Ἠγούμενον, καὶ πάλιν τοὺς

ἄρτους ἔμπροσθεν μόνον. Πλησιάσαντος δὲ τοῦ ἱερέως, ἵσταται παρὰ τὸ δεξιὸν αὐτοῦ μέρος ὁ Διάκονος, κρατῶν τῇ μέν ἀριστερᾷ χειρὶ τὸν θυμιατόν, τοῖς δὲ τρισὶ δακτύλοις τῆς δεξιᾶς τὸ Ὡράριον. Καὶ πληρωθέντος τοῦ Ἀπολυτικίου, δεικνύων μετὰ τοῦ Ὡραρίου τοὺς πέντε ἄρτους, λέγει: *Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὁ δὲ ἱερεὺς τὴν εὐχὴν Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ εὐλογήσας τοὺς πέντε ἄρτους...*»⁷.

Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸ ὅτι στίς Ἀγρυπνίες πού τελοῦνται κατὰ τοὺς θερινούς μῆνες, γίνεται μὲν εὐλόγησις τῶν ἄρτων, ἀλλὰ ὄχι καὶ Ἀρτοκλασία (δηλαδὴ διανομὴ τῶν ἄρτων), διότι θεωρεῖται μικρὸ τό χρονικὸ διάστημα πού μεσολαβεῖ, μέχρι τῆ μετάληψις τῶν ἀχράντων Μυστηρίων, «διὰ τὸ βραχὺ τῆς νυκτός». (Πεντηκοστάριον, Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, μετὰ τὸν Ἑσπερινόν)⁸. Ὁ βαθύτερος λόγος εἶναι δηλαδὴ ἡ πρό τῆς θείας Μεταλήψεως τελεία νηστεία. Οἱ διατάξεις τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ Τυπικοῦ εἶναι σαφεῖς: «Καίτοι εὐλογοῦνται οἱ ἄρτοι κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν, Ἀρτοκλασία γίνεται μόνον ἐν καιρῷ χειμῶνος. Κατὰ τὸ θέρος οἱ ἄρτοι εὐλογοῦνται μὲν νῦν, διακλῶνται ὅμως καὶ διανέμονται μετὰ τὴν θείαν Λειτουργίαν»⁹. Ὡς ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς ἀγρυπνίας, ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν Ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης (†1429) ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι «εἰ οὐκ ἔστι δὲ (ἀγρυπνία), μετὰ τὴν κεφαλοκλισίαν οὔτε λιτὴ γίνεται, οὔτε εὐλόγησις ἄρτων. Τὰ ἀποστίχου δὲ μόνον ψάλλεται, καὶ τὸ "Νῦν ἀπολύεις" λέγεται ... ὅτι αὕτη ἐξαιρέτως διὰ τὸν κόπον διετυπώθη τῆς ἀγρυπνίας, ἵνα καὶ εὐλογίας Χριστοῦ, καὶ μικρᾶς

παρακλήσεως οί ἀδελφοί διὰ τὸν κόπον τυχόντες, ἔκτοτε προσευχὴν διὰ τὴν κοινωनीαν τῶν φρικτῶν μυστηρίων ἔχωσι, καὶ μάλιστα οί ἱερωμένοι»¹⁰.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ἰωάννης Μ. Φουντούλης, *Λειτουργική Α' Εἰσαγωγή στή θεία λατρεία*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 150-151. Τοῦ ἰδίου, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικάς Ἀπορίας*, Β', σ. 290-291. 2. Ἰωάννης Μ. Φουντούλης, «Ἄρτοκλασία», *ΘΗΕ*, τ. 3, σ. 287-288. 3. Βλ. Γεώργιος Ρήγας, *Ζητήματα Τυπικοῦ*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 23-24. 4. Στο ἴδιο, σ. 23. 5. Βλ. *Τυπικόν τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου ἡμῶν πατρὸς Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου*, Βενετία 1771, σ. 5. 6. Στο ἴδιο. 7. «Διάταξις τῆς Ἱεροδιακονίας», *Εὐχολόγιον τό Μέγα*, Ἀθήνα 1970, σ. 6-7. 8. Γεώργιος Ρήγας, *ὁ.π.*, σ. 23. 9. Ἀρχμ. Δοσίθεος, «Υποσημειώσεις εἰς τὸ Β' Κεφάλαιον», στό *Τυπικόν τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ Ἁγιασμένου*, Ἀθήνα: ἔκδ. Ἱερᾶς Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Παναγίας Τατάρων 2006, σ. 77. Εἰς τό ἐξῆς παρατίθεται ὡς *ΤΟΘΠΗΣ*. 10. Βλ. Συμειῶν Θεσσαλονίκης, *Περὶ τῆς λεγομένης ἀρτοκλασίας*, PG 155, 240AB. Πρβλ. Ἰωάννης Μ. Φουντούλης, *Ἀπαντήσεις εἰς Λειτουργικάς Ἀπορίας*, Α', σ. 39.

*Αἶμα, σκοτάδι καὶ φῶς
ἀδελφωμένα
(λεπτομέρεια)*

Εἰσαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο καί τήν Κανονική Οἰκονομία (Η')

Ἀρχιμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμᾶ
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

*«Υποτασσόμεθα καί Θεῷ καί ἀλλήλοις καί τοῖς ἐπὶ γῆς ἄρχουσι.
Θεῷ διὰ πάντα· διὰ τήν φιλαδελφίαν ἀλλήλοις· δι' εὐταξίαν τοῖς ἄρχουσι»*
(Ἁγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας,
καί τὸν ἄρχοντα ὀργιζόμενον», Λόγος xvii, κεφ. vi, PG 35, 971d-972d)

Ἡ ὄντολογική καί ἐσχατολογική ταυτότητα τῶν Ἱερῶν Κανόνων

Μέσα σέ αὐτήν τήν ἀνωτέρω ἐκτεθεισα πολυσημία τοῦ ὄρου «κανών» θά πρέπει νά ἀναζητηθεῖ ὁ βαθύτερος λόγος, γιά τόν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία τόν υἱοθέτησε, γιά νά ἐκφράσει κάτι τό διακριτό, τό ξεχωριστό, τό διαφορετικό καί τό νέο, κάτι τό καινόν ἔναντι τοῦ πτωτικοῦ κόσμου, τή στιγμή πού προσελάμβανε ὡστόσο τόν «νόμο» (*torah*) ὡς παλαιδιαθηκική κληρονομιά. Πράγματι, στήν προοπτική τῆς ὑποστατικῆς ταυτότητάς τους, οἱ ἱεροί Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζουν πρῶτιστα καί κατ' ἀρχήν ἓνα καινό δεδομένο, ἦτοι ἐσχατολογικές πραγματικότητες μέσα στήν Ἱστορία μέ ἀρχικό αἷτιο ἀνύποπτες τοπικές καί χρονικές ἀφορμές (συγκυρίες καί συνάφειες) σέ δεδομένο χωρόχρονο στήν πορεία της πρὸς τά Ἔσχατα, ἀκριβῶς διότι (καί) οἱ Κανόνες συνιστοῦν μέσα στήν Ἱστορία ἐσχατολογικό εἰκονισμό. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, οἱ ἱεροί Κανόνες ἔχουν μία θεολογική καί ὄντολογική εὐρύτητα, ἡ ὁποία προδίδεται ὅταν συρρικνώνονται νομικι-

στικά ἐντός τῆς Ἱστορίας. Μέ ἄλλα λόγια, ἡ λογική τοῦ νομικίζεῖν συρρικνώνει τό κανονίζεῖν. Πάνω ἐδῶ ἐδραιώνεται βαθύτερα καί ἡ γνωστή διαπάλη κανονικότητας καί νομιμότητας, πού ὑποφώσκει στίς δισχισιτεῖς σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας (καί εὐρύτερα τῆς Κοινωνίας), ὅπως καί σέ ἄλλα πεδία, ἀκριβῶς γιατί τό Κανονικό Δίκαιο τῆς Θεολογίας ἐγκοιλπώνεται ταυτόχρονα δύο πραγματικότητες, αὐτήν τῆς Βασιλείας πρῶτα καί ἔπειτα ἐκείνη τῆς Ἱστορίας (Κανονική ἀρχή τῆς ἐσχατολογικῆς προτεραιότητας), ἐνῶ τό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο τῆς Νομικῆς Ἐπιστήμης κινεῖται ἐξ ὀρισμοῦ καί μεθοδολογικά στή διάσταση μίας καί μόνης πραγματικότητας, σέ αὐτήν τῆς Ἱστορίας καί τῆς πολιτειακῆς ὀντότητας, ἐντός τῆς ὁποίας κινεῖται καί τήν ὁποία ὑπηρετεῖ ἀποκλειστικά. Σέ αὐτόν τόν λόγο ὀφείλεται καί τό γεγονός ὅτι τό «Πολιτειακό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο» ἀδυνατεῖ νά ἀφομοιώσει στό πεδίο δράσης του τίς δύο αὐτές πραγματικότητες καί μένει ἐξ ὀρισμοῦ καί ἐνσυνείδητα ἐγκλωβισμένο στή μία -μονα-

δική γι'αυτό-πραγματικότητα, αυτήν της Ιστορίας (καί της Πολιτείας). Καί από ἐδῶ ἀκριβῶς ἀρχίζουν οἱ δυσκολίες στή διαλεκτική τους σχέση.

Πράγματι, ἴσως ἡ ἀπλή ἀναγνώριση ὅτι ὁ ὅρος «Πολιτεία» εἶναι μία ἀνθρώπινη ἐπινόηση καί ἓνα ἀπόλυτα ἐνδο-ἱστορικό δημιούργημα, ἀπό μόνη της ἀρκεῖ, γιά νά κατανοήσει κανείς τό μέγεθος τῆς σημασίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ «Ἐκκλησία» *ὑπάρχει/εἶναι συνάμα καί ἐνδο-ἱστορικά καί ἔξω-ἱστορικά/ἐσχατολογικά*. Ἐπειδή ἡ Ἐκκλησία *ὑπάρχει/εἶναι καί ἐντός καί πέρα ἀπό τήν Ἱστορία*, ἡ ἴδια δέν μπορεῖ ποτέ νά εἶναι ἀποκλειστικό καί περιοριστικό ὑποκείμενο δικαίου κάποιας πολιτειακῆς ἔννομης τάξης στό περιορισμένο εὖρος τῆς [πτωτικῆς] Ἱστορίας. Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία, *ὑποστατικά*, δέν ἀγγίζεται ἐξαντλητικά οὔτε ἀπό τό (Πολιτειακό) Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο καθ' ἑαυτό, οὔτε ἀπό τήν ἐκάστοτε πολιτειακή ἔννομη τάξη, οὔτε ἀπό τήν ἀντίστοιχη νομοθετική παραγωγή της, ἔστω καί ἐάν αὐτή ἡ παραγωγή εἶναι μίας θετικῆς Πολιτειακῆς δικαιотаξίας ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐπισυνέβη κάποιες φορές στό αὐτοκρατορικό καί τό ἐθνο-κρατικό παρελθόν (πβ. Ἰουστινιανός καί τό Ἑλλαδικό σύστημα τῆς «νόμῳ κρατούσης Πολιτείας» ἀντίστοιχα, κ.λπ.), γιάτί τό ἐσχατολογικό «εἶναι» τῆς Ἐκκλησίας παραμένει (ἐξ ἴσου τό ἴδιο) στό μέλλον, στό παρόν καί στό παρελθόν... (πβ. Ἐβρ. 13, 8). Ἄρα, τό πεδίο τοῦ *Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ἐκκλησίας* (*Ἐκκλησιακό Κανονικό Δίκαιο*) εἶναι πολλαπλά εὐρύτερο ἀπό τό πεδίο τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου

τῆς Πολιτείας (Πολιτειακό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο). Τό δεύτερο περιορίζεται στή ρύθμιση ἔννομων ἀγαθῶν, ἐνῶ τό πρῶτο ὑπερκαλύπτει τίς διαστάσεις τῆς Δημιουργίας καί ἀγγίζει τίς ἐσχατιές τῆς ἀτελεύτητης Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὅμως, πῶς ἐκφράζεται/κινεῖται ἐντός τῆς Ἱστορίας ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶναι ταυτόχρονα *ἐνδο-ἱστορική καί ἔξω-ἱστορική*, γιά τά φαινόμενα, τά ὁποία ἐμφανίζονται στόν ἄνθρωπο ἐνδο-ἱστορικά ὡς πολιτειακή πραγματικότητα καί ὡς καθημερινότητα βίου; Φαίνεται ὅτι ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα αὐτό ἔχει νά κάνει μέ τό γεγονός ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὄχι μόνον δικαιοῦται, ἀλλά καί καλεῖται καί ὀφείλει νά παρεμβαίνει τόσο μέ ἐσχατολογικό προσανατολισμό (αὐτό εἶναι ἡ *Θεία Λειτουργία* ἐντός τῆς Ἱστορίας), ὅσο καί μέ ὄντολογικούς ὁδοδείκτες (αὐτό εἶναι [τά *Δόγματα* καί] οἱ *Ἱεροί Κανόνες* τῆς Ἐκκλησίας) στή διανθρώπινη ἐνιστορική αὐτή πορεία, μέ ἀπώτερο σκοπό τήν ἐνότητα τῆς διαφορᾶς καί τῆς διαλεκτικότητας μεταξύ ἀνθρώπινης ἐνδο-ἱστορικῆς καί ἐσχατολογικῆς ὑπαρξῆς.

Ἐκκλησία τῆς Θεολογίας καί Ἐκκλησία τοῦ Δικαίου

Πολλοί ὄροι, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν στήν κειμενική Κανονική Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀλήθεια, ἐπινοήθηκαν πρωταρχικά ἀπό τή Φιλοσοφία ἢ τόν Νομικό λογισμό καί τήν ἐν γένει Ρωμαϊκή Δικαιϊκή Ἐπιστήμη τῆς περιρρέουσας τότε ἱστορικῆς ἀτμόσφαιρας, ἀλλά, κατά κάποιον τρόπο, μεταμορφώθηκαν προσληπτικά ἀπό τή Θεολογία καί τήν Κανονική Οἰκονομία, ὥστε νά καταστοῦν ἱκανοί νά διατυπώσουν μία Ἀλήθεια πού

ξεπερνᾶ κάθε κτιστή ἔννοια καί κάθε ἀνθρώπινη λεξική καί ἐννοιολογική σύλληψη: ἔγιναν εἰκονικοί. Πράγματι, ἡ τομή μεταξύ Ἐκκλησίας τῆς θεολογίας καί Ἐκκλησίας τοῦ δικαίου σημαίνει ὀριοθέτηση τῶν «δύο» αὐτῶν Ἐκκλησιῶν σέ ὅμοιο ἐπίπεδο, κάτι πού προϋποθέτει καί σηματοδοτεῖ τόν διαχωρισμό τῆς Ἐκκλησίας σέ μία κοινωνιολογική (πολιτειακή) Ἐκκλησία καί σέ μία ἐσχατολογική Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία μέ τήν ἔννοια τοῦ Δικαίου, ὅμως, εἶναι ἓνα κατασκευάσμα τοῦ Δημοσίου Δικαίου τῆς Πολιτείας, τό ὁποῖο προσαρμόζεται σέ ὅλες τίς δυνατές “Ἐκκλησίες” καί δέν προϋποθέτει ἀπαραίτητα τήν Ἐκκλησία, ὅπως ἔχει ἡ ἴδια τήν πεποίθηση ὅτι εἶναι. Καί ἀκόμη, καθώς ἐδῶ εἶναι καί τό κορυφαῖο σημεῖο καί ἡ λυδία λίθος τῶν σχέσεων τους, ἡ ἐσχατολογική πίστη καί τό ἐσχατολογικό δεδομένο καθορίζουν τήν ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας -καί ὄχι τό ἀντίστροφο- καί ἡ ἔννοια τῆς Ἐκκλησίας μέ τή σειρά της καθορίζει τό Πολιτειακό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο -καί ὄχι, ἐπίσης, mutatis mutandis, τό ἀντίστροφο. Ἐν τούτοις,

ἡ ἱστορική πράξη κατέδειξε ὅτι, πολλές φορές προσφάτως, τό Πολιτειακό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο ἦταν αὐτό πού καθόριζε τήν ἔννοια καί τήν ὑπόσταση τῆς κατά τόπον Ἐκκλησίας μέ νόμους, καταστατικούς χάρτες προτεσταντικῆς ἐπίνευσης καί ἐπινοηθέντα νομοθετήματα (ἐκκλησιαστικός ἀνθρωπομορφισμός), ἓνα ἀνοίκειο, ἱστορικά μεταγενέστερο, γεγονός πού ὑπέτασσε ἐνδοκτισιακά τήν Ἐκκλησία καί τήν ὀδηγοῦσε μοιραῖα σέ ἐγκόσμια “βαβυλώνια αἰχμαλωσία”. Ὡστόσο, ἐάν κάποιος ἀντιτάξει τή νομική μεθοδολογία ἀπέναντι στή θεολογική μεθοδολογία καί τήν ἐσχατολογική πίστη, τοῦ εἶναι δύσκολο..., πολύ δύσκολο, νά δικαιολογήσει τό Ἐκκλησιαστικό Δίκαιο ὡς πρὸς μερικές πρωτοβουλίες του, πού διαπιστώνονται

α) τήν ἐποχή τῶν Αὐτοκρατοριῶν (1^{ος}-18^{ος} αἰ.),

β) τήν ἐποχή τοῦ Ἐθνικοῦ Κράτους (19^{ος}-20^{ος} αἰ.) καί, ἐκ τῶν ὑστέρων,

γ) στήν ἐποχή μας, ἐποχή τῶν Ἀνοικτῶν πολυπολιτισμικῶν κοινωνιῶν (20^{ος}-21^{ος} αἰ. καί ἐπέκεινα).

Ἄνοιξη

Ἡ ἀγωνία ἑνός Ἐπισκόπου

Αρχιμ. Βαρνάβα Λαμπροπούλου

Ὁ μακαριστός πατέρας μας, ὁ Νικόπολεως Μελέτιος, σέ ραδιοφωνική συνέντευξή του στόν (τότε λαϊκό) π. Ἀλέξανδρο Καριώτογλου (14.10.2010) κατέθεσε ἀλήθειες-καρπὸ τῆς ποιμαντικῆς του πείρας καὶ ἀγωνίας. Εὐγνώμονες πρός τόν π. Ἀλέξανδρο, πού «ἐκμαίευσεν» αὐτές τίς ἀπαντήσεις, θεωρήσαμε καλό νά τίς θυμηθοῦμε:

«Σήμερα, καρδιά καὶ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι γεμάτα ἀπό παραστάσεις "ξένες", καθαρὰ ἐγκόσμιες. Ἔτσι, ὅποιος μιλάει γιά τόν Χριστό, εἶναι σάν νά μιλάει ξένη γλώσσα. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἀκούει τό κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας μέ ... συγκατάβαση, σάν διάλειμμα ἐπικοινωνίας· καὶ ξαναγουρίζει στήν ἀνυδρῆ ἔρημο τοῦ σύγχρονου κόσμου, πού δέν ἔχει βιωματική σχέση μέ τήν πίστη. Καί γι' αὐτό, ἀκόμη καὶ ὅταν ἔχει καλή διάθεση, στήν Ἐκκλησία αἰσθάνεται ξένο σῶμα.

»Γιά ὑπέρβαση αὐτῆς τῆς θλιβερῆς κατάστασης, ὀφείλουμε νά ξεκινήσουμε ἀπό καί μέ τήν ἐντολή τοῦ Κυρίου στους ἀποστόλους Του: "Πορευθέντες, μαθητεύσατε...", δηλαδή ξεκινᾶτε ἀπό τό ΜΗΔΕΝ, ὅπως ξεκινᾶμε μέ τά μικρά παιδιά στό σχολεῖο. Καί οἱ διδάσκαλοι, διδάσχετε καί ἀκούτε μέ ἀπλότητα, ταπείνωση καὶ ἀγάπη. Συζήτηση καρδιά μέ καρδιά· σάν πατέρας μέ παιδί· σάν φίλος μέ τόν πιό καρδιακό του φίλο.

»Στήν ἀντίληψη μερικῶν, ὁ ποιμένας εἶναι ἕνας μάνατζερ. Λάθος! Δέν εἶναι μάνατζερ. Δοῦλος εἶναι. Καί κάτι λιγότερο: Δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἔλεγε ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Μέγας. Δέν ἀπομένει, λοιπόν, παρά νά φιλοτιμηθῆ καί νά προσπαθεῖ ὁ ποιμένας, γιά χάρη τῶν παιδιῶν του, νά ξαναμάθει νά μπουσουλάει, νά ξαναγίνει παιδί, νήπιο, γιά νά νικήσει τήν ἄρνηση καί νά βοηθήσει τούς μεγαλοπιασμένους νά ἀλλάξουν μυαλά. Πῶς ἀλλιῶς μπορεί ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνα μας, μέ τήν ἔπαρση ὅτι τά ξέρει ὅλα, νά ξεσυνηθίσει νά σκέπτεται, ὅπως τόν ἔμαθε ὁ σύγχρονος κόσμος;

»Γιά τήν Ἐκκλησία τά χειρότερα ἀγκάθια εἶναι ἡ ἐκκοσμίκευση καί ὁ ἀνθρωποκεντρισμός. Ἐνα τέτοιο ἐσωτερικό ὑπόβαθρο σπρώχνει τόν ποιμένα, ὅλο καί πιό πολύ, σέ ἐπικοινωνιακά τρύκ, καί σέ προσπάθειες ἐντυπωσιασμοῦ. Ἀλλά ὅταν ὁ παπᾶς ἔχει τέτοια πνευματική ὑποδομή καί τέτοιες ἀναζητήσεις, τότε ἀπλῶς χορταίνει μέ τόν ἔπαινο, μέ τήν ἔκφραση ἀποδοχῆς, ἀπό ὅπου καί ἄν προέρχεται. Καί ἔτσι, ἐνῶ οὐσιαστικά βουλιάζει, χαίρεται καί καμαρώνει.

»Αὐτό, εἶναι γιά τήν Ἐκκλησία ὁ χειρότερος πειρασμός τῆς. Καίγεται τό σπίτι μας, καί ἐμεῖς τραγουδάμε, γιατί ζεσταινόμαστε!... Αὐτή εἶναι ἡ τραγωδία τῆς Ἐκκλησίας! Αὐτός ὁ ἐντυπωσιασμός γί-

νεται τό "ἄλλοθι" τῶν πατέρων, πού τούς γοητεύει καί τούς σπρώχνει σέ δραστηριότητες πού ὑποκαθιστοῦν τό ἀληθινό ποιμαντικό τους ἔργο!

»Ὁ λαός μας, ὁ τάχα "δικός μας", εἶναι ἀκατήχητος. Γιά νά ἀκούσουν οἱ ἄνθρωποι κατήχηση, χρειάζεται βεβαίως παρέμβαση τοῦ Κυρίου στήν καρδιά τους, νά τούς τήν ἀνοιξοῦν. Ἀλλά χρειάζεται νά τήν ἀνοιξοῦν κι αὐτοί. Χρειάζεται πρῶτα ἀπό ὅλα νά ξεβουλώσουν τά αὐτιά τους. Γιά νά γίνει ὅμως αὐτό ἀπαιτεῖται, ἐκεῖνα πού φθάνουν στά αὐτιά τους, νά μήν τούς ἀπογοητεύουν καί νά μήν τούς ἀπωθοῦν, σάν πράγματα ξένα καί ἀκατανόητα.

»Αὐτό προϋποθέτει ἐκ μέρους μας θυσία καί πόνος. Τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ πρέπει νά μᾶς πονέσει! Πρέπει τήν προσευχή καί τήν κατήχηση νά τίς προσφέρουμε μέ λόγια, πού νά μιλᾶνε ὄχι μόνο στά αὐτιά ἀλλά καί στήν καρδιά. "Ὅχι μέ ὠραία λόγια, ὄχι μέ "χρηστολογίες" καί "εὐλογίες" (Ρωμ. 16,18) -αὐτά, ὁ σύγχρονος κόσμος τά ἀκούει βερεσέ- ἀλλά μέ ζωντανό παράδειγμα.

»Καλός κληρικός δέν εἶναι ἐκεῖνος πού παραλαμβάνει μιᾶ ἐκκλησία ρωμαλέα, καί τήν παραδίδει στήν ἐπόμενη γενιά καχεκτική, ἀλλά ἐκεῖνος πού παραλαμβάνει ἕνα τίποτε, καί δημιουργεῖ ἐκκλησία-κοινότητα σωζομένων, μέ σύνθημα τό: "Δεῦτε ὀπίσω μου· δεῦτε συμπορευθῶμεν". Γράφει κάποιος γιά ἕνα κληρικό:

"Ὅταν τόν εἶδα, τό εἶδα ὀλοζώντανα ὅτι εἶχε πάρει τόν δρόμο γιά τήν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Καί τόν ἀκολούθησα μέ ὄλη μου τήν ψυχή". Τέτοιους χρειάζεται ὁ λαός τοῦ Θεοῦ. Νά μήν εἶναι ἐκ τοῦ κόσμου. Νά μή ζεῖ μέσα τους καί νά μή βασιλεύει μέσα τους ὁ κόσμος (Ιω. 17,14).

»Οἱ νέοι δυσκολεύονται πολλές φορές νά κατανοήσουν τά μηνύματα τῆς Ἐκκλησίας, γιατί ἡ ἀποδοχή τῆς πίστεως, τοῦ μηνύματος τοῦ Χριστοῦ, σημαίνει γι' αὐτούς θυσία. Καί ἡ θυσία ἀπαιτεῖ τόλμη. Δέν ἀρκοῦν οἱ ὅποιες λογικές ἀπαντήσεις. Δέν ἀρκοῦν, οἱ λόγοι οἱ «πειθοί» (Α' Κορ. 2, 4), στούς ὁποίους συνήθως ἐξαντλοῦνται οἱ κατηχητές, λαϊκοί καί κληρικοί. Χρειάζεται, ὄχι ἀπλά λόγος ΔΥΝΑΤΟΣ, ἀλλά λόγος ἀντίβαρο! Μέ ἄλλα λόγια: Δέν ἀρκεῖ ἡ προτροπή: "Ὁρματε σάν λεβέντες, σάν ἥρωες!" Χρειάζεται ἕνα: "Ἐλᾶτε κοντά μου, νά ἰδεῖτε. Δεῦτε ἴδετε"! Γιά νά καρποφορήσει ὅμως ἡ ὅποια κλήση, χρειάζεται συνεχῆ ἀναφορά σ' Ἐκεῖνον, πού ἤλθε στόν κόσμο γιά νά μή μᾶς ἀφήσει νά ἀποτελεματωθοῦμε, κάνοντας ἐπιπόλαια, πρώτη μας προτεραιότητα τό ἐγώ μας, τά θελήματα τῆς σαρκός καί τῶν διανοιῶν μας (Εφ. 2,3). "Ὅταν κάτι τέτοιο τό συναντᾶνε, οἱ νέοι γίνονται πιό τολμηροί ἀπό τόν διδάσκαλό τους. Καί γίνονται ὁδηγοί· οἱ καλύτεροι ὁδηγοί. Αὐτοί εἶναι ἡ ἐλπίδα, τό αὔριο, τό μέλλον τῆς Ἐκκλησίας! Γιατί ὄχι, καί τό παρόν της;»

Τά παιδιά τῶν Ἱερέων (β) Ἀρνητικές συμπεριφορές καί παρεκτροπές

Ἄρχιμ. Ἰωάννου Γ. Γαζέτα
Ἐφημ. Ἰ.Ν. Ἀγ. Δώδεκα Ἀποστόλων Βριλησίων-Ψυχοθεραπευτοῦ

Μελετώντας τά παιδαγωγικά συγγράμματα τῶν Ἁγίων Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καί Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, θά διαπιστώσουμε ὅτι οἱ ἐν λόγῳ Ἅγιοι, ὡς ἄριστοι γνώστες τῆς οἰκογενειακῆς ψυχολογίας, μέ τήν ιδιαίτερη διδρασιακότητά τους, μᾶς πληροφοροῦν ὅτι γιά νά ἐπιτευχθεῖ μία ὑγιῆς παιδαγωγία, τό οἰκογενειακό σύστημα χρειάζεται νά λειτουργεῖ μέ ἡρεμία καί γαλήνη, δίχως συγκρουσιακές καταστάσεις πού τό ἀποδιοργανώνουν.

Οἱ παραπάνω ἀγιολογικές ἀπόψεις βρίσκονται σέ ἀπόλυτη ταύτιση μέ τή θεώρηση τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης τῆς Ψυχολογίας, πού λέει ὅτι ἡ οἰκογένεια καθορίζει τίς σχέσεις μας. Δηλαδή, ὅπως βιώσουμε ἐντός της, μέ παρόμοιο τρόπο θά συνδεθοῦμε ἀργότερα στή ζωή μας καί μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους. Ὅταν ἡ οἰκογένεια παρέχει ἀξιόπιστα καί ἀσφαλῆ συναισθηματικά θεμέλια, δηλαδή ἐπιτρέπει στά μέλη της νά αἰσθάνονται ἀσφάλεια καί ὀριοθετημένη ἐλευθερία, δίχως ἐξαναγκασμούς καί καταπιέσεις, τότε αὐτό τόν ὑγιῆ τρόπο θά τόν μεταφέρουν καί στίς μετέπειτα σχέσεις τους. Ὅταν ὅμως ὁ τρόπος πού σχετιζόμαστε μέ τήν οἰκογένειά μας δέν εἶναι ὁ ἰδανικός ἀλλά προβληματικός

(γονιός ἀπόμακρος ἢ ἀδιάφορος, ὑπερβολικά αὐστηρός καί ἀπαγορευτικός, καταπιεστικός καί ἀνέκφραστος συναισθηματικά κ.λπ.), τότε αὐτή ἡ μὴ ἀσφαλῆ κατάσταση δύναται νά μᾶς ὀδηγήσει σέ ἕναν ἄκρως συναισθηματικό παραλογισμό (κανεῖς δέν μέ ἀγαπᾶ, δέν ἀξίζω τίποτα κ.ἄ.), καί οὐσιαστικά, ὅπως εἶναι φυσικό, ὅλες αὐτές οἱ δυσκολίες καί τά τραυματικά βιώματα θά ἐπηρεάσουν, ἀργότερα, ἀρνητικά τή σύνδεση καί ἐπικοινωνία μέ ἄλλα ἄτομα (σύζυγος, φίλοι, ἐνοριῖτες κ.ἄ.).

Καθώς ὁ Ἄπ. Παῦλος συμβουλεῖ τόν οἰκογενειάρχη ἱερέα νά εἶναι ἐπιεικής... νά διευθύνει καλά τό σπίτι του καί νά ἔχει τέκνα πού νά τόν ὑπακοῦνε μέ πολύ σεβασμό, γιατί ἂν κάποιος δέν ξέρει νά κυβερνήσει τό ἴδιο του τό σπίτι, πῶς θά φροντίσει τήν ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ (Α΄ Τιμ. 3,3-5), ἀναδεικνύεται ἡ ἀνάγκη μίας διαρκοῦς ἐπιμέλειας τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, γιά νά ἐπιτευχθεῖ καί ἕνα ἀνάλογο εὐρωστο ἐνοριακό ἔργο.

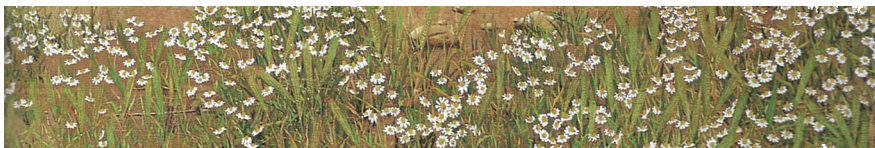
Τά παιδιά ὅμως γιά νά ὑποταχθοῦν μέ σεμνότητα (ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἄπ. Παῦλος) στόν ἱερέα πατέρα τους, αὐτό προϋποθέτει πλήρη διακριτική μέριμνα καί ἀπλετη ἰσορροπημένη παρουσία ἀγάπης, φροντίδας καί ἐλευθερίας, μέσα σέ ὅρια καί ἀπό

τούς δύο γονείς, δίχως σκληρή και άδυσώπητη παιδαγωγική τακτική. Όταν τό παιδί μεγαλώνει από νωρίς σε συνθήκες οικογενειακής αγάπης και θαλπωρής, έχει τά απαραίτητα στοιχεία για μία σωστή ψυχοσωματική ανάπτυξη. Όταν από τά πρώτα χρόνια τής ζωής, οί γονείς θεωρακίσουν τήν παιδική ψυχή μέ ασφαλείς, αγαπητικούς και άρμονικούς οικογενειακούς δεσμούς, τότε τό παιδί, ακόμη και άν ο πατέρας ή ή μητέρα άπουσιάσουν από κοντά του για ένα εύλογο διάστημα, λόγω τών ίερατικών και συζυγικών υποχρεώσεων, δέν θά νιώσει έλλειψη αγάπης και ένδιαφέροντος, διότι ή αύξημένη αίσθηση στοργής, φροντίδας και σιγουριάς τών πρώτων χρόνων, συνέβαλε στην ύγιη ανάπτυξή του.

Τί έννοούμε όμως, όταν λέμε νά αναπτύσσονται τά παιδιά μέσα σε πλαίσιο όριοθετημένης έλευθερίας; Όριοθετημένη έλευθερία σημαίνει ότι, καθώς ανατρέφω τό παιδί μου «έν παιδεία και νοηθεία Κυρίου», μέ διάθεση συνεχούς αγάπης, πού μειώνει τυχόν φορτικότητα

των έλέγχων και τών συστάσεων, του έπιτρέπω νά φροντίσει τόν έαυτό του, νά επικοινωνήσει μέ τούς άλλους συνομηλικούς (κοινωνικοποίηση), νά κάνει λάθη και νά τά διορθώσει, νά πάρει πρωτοβουλίες, νά κινηθεί, νά έξερευνήσει, νά ανακαλύψει και έπιπλέον του αφήνω χώρο νά εκφραστεί μέ ειλικρίνεια, νά επιλέξει τή δραστηριότητα πού έπιθυμεί κ.λπ. Άλλά συνάμα, έμπνέω στό παιδί μου (φυσικά, μέσα από τό παράδειγμά μου) ότι όλα τά παραπάνω είναι ώφέλιμο νά τά κάνει μέ ευγένεια και σεβασμό. Νά μιλάει όμορφα πρός όλους, νά σέβεται τόν έαυτό του και τούς άλλους, τή διαφορετικότητα τών συνανθρώπων του (φύλο, φυλή, χρώμα, θρησκεία, γλώσσα, ιδεολογία, σεξουαλική ταυτότητα), ακόμη και τά αντικείμενα πού πρόκειται νά χρησιμοποιήσει κ.ά. Μέ αυτόν τόν τρόπο, δηλαδή βοηθώντας τό παιδί νά κάνει όλα τά προαναφερόμενα, από μόνο του διδάσκεται τί πάει νά πει υγιής πειθαρχία, αγάπη, σεβασμός, όρια, έλευθερία, αυτονομία, ανεξαρτησία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. J. Bowlby, (1988). *Attachment, communication, and the therapeutic process. A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*, 137-157. 2. Λ. Δημητρίου, *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής*. Αθήνα: Πεδίο 2012. 3. «Στήν αγάπη συνεχώς νά καταφεύγεις, ώστε νά μετριάζεται ή φορτικότητα όσων έχουν είπωθει» (Ιω. Χρυσστόμου, Όμιλία είς τήν Α΄ πρός Κορινθίους, Όμιλία ΜΔ, PG 61, 380).

Η γη κάτω από τά πόδια μας όλάνθιστη εύωδιάζει (λεπτομέρεια)

«Ὑμεῖς ὄψεσθε...» (Ματθ 27.24): Δείγματα χαμηλῆς καὶ ὑψηλῆς πολιτικῆς τοῦ Ποντίου Πιλάτου

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Σέ ὅλα τὰ κράτη ἐφαρμοζόταν μία χαμηλή πολιτική γιὰ τό παρόν, νά ξεπεραστεῖ μία κρίση, ἀλλά στίς αὐτοκρατορίες πού διαθέτουν ἀρχεῖα καί μνημεῖς ὑψηλῆς πολιτικῆς, νά ἐλέγχονται οἱ ἐξελίξεις τοῦ μέλλοντος! Ἄρκει ἡ λύση τοῦ Σήμε-ρα νά μὴν εἶναι πρόβλημα τοῦ Αὔριο. Στή ρωμαϊκῆ Παλαιστίνη ὑπῆρχαν τρεῖς δυνάμεις, ἐξισορροπώντας στήν ἀντιπαλότητα: τό τοπικό σκληρό ἱερατεῖο ὑπό τόν Ἀρχιερέα, ἡ ἀντιπαθῆς στόν λαό ἠρωδιανή δυναστεία σφετεριστῶν, καί ὁ Ρωμαῖος διοικητής τῆς Ἰουδαίας, ξένος, κατακτητής. Τίς σχέσεις τους δοκίμασε ἡ τριετής ὑπόθεση «Ἰησοῦς», ἰδίως ἡ τελευταία φάση. Ἐλάχιστο δείγμα πολιτικῆς σύμπραξης: μέ ἀφορμή τόν Ἰησοῦ ἔληξε ἡ ἔχθρα μεταξὺ Πιλάτου καί Ἡρώδη, παρόντος στήν Ἱερουσαλήμ λόγῳ Πάσχα (Λουκ 23.12). Τήν ὥρα πού ἡ μόνη φιλολαϊκῆ δύναμη, τό ἱερατεῖο, περνοῦσε μείζονα ὑπαρξιακή κρίση, δομική, ἔχοντας ὄπλο τήν ὑστερία ἀπέναντι στόν λόγο τοῦ Ἰησοῦ, οἱ δύο ἄλλοι πολιτικοί παίχτες συνενώθηκαν!

Δέν ἦταν λίγο αὐτό πού συνέβη στό Μεγάλο Συνέδριο, νά ἐμφανίζεται αὐτοπροσώπως ὁ ἀναμενόμενος «Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλόγητοῦ» (Μαρκ 14.61): 1. Διέθετε ἱερατεῖο δώδεκα μαθητές, μερικοί ἤδη ζητοῦσαν νά ἀναλάβουν κεντρικό

ρόλο (Ματθ 20.20-28). 2. Ἐτέλεσε βασιλική εἴσοδο ἐφαρμοζοντας τελετουργικό, καθήμενος θριαμβικά ἐπὶ πώλου ὄνου ὡς υἱὸς Δαβὶδ (Μαρκ 11.10), νέος Σολομών, τήν ἀναμονή τοῦ ὁποῖου θυμίζει ὁ τυφλὸς στήν Ἱεριχώ (Μαρκ 10.46-48). 3. Ὅριζε ὑψιστὴ κριτικὴ ἐπὶ τοῦ ναοῦ ζητώντας τήν “κατεδάφιση” του (Μαρκ 14.58, 15.29, Πραξ 6.14).

Τό πρῶτο ἐρώτημα πού ἀπηύθυνε ὁ Πιλάτος στόν Ἰησοῦ ἦταν: «Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων;» «Σὺ λέγεις» ἀπάντησε (Ματθ 27.11, Λουκ 23.3, Μαρκ 15.2). Ὁ Ἰωάννης (18.33-37) ἐμπλουτίζει τόν διάλογο, ὅπου ὁ Ἰησοῦς ἀποδεχόταν ὅτι ἦταν «βασιλεὺς» τῶν Ἰουδαίων μέ βάση τόν ἐβραϊκό νόμο. Στόν δημόσιο διάλογο στό Πραιτώριο διακηρύχθηκε ὅτι ὁ κατηγορούμενος ἦταν χριστός (Ματθ 27.22) βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων (Μαρκ 15.9, 15.12, Ἰω 19.15). Οἱ ἐξευτελιστικὲς (τελετουργικὲς) δοκιμασίες ἦταν ἀπάντηση στό διεκδικούμενο βασιλικὸ ἀξίωμα, ἀρχίζοντας ἀπὸ τόν Ἡρώδη μέχρι τόν Γολγοθᾶ. Ὡς «βασιλεὺς» ὀρίζεται στήν ταμπέλα τοῦ σταυροῦ (Ἰω 19.20, Ματθ 27.37, Μαρκ 15.26, Λουκ 23.38), ἀποτέλεσμα δικαστικῆς ἀπόφασης πού δέν ἄλλαξε στήν ἔντονη διαμαρτυρία τοῦ ἱερατεῖου (Ἰω 19.22).

Ὁ Πιλάτος ἐπέβαλε στους Ἑβραίους Βασιλέα ἔστω καί νεκρό. Λόγοι δικανικῆς τυπικότητας ἢ πολιτικῆς οὐσίας, σκοπιμότητας; Ὡς πρῶτο αὐθόρμητο θέλημα εἶχε νά μή σταυρώσει τόν Ἰησοῦ, ἔνωθε, τονίζουν οἱ εὐαγγελιστές, τόν ἐπικρεμάμενο φθόνο. Ἡ γυναίκα του ζήτησε πλήρη ἀπαλλαγὴ (Ματθ 27.19) καί γιά μιὰ στιγμή φοβήθηκε ἂν ἐπέβαλε θανατικὴ ποινὴ (Ἰω 19.12). Ἐδήλωσε ὅτι δέν ἐντόπισε παράβαση καί ἔνιψε τὰ χέρια του (Ματθ 27.23-24). Μὲ βάση τόν ρωμαϊκὸ νόμο δέν τελέσθηκε κακούργημα ἄξιο θανάτου (Ἰω 18.38, Λουκ 22.3). Ἀπὸ ἠθικῆς πλευρᾶς ἀναγνώρισε τόν Χριστό πού δέν ἦταν ἐπαναστατικὸς ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι, διευκρινίστηκε αὐτὸ στὴν Ἀπολογία, ἐνῶ τὰ «Λόγια» τὸ ἐπιβεβαιώνουν. Ὅμως ἐκπροσωπώντας τὴν αὐτοκρατορικὴ τάξη, πολιτικὰ ἦταν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀρχιερέα. Πρότεινε ἐναλλακτικὴ ποινὴ, πρὸς ἄξιον δαρμοῦ-παιδεύσεως (τονίζεται δύο φορές: Λουκ 23.14-16,22), ἀφοῦ ὁ κατηγορούμενος λειτουργοῦσε ὡς βασιλεὺς (Ἰω 18.38), ἀσύμβατος γιά τὰ πολιτικὰ στερεότυπά του, ὅπως ἔδειξε ὁ διάλογος γιά τὴν «Ἀλήθεια» (Ἰω 18.38). Συμβιβάστηκε τελικὰ καί ἀποφάσε νά θυσιάσει τόν ἀνανεωτὴ Ἰησοῦ πρὸς ἕναν ἐβραϊσμό πού δεν τοῦ ἦταν συμπαθῆς. Ἀσφαλῶς θά γνώριζε ἀπὸ τοὺς πληροφοριοδότες του, τὴ ροπὴ τοῦ ὄχλου νά καταψηφίσει τόν Ἰησοῦ στὴν ψηφοφορία τοῦ ἐθίμου τῆς ἀπολύσεως ἑνὸς μελλοθανάτου λόγω Πάσχα. Ἔχανε ἠθικά, ἀλλὰ ὄχι πολιτικὰ μὲ καταδίκην βίας του ἐβραϊκοῦ νόμου (Ἰω 18.31) καί μὲ λαϊκὴ ἐντολή. Τό ὕστερο αὐτὸ θέλημα τοῦ Πιλάτου, τόν πολιτικὸ ὑπολογισμό, γνώριζε ὁ Ἰησοῦς, ἔμεινε σιωπηλός.

Ὁ Πιλάτος κινήθηκε πάνω στὰ δικά του στερεότυπα ὡς ἐγγυητῆς τοῦ ἐβραϊκοῦ νόμου. Ἐνστικτωδῶς ἢ ὑπολογισμένα. Καταδίκασε τόν Ἰησοῦ πού προσδιορίζονταν βασιλεὺς ὑπὸ ὄρους καί ταυτόχρονα ἐπέμεινε νά τόν καθιερώσει ὡς «Βασιλέα τῶν Ἰουδαίων», παρὰ τὴν ἔντονη ἀντίθεση τοῦ ἱερατείου. Ἔβλεπε ἕνα ἀντίπαλο ἱερατεῖο μὲ Πιστούς. Μεταθανάτιες τιμές ἔκαναν ἤδη οἱ Μυροφόρες. Δέν θά ἐμποδίζονταν στό μέλλον ἀφοῦ ὁ τάφος, ὡς ἱερός χώρος ἰδιώτη (τοῦ βουλευτῆ Ἰωσήφ) διεπόταν ἀπὸ τὸ Jus sepulchri. Ἀλλὰ τώρα θά ἦταν ἡρωολατρία, ἕνας ἐβραϊσμός πιό κοντὰ στους παγανιστές, οἱ ὁποῖοι σέβονταν τὰ θύματα τελετουργικῶν ἐκτελέσεων. Ἐνας Υἱὸς Εὐλογητοῦ, Μεσσίας ἀναλογοῦσε στὴ σκέψη του λ.χ. μὲ τόν divus Ἰούλιο Καίσαρα, ὁμοίως θανατωθέντα. Ἀφοῦ τόν πίεσαν γιά θανατικὴ καταδίκη, αὐτὸς τοὺς ἐπέβαλε ἕναν συνειδητοποιημένο Μεσσία ὡς ἥρωα. Ἡ ὑπερβατικὴ λατρεία τῶν Ἑβραίων τοῦ ἀνεικονικοῦ Γιαχβέ, πρώτη φορά ἔσπαζε ἀπὸ ἕναν βασιλέα πού «μαρτυροῦσε» (Ἰω 18.37), τεκμηριώνει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ Πατέρα. Ἡ ταφικὴ λατρεία σήμαινε ὅτι θά ἦταν παθητὸς βασιλιάς, μιὰ νέα ἱστορικὴ παράσταση στὸν Ἰσραήλ, τόν ὁποῖο νικοῦσε ἡ Ρώμη. Ὑποφερτὸ γιά τοὺς Πιστοὺς τοῦ Χριστοῦ, ἐπώδυνο γιά τὸ Ἱερατεῖο, σίγουρο γιά τοὺς Ρωμαίους. Ἐδῶ ἄρχιζε ἡ ὑψηλὴ πολιτικὴ. Ἡ ἐβραϊκὴ ἐξουσία θά εἶχε κρίση συνειδήσεως στίς μάζες, ἕναν διαρκῆ διαλεκτικὸ ἀντίλογο στὸν συμπαγῆ ἐπίαιῶνες ἐβραϊσμό. Ὁ Πιλάτος εἶχε προειδοποιήσει: «Ἐσεῖς ὄψεσθε! Τί ἔβλεπε ἄραγε; Τίς συνέπειες..!». Νά ἐννοοῦσε ἀπλῶς τίς ἠθικές, ὅπως κατάλαβε ὁ ὄχλος...

Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά IV. Ἴρλανδία (α)

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἱ. Προϊστ. Ἱ.Ν. Ἀγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Τελείως διαφορετική, πορεία ἀκολούθησε ὁ Χριστιανισμός στὴν Ἴρλανδία, ἡ ὁποία λόγω τῆς γεωγραφικῆς καὶ πολιτικῆς ἀπομονώσεώς της μποροῦσε νὰ ἀναπτύξει ἀνηπερέαστη τὰ δικά της ξεχωριστὰ χαρακτηριστικά¹. Ἡ μορφὴ τοῦ Χριστιανικοῦ βίου, ἡ ὁποία ἀναπτύχθηκε στὸ ἀπομακρυσμένο αὐτὸ νησί διέσωζε ἀρχαῖα στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπισημοποίηση τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου².

Ἡ ρωμαϊκὴ ἀπόσυρση καὶ ἡ Ἀγγλο-Σαξονικὴ εἰσβολή, μείωσαν αἰσθητὰ τὶς ἐπαφές μεταξύ τῶν διαφόρων Κελτικῶν φύλων εἴτε ἐκατέρωθεν τῆς Μάγλης³, εἴτε μεταξύ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναπτυχθοῦν πολλὰ ἰδιάζοντα χαρακτηριστικά καὶ πρακτικὲς διαφοροποιημένα ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου⁴.

Οἱ Κέλτες τῆς Ἴρλανδίας, γνωστοὶ ὡς Σκῶτοι⁵, σέ σοβαροῦς ἀριθμοὺς ἐγκαταστάθηκαν στὶς ἀνατολικές καὶ βορειοανατολικές ἕρημες ἀπὸ ἀνθρώπους ἀκτῆς τῆς Βρετανίας⁶, μὲ ὅλα τὰ δικά τους χαρακτηριστικά⁷.

Παρά τὶς πολιτικὲς περιπέτειες, ἡ ἐπικοινωνία καὶ οἱ σχέσεις τῶν Βρετανικῶν νησιῶν καὶ τῆς Ἴρλανδίας μὲ τὴν ἠπειρωτικὴ Εὐρώπη δὲν ἔπαυσαν ποτέ, ἀλλὰ ἂν καὶ ἀτονοῦν δραματικά, προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου γίνονται στενότερες⁸. Διαθέτουμε πληθὸς μαρτυριῶν γιὰ ἱεραποδημίες στὴ Ρώμη καὶ στοὺς Ἀγίους Τόπους, καθὼς ἐπίσης καὶ μεταφυτεύθηκε στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Βρετανίας, Οὐαλλία καὶ Σκωτία, τὴν παρουσία Ἀγγλῶν καὶ Ἴρλανδῶν-Σκώτων ἐπισκόπων καὶ ἱεραποστόλων στὴν Γαλατία καὶ στὰ ποικίλα κρατικὰ μορφώματα τῆς Κεντροδυτικῆς Ευρώπης⁹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. V. Di Martino, *Roman Ireland*, Cork ἀναθ. ἔκδ. 2006. Οἱ ἀπαρχές τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν Ἴρλανδία δὲν συνδέονται ἀναγκαστικά μὲ τὸν ἅγ. Πατρίκιον (387-493), καθότι εἶναι προγενέστερες καὶ τοῦ Παλλαδίου (431)· βλ. Ἀ. Μαράς, *Ὁ Ἅγιος Πατρίκιος Ἴρλανδίας. Νέα στοιχεῖα γιὰ τὸ βίον καὶ τὰ ἔργα του*, Θεσσαλονίκη 1993· P. Sharpe, "Quatuor sanctissimi episcopi: Irish saints before St. Patrick", στὸ D. Ó Corráin, L. Breatnach, K. McCone (ἐπιμ.), *Sages, Saints and Storytellers: Celtic Studies in Honour of Professor James Carney*, Maynooth 1989, σ. 376-399. 2. Βλ. Θ. Παπαθανασίου, Ε. Ταμαρέση-Παπαθανασίου, *Δρόμοι Κελτῶν. Δρόμοι Σαξόνων*, Ἀθήνα 2002· Κουτλουμουσιανός, *Ὁ Θεός τῶν μυστηρίων*, ὁ.π.· Ὁ ἴδιος, *Οἱ ἐραστές τῆς βασιλείας. Συνάντηση Κελτικοῦ καὶ Βυζαντινοῦ μοναχισμοῦ*, Ἅγιον Ὄρος 2009. Ἡ ἔρμηνεία τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Ἴρλανδικοῦ μοναχισμοῦ μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Αἰγύπτου, ὅπως ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν

Gr. Telepneff, *The Egyptian Desert in the Irish Bogs: The Byzantine Character of Early Celtic Monasticism*, Etna, Ca. 2008, δέν θεωρεῖται πλήρης ἂν δέν συνδεθεῖ καί μέ τά μοναστικά κέντρα τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς διαιμεσολάβηση τῶν κοινοτήτων τῶν Μικρασιατῶν τῆς Ν. Γαλατίας καί τῶν μονῶν τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους· βλ. L. Gougoud, *Les chrétientés celtique*, Paris 1911, σ. 45-49. 3. Βλ. G. German, "The link between Breton French and Celtic Englishes", στό H. Tristram (ἐπιμ.), *Celtic Englishes III. Proceedings of the Second Colloquium on Celtic Englishes* (Potsdam, 23-27 September 2001), Heidelberg 2003, σ. 390-412. 4. Ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ Ἀγγλο-Σάξονες εἰσβολεῖς προσηλυτίσθηκαν στόν Χριστιανισμό ἀπό τοὺς ἐντόπιους Κέλτες Χριστιανούς καί υἱοθέτησαν τίς δικές τους πρακτικές ἐνταφιασμοῦ· βλ. St. Bassett, "Church and Diocese in the West Midlands: the Transition from British to Anglo-Saxon Control", στό J. Blair, R. Sharpe (ἐπιμ.), *Pastoral Care before the Parish*, Leicester 1992, σ. 13-19. 5. Ὁ λατινικός, ρωμαϊκός, ὄρος Scotti ἀναφέρεται στοὺς ὀμιλοῦντες τὴν Gaelic πληθυσμούς τῆς Ἰρλανδίας καί τῶν Ἰρλανδῶν πού ἐγκαταστάθηκαν στή δυτική Σκωτία. Ἡ σημερινή Σκωτία ἦταν γνωστή στοὺς Ρωμαίους ὡς ἡ χώρα τῶν Πίκτων (Pictavia), ἢ τῶν Καλιδόνων (Caledonia)· βλ. W. S. Hanson, "The Roman Presence: Brief Interludes", στό K.J. Edwards, I.B.M. Ralston (ἐπιμ.), *Scotland After the Ice Age: Environment, Archaeology and History, 8000 BC-AD 1000*, Edinburgh 2003, σ. 195-216. Οἱ Ρωμαῖοι ἔδωσαν ἐπίσης στήν Ἰρλανδία καί τό ὄνομα Ἰβερνία (Hibernia)· βλ. Ph. Freeman, *Ireland in the Classical World*, Austin 2001, ἰδιαιτέρως σ. 90-128. Στούς πρώιμους μεσαιωνικούς χρόνους ἡ Ἰρλανδία ἦταν γνωστή, ὄχι μόνον ὡς Éire, ἀλλά καί ὡς Scotia, ὀνομασία πού συνεχίζει καί ὁ Βέδδας· βλ. McClure, Collins, *Bede. The Ecclesiastical History of the English People*, ὁ.π., σ. 386. Συνεπῶς, οἱ γνωστοί ὡς Σκῶτοι ἱεραπόστολοι στή Γαλατία καί τὴν Κεντρική Εὐρώπη περιελάμβαναν ἄτομα τόσο ἀπό τὴν Ἰρλανδία ὅσο καί τὴ Σκωτία, ὑπὸ τὴ σύγχρονη γεωγραφική ἔννοια. 6. Βλ. R. Fletcher, *The Barbarian Conversion from Paganism to Christianity*, London 1997, κεφ. 1-4· P. Dunbavin, *Picts and Ancient Britons: An Exploration of Pictish Origins*, London 1998· J. Dowden, *The Celtic Church in Scotland: Being an introduction to the history of the Christian Church in Scotland down to the death of Saint Margaret*, Chestnut Hill, MA 2000· L. & J. Laing, *The Picts and the Scots*, Stroud 2001, σ. 1-50· S. Foster, *Picts, Gaels and Scots: Early Historic Scotland*, London 2010. 7. Πρόχειρα γιά τίς ἰδιαιτερότητες, βλ. Ch. Plummer, "Excursus on the Paschal Controversy and Tonsure", στήν ἔκδοση τοῦ *Venerabilis Baedae, Historiam Ecclesiasticam Gentis Anglorum*, Oxford 1975, σ. 348-354. 8. Βλ. Ch. Thomas, "East and West: Tintagel, Early Mediterranean Imports, and the Insular Church", στό S. M. Pearce (ἐπιμ.), *The Early Church in Western Britain and Ireland*, (BAR 102), Oxford 1982, σ. 17-34. Γιά τίς σχέσεις τῶν Βρετανικῶν νήσων μέ τὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, βλ. R. S. Lopez, "Le problème des relations anglo-byzantines du septième au dixième siècle", *Byzantion* 18 (1948) 139- 162· A. Harris, *Byzantium, Britain and the West*, Stroud 2003, σ. 41-138· E. Campbell, C. Bowles, "Byzantine trade to the edge of the world: Mediterranean pottery imports to Atlantic Britain in the sixth century", στό M. Mango (ἐπιμ.), *Byzantine trade, 4th-12th century: the archaeology of local, regional and international exchange*, Aldershot 2009, σ. 297-314. 9. Περισσότερα, βλ. Κουτλουμουσιανός, *Ὁ Θεός τῶν μυστηρίων*, ὁ.π., σ. 40- 46· Chadwick, *The Age of the Saints in the Early Celtic Church*, ὁ.π., σ. 113-114· M. McCormick, "Les pèlerins occidentaux à Jérusalem (VIIIe-IXe s.)", στό A. Dierkens, J.-M. Sansterre avec la collaboration de J.-L. Kupper (ἐπιμ.), *Actes du colloque international organisé par la Section d'Histoire de l'Université Libre de Bruxelles et le Département des Sciences Historiques de l'Université de Liège* (5-7 mai 1994), Liège 2000, σ. 289-306. Γιά τὴν ἱεραποστολή καί τὴν κινητικότητα τῶν Ἰρλανδῶν- Σκώτων μοναχῶν βλ. D. Gougoud, *Gaelic Pioneers of Christianity. The Work and Influence of Irish Monks and Saints in Continental Europe (VIth- XIIth c.)*, Dublin 1923· A. Provazník, "The British Isles and Great Moravia in the early middle ages", *Journal of Medieval History* 5 (1979) 97-113· M. Dunn, *The emergence of monasticism: from the Desert Fathers to the early Middle Ages*, Oxford 2000, ὅπου κεφ. "Irish peregrini and European Monasticism", σ. 158-190· E. Rees, *Celtic Saints: Passionate Wanderers*, London 2000.

Ἡ ἀρετή ὡς στοιχεῖο τῆς γλώσσης καί τῆς ἀγωγῆς καί παράγων ψυχικῆς ὑγείας

Ἄρχιμ. Χρυσοστόμου Τροχαλάκη
Θεολόγου - Γενικοῦ Ἱατροῦ, Ἱ.Μ. Λαγκαδᾶ

«Ἡ νοοτροπία τῆς σημερινῆς κοινωνίας κάνει κακό στά παιδιά. Ἔχει ἄλλη ψυχολογία, ἄλλη παιδαγωγική, πού ἀπευθύνεται σέ παιδιά ἀθέων. [...] Ἀπό τούς Πατέρες θά μάθουν τά παιδιά μας γιά τήν ἐξομολόγηση, γιά τά πάθη, γιά τίς κακίες, πῶς νικοῦσαν οἱ ἅγιοι τόν κακό ἑαυτό τους. Κι ἐμεῖς θά εὐχόμεστε ὁ Θεός νά ἐγκύψει μέσα τους» (Ἁγίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, *Βίος καί Λόγοι*, σ. 444).

«Φεγγαράκι μου λαμπρό, φέγγε μου νά περπατῶ, νά πηγαίνω στό σχολεῖο, νά μαθαίνω γράμματα, τοῦ Θεοῦ τά πράματα». Κάποτε τό σχολεῖο, ὄχι μόνον τό κρυφό σχολεῖο, λειτουργοῦσε σέ μία ἄλλη παιδαγωγική διάσταση, διαφορετική ἀπό αὐτήν τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Τότε, ὅταν ὁ γονεὺς ἔστελνε τό παιδί του στό σχολεῖο, τοῦ ἐνέπνεε συγχρόνως καί ἐμπιστοσύνη γιά ὅσα θά μάθαινε ἐκεῖ, ὅτι ἀξίζει καί πρέπει νά τά ἐνστερνισθῆ. Τώρα, πού τό σχολεῖο «ἀπευθύνεται σέ παιδιά ἀθέων», ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Πορφύριος, ποιός θά βοηθήσῃ τό παιδί νά ξεχωρίσῃ μέσα του τό ὑγιές ἀπό τό ἄρρωστο καί νοσηρό, τήν ἀλήθεια ἀπό τό ψεῦδος, τήν ἀρετή ἀπό τήν κακία; Ποιός θά ἐμπνεύσῃ στό παιδί τήν ἀξία τῆς ἀρετῆς, ὥστε νά ἔχῃ μέσα του τό παιδί τή δύναμη νά ἀγωνισθῆ ἐναντίον τῶν πα-

θῶν του, γιά νά νικήσῃ τόν κακό ἑαυτό του; Ἡ νοοτροπία τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ὅπως καί ἡ μορφή τῆς παιδείας πού παρέχεται στά σχολεῖα, εἶναι πράγματα γιά τά ὁποῖα ἄλλοι ἀποφασίζουν. Ὅταν ἄλλοι ἀποφασίζουν, ὀφείλουμε νά διακρίνουμε τί ἐξαρτᾶται ἀπό μᾶς, καί τί ὄχι. Διότι ὁ Θεός, αὐτό πού μπορούμε ἐμεῖς νά κάνουμε, αὐτό ἀναμένει ἀπό μᾶς. Τά ἄλλα τά ἀναλαμβάνει ὁ Θεός. Ἐν προκειμένῳ, ἀνεξάρτητα ἀπό αὐτό πού γίνεται στό σχολεῖο καί προάγει ἡ κοινωνία, ὁ Θεός θά ἤθελε ἀπό μᾶς νά προσφέρουμε στό παιδιά τή δυνατότητα νά διακρίνουν τό νοσηρό ἀπό τό ὑγιές, γιά νά ἔχουν λόγο μέσα τους νά ἀγωνισθοῦν, ὥστε νά ἔλθῃ μέσα τους αὐτό πού ἀπό τήν ἀνθρώπινη πλευρά ἐπιδιώκουμε καί μέ τήν ὀρθή διδασκαλία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης: ἡ ψυχική ὑγεία, τό θάρρος, ἡ αἰσιοδοξία, ἡ ἀπόφαση νά ἀγωνισθοῦν τόν καλόν ἀγῶνα, γιά νά λάβουν καί τόν τῆς νίκης στέφανον.

Ἄν κανεῖς μελετήσῃ τήν ἱστορία τῶν Περσικῶν πολέμων, εἶναι ἀναμενόμενο νά διερωτηθῆ: τί ἦταν αὐτό πού ἔκανε τούς Ἕλληνας, νά ἀγωνίζονται παράτολμα καί μέχρι θανάτου, γιά νά διαφυλάξουν τήν ἐλευθερία τους; Ἄλλοι λαοί ἀπεδέχοντο τήν περσική κυριαρχία καί ἀφωμοιώνοντο ἀπό τόν κατακτητή λαό.

Θά ἔλεγε κανείς ὅτι τήν ἀπάντηση τήν ἔδωσε ὁ ἴδιος ὁ Πέρσης, πού μετά τήν περσική ἤττα, προέβη στή συγκλονιστική αὐτή διαπίστωση: «Παπαῖ, Μαρδόνιε, κείους ἐπ' ἄνδρας (ἐπί ποίους ἄνδρας) ἤγαγες μαχησομένους ἡμέας (ἡμᾶς), οἱ οὐ περί χρημάτων τῶν ἀγῶνα ποιέντες (ποιοῦνται), ἀλλά περί ἀρετῆς;». (Ἀλοῖμονο, Μαρδόνιε, ἐναντίον ποίων ἀνδρῶν μᾶς ἔφερες, γιά νά κάνουν μάχη μ' ἐμᾶς, οἱ ὅποιοι δέν ἀγωνίζονται ὀδηγούμενοι ἀπό τήν ἀγάπη γιά τά χρήματα, ἀλλά γιά τήν ἀρετή).

Ὁ ὑπέρ ἀρετῆς ἀγών δέν ἦτο μόνον αὐτό πού ἐνέπνεε στούς Ἕλληνες τό γενναῖο φρόνημα καί τό παράτολμο θάρρος, δέν ἦτο τό μόνον μυστικό τῆς νίκης των. Ἡ διαφύλαξις τῆς ἀρετῆς ὡς τρόπου ζωῆς, ἦτο αὐτό, χάριν τῆς διαφυλάξεως τοῦ ὁποίου, ἤξιζε ὄχι ἀπλῶς νά ἀγωνισθοῦν, ἀλλά καί νά ἀποθάνουν. Ὅποιος ἐμελέτησε τούς Περσικούς πολέμους, διαπιστώνει ὅτι καί τά καιρικά φαινόμενα συνεργοῦσαν ὑπέρ τῆς περσικῆς ἤττης. Δέν εἶναι καί αὐτό μία ἀπόδειξις ὅτι ὁ Θεός συνεργεῖ μέ ἐκείνον, ὁ ὁποῖος ζη καί ἀγωνίζεται ὑπέρ τῆς ἀρετῆς;

Ἡ ἑλληνική γλῶσσα αὐτή καθ' ἑαυτή διαθέτει ἀρετήν, διότι ἔχει μία τελειότητα, τήν ὁποία ἐνῶ οἱ ξένοι τήν ὁμολογοῦν, οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες παραδόξως θέλουν νά τήν ἀγνοοῦν. Ὅταν διαθέτης ἕνα ἐργαλεῖο μέ ὅσο τό δυνατόν καλύτερη τεχνική ἱκανότητα, δέν τό θαυμάζεις μόνον αὐτό καθ' ἑαυτό, ἀλλά καί σέ σχέση μέ τό ἔργο πού μπορεῖ νά ἐπιτελέσει. Καί ἡ ἑλληνική γλῶσσα ὡς ἐργαλεῖο ἄριστο ἐπελέγη ἀπό τήν Θεῖα Πρόνοια, γιά νά ἐκφράσει στή μέν ἀρχαιότητα, τήν

ὁμορφιά μιᾶς ἀνθρώπινης φιλοσοφίας, πού ὅμως παιδαγωγεῖ στήν ἀρετή, καί, ὅταν ἤλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου, τήν ἀποκάλυψη τοῦ ὑπερβάλλοντος πλούτου τῆς θεϊκῆς ἀγάπης καί σοφίας.

Τώρα, τί συμβαίνει καί αὐτό τό κάλλος, τόν ρυθμό καί τό μέλος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, δέν μποροῦν νά τό γνωρίσουν οἱ σύγχρονοι Νεοέλληνες; Μέ τήν ἀπάντηση αὐτοῦ τοῦ ἐρωτήματος καί τή λύση τοῦ ὑφισταμένου προβλήματος θά ἀσχοληθοῦμε κυρίως στό ἐπόμενο ἄρθρο. Ἐπί τοῦ παρόντος θά χρησιμοποιήσουμε ἕνα παράδειγμα ἀπό τίς θετικές ἐπιστῆμες, γιά νά προδιαγράψουμε τόν χαρακτήρα τοῦ τρόπου διδασκαλίας πού θεωροῦμε ἀποτελεσματικό. Ὁ ὕλικός κόσμος κατανοεῖται σήμερα ἀπό τήν ἐπιστήμη ὡς σύνθεση τῶν στοιχείων τοῦ περιοδικοῦ πίνακος. Αὐτός ὁ ὁποῖος γνωρίζει τίς ιδιότητες ἐκάστου τῶν στοιχείων αὐτῶν, τήν ἠλεκτροχημική καί στερεοχημική τους δομή, μπορεῖ νά ἐρμηνεύσει καί τίς ιδιότητες τῶν χημικῶν ἐνώσεων, πού προκύπτουν ἀπό τήν ἔνωση αὐτῶν τῶν στοιχείων σέ διάφορες ἀναλογίες.

Τό παράδειγμα αὐτό, τό ἀνέφερα γιά νά τό προσαρμόσουμε στή γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπό τήν ἐξῆς ἔννοιαν: Τόν τεράστιο λεξιλογικό πλοῦτο τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, μποροῦμε νά τόν κατανοήσουμε καί νά τόν ἀφομοιώσουμε, ἂν συλλάβουμε τή δομή τῆς, διερευνώντας πρῶτα-πρῶτα τίς ιδιότητες τῶν γραμμάτων, ἔπειτα τῶν λέξεων καί ἔπειτα τούς κανόνες μέ βάση τούς ὁποίους συγκροτεῖται τό ὅλο γλωσσικό σύστημα, ὡς μέσον διατυπώσεως τῆς σκέψεως καί τῶν ἐννοιῶν.

Ἡ ἐπιστολή στήν Ἐκκλησία τῆς Λαοδικείας

Πρωτ. Σπυρίδωνος Λόντου
Ἱερ. Προϊστάμενος Ι.Ν. Ἁγ.Παντελεήμονος Ἱλισσοῦ
Υποψ. Διδάκτορος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.

Ἡ βιβλική πόλη Λαοδικεία τῆς Φρυγίας στή Μ. Ἀσία ἦταν κτισμένη σέ ἓνα μικρό ὕψωμα στή κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Λύκου, σέ ἓνα στρατηγικό κομβικό σημεῖο πού συνόρευε μέ ὀνομαστές πόλεις, μεταξύ αὐτῶν καί μέ τίς Κολοσσές, πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς ὁποίας ἔγραψε τή γνωστή ἐπιστολή του ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, γιά νά στηρίξει τήν πίστη τους καί νά ὑπογραμμίσει τό ἀσυμβίβαστο τῆς αἰρετικῆς «φιλοσοφίας» μέ τόν «Λόγον τῆς ἀληθείας», τό εὐαγγέλιο.¹ Ἀνασκαφές στήν περιοχή τῆς βόρειας νεκρόπολης τῆς Λαοδικείας² ἔδειξαν ὅτι ὁ οἰκισμός εἶχε ἤδη ὑπάρξει σέ αὐτή τή θέση πρὶν ἀπό τήν ἴδρυση τῆς πόλης κατά τήν Ἑλληνιστική περίοδο καί ὀνομάζονταν ἀρχικά Διόσπολις καί μετέπειτα Ροαί. Ἀργότερα, τόν 3^ο π.Χ. αἰ., ἰδρύθηκε ἀπό τόν Ἀντίοχο Β΄ καί ὀνομάστηκε Λαοδικεία πρὸς τιμήν τῆς συζύγου του.

Ἡ πόλη ἦταν φημισμένη γιά τήν ὑφαντουργία, ὅπου γινόταν κατεργασία μαύρου μαλλιῶ προβάτων, τήν παραγωγή ταπήτων, τήν Τράπεζα ἀλλά κυρίως γιά τήν ἰατρική της σχολή καί τήν παραγωγή φαρμάκων καί ἀλοιφῆς (κολλύριο), σκευάσματα γιά ὀφθαλμολογικές παθήσεις.

Ἀκόμη, ἦταν γνωστή γιά τόν σημαντικά μεγάλο ἰουδαϊκό πληθυσμό της, τόν ὁποῖο ἔφερε ἀπό τή Βαβυλώνα ὁ Ἀντιο-

χος Γ΄. Γιά τόν λόγο αὐτό ὁ Ἀπόστολος Παῦλος γράφοντας τήν ἐπιστολή πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς ἀναφέρει καί τήν πόλη αὐτή (Κολ. 2,1) μνημονεύοντας καί τό ὄνομα τοῦ Ἐπαφρᾶ, ὁ ὁποῖος ἀγωνίστηκε μέ ζήλο πολύ γιά νά μείνουν οἱ κάτοικοί της «τέλειοι καί πεπληρωμένοι ἐν παντί θελήματι τοῦ Θεοῦ» (Κολ. 4,12-13), παρακαλώντας συνάμα, νά ἀναγνωσθεῖ ἡ ἐπιστολή καί στή Λαοδικεία (Κολ. 4,16). Ἴσως, ὁ Ἐπαφρᾶς ἦταν καί ἀπό τοὺς πρῶτους Ἐπισκόπους της μαζί μέ τοὺς Ἀνατόλιο³ καί Σάγαρη, ὁ ὁποῖος μαρτύρησε τήν ἐποχή τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου.

Τό 360 μ.Χ. συνήλθε στή Λαοδικεία τοπική Σύνοδος πού ἐξέδωσε 60 κανόνες, ἀναφερόμενους σέ αἰρετικούς, στήν ἀγγελολατρία, στά μυστήρια, στή λατρεία καί σέ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς.⁴

Στό ἱερό βιβλίο τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη, ἡ Λαοδικεία εἶναι ἡ ἕβδομη κατά σειρά καί τελευταία πόλη-παράληπτης τῶν ἐπιστολῶν του (Ἀποκ. 3,14-22). Ἡ ἐπιστολή τοῦ Εὐαγγελιστοῦ σέ αὐτήν εἶναι ἰδιαίτερος σκληρή, μιᾶς καί δέν ὑπάρχει κανένας ἔπαινος πρὸς τήν ἐκκλησία της. Ὁ συγγραφεύς ἐντέλλεται νά γράψει πρὸς τόν Ἐπίσκοπο τῆς Ἐκκλησίας τί λέγει ὁ Χριστός, «ὁ ἀμήν, ὁ μάρτυς ὁ πιστός καί ἀληθινός, ἡ ἀρχή

της κρίσεως τοῦ Θεοῦ» (στίχ. 14), ὁ ἀξιόπιστος καί ἀληθινός μάρτυς Χριστός, ἡ δημιουργική ἀρχή ὄλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ.⁵ Ὁ Χριστός παρατηρεῖ τή χλιαρότητα καί ψυχρότητα τοῦ Ἐπισκόπου καί τῶν μελῶν της πού προκαλεῖ ἔμετο (στίχ.15-16), γιατί εἶχαν συμβιβαστεῖ μέ τήν εὐμάρεια, ἔχοντας θέσει σέ δεύτερη μοῖρα τή σχέση τους μέ τόν Θεό, χάνοντας τόν ζῆλο, τήν ἀφοσίωση καί τήν ἀγάπη πρός τόν Χριστό. Ἀκολουθεῖ ὁ φόγος μέ τή χρησιμοποίηση πέντε ἐπιθέτων: «ταλαίπωρος, ἐλεινός, πτωχός, τυφλός, γυμνός» (στίχ. 17) πού ἀποδεικνύουν τήν ἠθική καί πνευματική πτώση τους σέ σχέση μέ τήν εὐημερία καί τόν πλοῦτο τῆς πόλης. Ἔτσι, ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος ἐλέγχει καί παιδεύει ὅσους ἀγαπᾷ (στίχ. 19), τούς συμβουλεύει γιά νά μετανοήσουν νά ἀγοράσουν πύρινο χρυσό γιά νά πλουτίσουν, ἱμάτια λευκά γιά νά κρύψουν τή γυμνότητά τους καί κολλῦριο γιά τήν τυφλότητά τους (στίχ. 18). Ὁ Χριστός κρούει τή θύρα καί προσκαλεῖ στό οὐράνιο δεῖπνο (στίχ. 20). Αὐτοί πού θά ἀνταποκριθοῦν στό κάλεσμά Του καί νικήσουν στούς πνευματικούς ἀγῶνες θά ἀξιωθοῦν, ὡς αἰώνια ἀνταμοιβή, νά καθίσουν ὡς νικητές στόν θρόνο Του (στίχ. 21).

Ὁλοκληρώνοντας μέ τό σημερινό ἄρθρο μας τήν ἀναφορά μας στίς ἐπτὰ βιβλικές πόλεις πού ἀναφέρονται στήν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου συμπερασματικά παρα-

τηροῦμε ὅτι ὁ Εὐαγγελιστής μέ γλώσσα συμβολική καί βάση τίς κοινωνικοπολιτικές συνθήκες τῆς κάθε πόλεως ἐλέγχει, ἐπαινεῖ καί ἐπιπλήττει τά μέλη τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων, προσκαλώντας τους σέ μετάνοια καί ἐγρήγορηση. Στόχος του ἦταν νά ἐνδυναμώσει τήν πίστη τῶν χριστιανῶν, ἀπέναντι στήν κυριαρχία τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καί τῶν αἰρετικῶν, μίας καί ἦταν ἐμφανῆ τά σημάδια μίας πνευματικῆς κάμψης τῶν χριστιανῶν ἐξαιτίας τῶν ἠθικῶν καί θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων τῶν ψευδοδιδασκάλων καί τῶν δοξασιῶν τους. Γι' αὐτό καί ὑπερτονίζει τό γεγονός τῆς ἔλευσης τοῦ Κυρίου κατά τή Δευτέρα Παρουσία, πού πρέπει νά βρεῖ τούς χριστιανούς ἔτοιμους καί καθαρούς τήν ἡμέρα ἐκείνη τῆς Κρίσεως. Σέ ὅλες τίς περιπτώσεις, δίνεται ἡ δυνατότητα μετάνοιας, ἀπαράιτητη προϋπόθεση γιά τή σωτηρία καί τή συμμετοχή στή νέα, «καινή» Ἱερουσαλήμ.

Οἱ νικητές πιστοί θά ἀπολαύσουν τό ξύλο τῆς ζωῆς τοῦ παραδείσου (Ἀποκ. 2,7), τόν στέφανο τῆς ζωῆς (2,10), τό μάννα τό κεκρυμμένο καί τή λευκή ψῆφο πού φέρει πάνω της τό καινό ὄνομα (2,17), τήν ἐξουσία στά ἔθνη (2,26), τόν πρωινό ἀστέρα (2,28), τά λευκά ἱμάτια καί τήν ἐγγραφή στό βιβλίον τῆς ζωῆς (3,5), ὡς στυλοὶ στόν νέο ναό τοῦ θεοῦ (3, 12) καί τόν θρόνο τοῦ Θεοῦ (3,21).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ἰ. Καραβιδόπουλος, σ. 353. 2. Σχετικά μέ τήν ἱστορία τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν στή Λαοδίκεια, βλ. στό διαδίκτυο: <https://turkisharchaeonews.net/site/laodicea-lycus> (27/12/19), ὅπου καί πλῆθος φωτογραφιῶν. 3. Βλ. Π. Χρήστου (2005), σ. 914-915. 4. Ἰ. Καρμίρης (1960), σ. 255. 5. Σ. Δεσπότης (2008), σ. 131.

Τέσσερις προτεσταντικές έκδοχές τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας (I)

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργοπούλου
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Τό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας ὑπῆρξε ἀντικείμενο θεολογικῶν διαφωνιῶν καί ἐρίδων στόν χῶρο τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀπό τά πρῶτα χρόνια ἐμφάνισής του στό ἱστορικό προσκήνιο καί μέχρι σήμερα συνέχισε νά παραμένει ἀντικείμενο διαφορετικῶν θεωρήσεων μεταξύ τῶν διαφόρων κλάδων του, μέ κάποια μόνο στοιχεῖα κοινῶν θεολογικῶν παραδοχῶν καί συμφωνίας. Τά κοινῶς ἀποδεκτά στοιχεῖα ἀπό τό σύνολο τῶν προτεσταντικῶν κλάδων, παλαιότερων καί νεότερων, εἶναι: α) ἀπορρίπτεται ὁ ὅρος καί ἡ θεολογική σχολαστική διδασκαλία περί μετουσίωσης, β) ἄρνηση θεώρησης τῆς θείας Εὐχαριστίας ὡς θυσίας ἱλαστηρίου, γ) τά εὐχαριστιακά δῶρα δέν ἀποτελοῦν ἀντικείμενο λατρείας ἢ ἀπλῆς προσκύνησης, καί δ) μετάληψη καί ἀπό τά δύο εἶδη.

Στή συνέχεια θά παραθέσουμε συνοπτικά τέσσερις διαφορετικές προτεσταντικές ἐκδοχές, ὅχι τίς μόνες βεβαίως, μέ τήν ἐπισήμανση ὅτι σέ πλῆθος ἀπό τίς νεότερες προτεσταντικές κινήσεις καί Ὁμολογίες, πού δέν ἐντάσσονται σέ μείζονες προτεσταντικούς κλάδους, κυρίαρχη εἶναι ἡ θεώρηση τῆς θείας Εὐχαριστίας ὅπως εἶχε ἐκφραστεῖ ἀπό τόν Ζβίγγλιο¹.

I. Ἡ Λουθηρανική

Γιά τοὺς λουθηρανούς² ὁ Χριστός εἶναι μέν πραγματικῶς παρών κατά τό μυστήριο, ἀλλά τά εὐχαριστιακά δῶρα δέν μεταβάλλονται πραγματικά καί οὐσιωδῶς σέ σῶμα καί αἷμα Χριστοῦ. Τό ἀναληφθέν σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὑποστηρίζουν, λόγω ἐσφαλμένης θεώρησης τῆς ἀντίδοσης τῶν ἰδιωμάτων, εἶναι πανταχοῦ παρόν (Ubiquitas), γι' αὐτό τόν λόγο εἶναι παρόν καί στά εὐχαριστιακά δῶρα κατά τήν τέλεση τοῦ μυστηρίου. Ἡ πραγματική παρουσία τοῦ Χριστοῦ (Ἐναρτισμός), καί ὄχι δυναμική, περιορίζεται ἀποκλειστικά καί μόνο κατά τή διάρκεια τῆς χρήσης καί τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματος.

Οἱ πιστοί ὅμως λαμβάνουν ἀληθῶς καί πραγματικῶς «ἐν τῷ ἄρτῳ» (in pane), «σύν τῷ ἄρτῳ» (cum pane) καί «ὑπό τόν ἄρτον» (sub pane), «ἐν τῷ οἴνῳ» (in vino), «σύν τῷ οἴνῳ» (cum vino) καί «ὑπό τόν οἶνον» (sub vino) σῶμα καί αἷμα Χριστοῦ. Πρίν ἀπό τή χρήση (ante usum) καί μετά τή χρήση (post usum) τά εὐχαριστιακά δῶρα παραμένουν ἀπλός ἄρτος καί οἶνος. Οἱ λόγοι σύστασης τοῦ μυστηρίου γιά τοὺς λουθηρανούς ἐρμηνεύονται κυριολεκτικά καί ὄχι μεταφορικά.

II. Ὁ Ζβίγγλιος

Ὁ Ζβίγγλιος³ διατύπωσε τὴν πλέον ἀκραία ἐκδοχὴ γιὰ τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας μεταξύ τῶν ἡγετικῶν μορφῶν τῆς Μεταρρύθμισης καὶ ἐπιπλέον συγκρούστηκε πολὺ ἔντονα μὲ τὸν Λούθηρον γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, στὸ πλαίσιο τῆς Α' Εὐχαριστιακῆς ἔριδας, ὅπως εἶναι γνωστὴ ἢ μεταξύ τους σύγκρουση, στὴν ἱστορία τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Γιὰ τὸν Ζβίγγλιο ἡ θεία Εὐχαριστία εἶναι ἓνα ἀπλό σημεῖο, ἓνα σύμβολο, μία ὑπὸ μνηση-ὑπενθύμιση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου

τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ συμμετοχὴ σ' αὐτὴν πράξις ὁμολογίας ἐκ μέρους τῶν πιστῶν.

Ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι πραγματικὰ σωματικὰ παρὼν στὸ μυστήριον, ἀλλὰ μόνο πνευματικὰ παρὼν στὴν πίστη τῶν χριστιανῶν. Ἡ κυριολεκτικὴ ἐρμηνεῖα καὶ κατανόηση τῶν λόγων τῆς σύστασης τοῦ μυστηρίου εἶναι γιὰ τὸν Ζβίγγλιο κάτι ἄτοπο καὶ ἀπαράδεκτο. Κατ' αὐτόν, ἡ τέλεση τοῦ μυστηρίου πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἓνα ἀναμνηστικὸ δεῖπνο, πού θυμίζει στοὺς πιστοὺς τί προσέφερε γι' αὐτοὺς ὁ Χριστὸς μὲ τὸ Πάθος καὶ τὸν θάνατό Του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Προβλ. J. Geiselmann, "Abendmahlsstreit", *LThK*² 1(1957) 35: "Bei den jüngeren protest. Sekten ist das Abendmahl vielfach nur Danksagungs und Bekenntniszeremonie". 2. *Große Katechismus* (1529), Pars V. Schmalkaldischen Artikel (1537), II, 2. III, 6. *Vom Abendmahl Christi*, Bekenntnis (1528), WA 26, 261-509. *Kurzes Bekenntnis vom heiligen Sakrament*, (1544), WA 54, 141-167. *Form. Conc. Epitome*, VII. 3. *De vera et falsa religione Commentarius* (1525), Cap. 18. *Fidei Ratio* (1530), Art. 8. *Expositio fidei Christianae* (1531), Cap. 4.

Ἀδιάβαστο δάσος
(λεπτομέρεια)

Άρχιμ. Διονύσιος Φαραζουλής (1882-1920)

Πρωτ. ΉλΙΑ Δροσινού

Ίερ. Προϊστ. Ί.Ν. Ζωοδόχου Πηγής Ακαδημίας

Στίς 23 Φεβρουαρίου συμπληρώνονται ἑκατό ἔτη ἀπό τήν κοίμησιν τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Διονυσίου Φαραζουλῆ. Γιά τήν προσωπικότητα καί τό ἔργο του ἔχουν κατά καιρούς πολλά δημοσιευθεῖ ἀπό διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες, δημοσιογράφους, συγγραφεῖς. Τό δημοσίευμα αὐτό, πού ἀφιερώνεται εὐλαβικά στή μνήμη του, ἀποβλέπει νά παρουσιάσει τόν π. Διονύσιο ὄχι μόνο ὡς ἱεροκλήρικα ἀλλά καί ὡς ἐφημέριο, μέσα ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Ί.Ν. Ζωοδόχου Πηγῆς (ὁδοῦ Ἀκαδημίας), ὅπου ὑπηρέτησε ἐπί τριετία.

Ὁ π. Διονύσιος Φαραζουλῆς, γεννήθηκε στό Αἶγιο τό 1882, ἀπό ἀρχοντική καί πολύτεχνη οἰκογένεια. Ἔτυχε ἐπιμελημένης οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς. Στήν πόλιν τοῦ Αἰγίου ἐτελείωσε τό Γυμνάσιο, ἐνῶ συγχρόνως κατεγίνετο στήν ἐκμάθησιν τῆς γαλλικῆς καί ἀγγλικῆς γλώσσας, εἶχε δέ θαυμάσια ἐπίδοσιν στήν εὐρωπαϊκῆ μουσική καί ἀγάπην στό βιολί. Μετά τό πέρασ τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν του, ἤλθε στήν Ἀθήνα, ἐγράφη κατ' ἀρχάς στή Νομική Σχολή, τήν ὅποια ἀργότερα διέκοψε, καί καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Γέροντος του π. Εὐσεβίου Ματθιοπούλου μετεγράφη στή Θεολογική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου. Κατά τή φοίτησίν του ἦταν πρότυπο κοσμιότητος καί σεμνότητος. Ὡς φοιτητής εἶχε τήν πεποίθησιν ὅτι γιά τή μόρφωσίν του ὡς θεολόγου δέν ἀρκού-

σαν μόνον οἱ θεωρητικῆς γνώσεις, ἀλλά ὅτι χρειάζοταν πρώτιστα ἡ πνευματική μόρφωσις, ἡ μόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος.

Τόν Δεκέμβριον τοῦ 1907, ὕστερα ἀπό ἐπιτυχεῖς ἐξετάσεις, ἀναγορεύθηκε διδάκτωρ τῆς Θεολογίας μέ τόν βαθμό «ἀριστα». Τόν Μάρτιον τοῦ 1908 εἰσῆλθε στίς τάξεις τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου, ἐκάρη πρῶτα μοναχός στή Μονή τοῦ Μ. Σπηλαίου καί τόν Μάιον τοῦ ἰδίου ἔτους διάκονος ἀπό τόν τότε Ἐπίσκοπον Χαρίτων, ἐτοποθετήθη δέ ὡς Διάκονος Ἱεροκλήρουξ στόν Ί.Ν. Ἀγίου Γεωργίου Καρύτση. Ἡ κηρυκτική του δράσις δέν περιορίσθηκε στά στενά πλαίσια τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλά ἐπεκτάθη καί στήν ἐπαρχίαν σέ συχρές περιοδεῖς στήν Αἰτωλοακαρνανίαν, στή δυτική Πελοπόννησον, κατά τό παράδειγμα τοῦ π. Εὐσεβίου. Ἀλλά καί ἡ δημοσιογραφική του δεινότης ἐμφανίζεται ἀπό τό 1911 στό περιοδικό Ζωή, τῆς ὁμωνύμου ἀδελφότητος τῆς ὁποίας ἰδρυτικόν μέλος ἔτυχε.

Τόν Δεκέμβριον τοῦ 1912, ἐχειροτονήθη στόν Ί.Ν. Ἀγίου Γεωργίου Καρύτση, Πρεσβύτερος ὑπό τοῦ Ἐπισκόπου Καλαβρύτων Τιμοθέου (Ἀναστασίου) καί τοῦ ἀπενεμήθη τό ὀφθίκιον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου. Ὡς ἱεροκλήρικας ἐτοποθετήθη εἰς τοὺς Ναοὺς Εὐαγγελιστρίας Πειραιῶς, Χρυσοσπηλαιωτίσσης, Ζωοδόχου Πηγῆς, διακρίθη δέ ὄχι μόνο γιά τό κήρυγμά του ἀλλά καί γιά τό εὐρύτερον λειτουρ-

γικό και ποιμαντικό έργο. Στην τριετή παρουσία του στον Ναό τής Ζωοδόχου Πηγής, σύμφωνα με διασωζόμενες μαρτυρίες, υπηρέτησε ως έφημέριος πλησίον δύο ηλικιωμένων συνεφημεριών, του π. Άθανασίου Παπακωνσταντίνου και του π. Κων. Οικονόμου, στους όποιους συμπεριεφέρετο ως φιλόστοργος υιός, και φιλαδέλφως τούς έστήριζε με τή λεπτότητα του χαρακτήρος και τήν ταπεινοφροσύνη πού τόν διέκρινε. Έμφανής όμως είναι ό σύνδεσμος πού ανέπτυξε με τούς ένοριτες και εκκλησιαζομένους του Ί.Ν. Ζωοδόχου Πηγής, όταν τό 1918 ήταν βαριά άσθενής στό Αΐγιο. Μόλις ή άσθενειά του έγινε γνωστή, τελούντο στον Ναό παρακλήσεις, όπου γονυπετείς ίκέτευαν τή Θεοτόκο για τήν αναρρωσή του. Στη βιογραφία του, πού εξέδωσε ή αδελφότητα «Ζωή», διασώζεται ή όμιλία από τόν άμβωνα του Ναού και οι εύχαριστίες του προς τά πνευματικά του τέκνα: «Άς έχει δόξα τό Πανάγιον όνομα του Θεού, διότι με ήξίωσε και πάλιν νά επανέλθω προς ύμās αγαπητοί αδελφοί. Άς είναι εύλογημένον τό υπερύμνητον όνομα τής Παναγίας μας, ή Χάρις τής όποιας μās έφευρεν και πάλιν εν τῷ Ίερῷ τούτῳ Ναῷ όχι μόνον συγκεκριημένον περισσότερον αλλά και επί μάλλον προς ύμās συνδεδεμένον διά τῶν άγνῶν και ιερῶν δεσμῶν τούς όποιους έχάλκευσεν ή ιδική σας χριστιανική αγάπη, τό ιδικόν σας αδελφικόν ενδιαφέρον [...]. Ήθελα επί τῇ εύκαιρίᾳ νά σας εύχαριστήσω διά τήν ειλικρινή χριστιανικήν αγάπην και στοργήν με τήν όποίαν ήθελήσατε νά με περιβάλητε. Ό Θεός άς ανταποδώσει τόν κόπον τῆς αγάπης σας».

Ή φήμη του π. Διονυσίου ως πνευματικού πατέρα γλαφυροῦ κήρυκα, άριστου λειτουργοῦ με μελωδική φωνή, ιεροπρέπεια και άφοσίωση συνετέλεσεν ώστε ό Μητροπολίτης Άθηνῶν Μελέτιος (Μεταξάκης) νά αποφασίσει τήν τοποθέτησή του από τόν Ίανουάριο του 1920 στον Μητροπολιτικό Ναό Άθηνῶν. Τήν Κυριακή 2 Φεβρουαρίου έκανε τό τελευταίο κήρυγμα του για τή Δευτέρα Παρουσία. Τό ίδιο βράδυ άσθένησε σοβαρά και στις 23 του ίδιου μηνός παρέδωκε τήν ψυχήν εις τάς χείρας του Κυρίου. Για τήν πάνδημη και πρωτοφανή σέ κόσμον και πένθος κηδεία του στον Μητροπολιτικό Ναό, μεταξύ τῶν άλλων έγραψε ό Άρχιμ. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, στον Έκκλησιαστικόν Κήρυκα: «Όσοι δέν έγνωρίζον τίς ήτο ό π. Διονύσιος Φαραζουλής έμαθον κατά τήν παρελθοῦσαν Δευτέραν αλλά και όσοι έγνωρίζον αὐτόν έμειναν κατάπληκτοι πρό τῆς εκδηλώσεως πρωτοφανοῦς πανδήμου πένθους επί τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. Ένόμιζε τις αναπαρισταμένη τήν κηδείαν του Μεγάλου Βασιλείου, ως αὐτήν άριστοτεχνικῶς διεζωγράψισε ό Θεολόγος Γρηγόριος».

Μέ τά σύντομα αὐτά βιογραφικά στοιχεία έλπίζομε ότι πολλοί αναθεωροῦντες τήν έκβασιν τῆς αναστροφῆς θά μιμηθοῦν τήν πίστη του και τήν πλούσια και καρποφόρο δράση του.

Στά βιβλία πρακτικῶν του Έκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου κατ' επανάληψη έχουν καταγραφεί εκ μέρους τῶν Ἐπιτρόπων, άνδρῶν εκ τῶν τά πρώτα φερόντων τῆς τότε άθηναϊκῆς κοινωνίας, εὔπαινοι και εγκώμια για τό έργο του π. Διονυσίου στον Ίερό Ναό.

Περί μισθολογικῶν κρατήσεων

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Ἀρχιερ. Ἐπιτρ. Ἰ.Μ. Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου
Ἀντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Ἐπειδὴ πολλοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ μᾶς θέτουν πολλὰ ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ τίς μισθολογικὲς τους κρατήσεις, ἀπὸ τὸ παρὸν τεῦχος θὰ δημοσιεύσουμε ὀρισμένα χρήσιμα στοιχεῖα πρὸς ἐνημέρωσή τους. Κατ' ἀρχάς πρέπει νὰ τονίσουμε πὼς οἱ μισθολογικὲς κρατήσεις στοὺς μισθοῦς τῶν Κληρικῶν γίνονται βάσει παλαιῶν νόμων, ὅπως καὶ σέ κάθε Δημοσίου Ὑπαλλήλου, ἀλλὰ κυρίως βάσει τοῦ Νόμου 4354/2015. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ ὡς ἄνω οἱ μισθολογικὲς κρατήσεις ὄλων τῶν Κληρικῶν γίνονται ἐπὶ τῶν ἀκαθαρίστων ἀποδοχῶν τους καὶ εἶναι οἱ ἑξῆς:

1) Μισθολογικὴ κράτηση γιὰ Σύνταξη 6,67%

2) Ἀσφαλιστικὴ πρόνοια πρῶην Τ.Π.Ο.Ε.Κ.Ε τακτικὴ 4 % καὶ ἔκτακτη 1%

3) ΕΦΚΑ (πρῶην Τ.Ε.Α.Δ.Υ) 3,25%

4) Ὑγειονομικὸ 2,55%

5) Περιοδικὸ Ἐκκλησία 0,50%, καὶ ὅσοι Κληρικοὶ ἔχουν διοριστεῖ ἀπὸ τὸ 2011 καὶ μετὰ καταβάλουν 1% ὑπὲρ Ο.Α.Ε.Δ.

Ἐπίσης ἐξυπακούεται ὅτι ὅσοι Κληρικοὶ ἔχουν λάβει δάνειο εἴτε ἀπὸ τὸ Ταμεῖο Παρακαταθηκῶν εἴτε ἀπὸ ἄλλη Τράπεζα καὶ ἡ κράτηση γίνεται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν μισθὸ τους, καταβάλουν τὴν ἀνάλογη μηνιαία δόση ἢ ὁποῖα καὶ συμπεριλαμβάνεται στὸ τελικὸ ποσὸ τῶν κρατήσεων.

Ἡμαρτημένων Διόρθωσις. Στὸ κείμενο τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Π.Β. Πάσχου «Εὐλαβεῖς Λειτουργικὲς Προτάσεις», πού δημοσιεύτηκε στὸ τχ. 6 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2019) τοῦ Ἐφημερίου παραλείφθηκε, ἐκ παραδρομῆς, ἡ φράση «ἵνα ἐγγράψω» ἀπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο. Παραθέτουμε ἀποκαταστημένο στὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα τοῦ δημοσιεύματος:

«Καὶ ἐγώ, τότε, ἀφοῦ τὸ ἐκκλησιαστικὸ τυπικὸ δέν ἔλεγε τίποτε, σέ μιά στιγμιαία ἔμπνευση, πῆρα ἕναν ἄγνωστο ψαλμικὸ στίχο, σέ ἦχο πλ. α': "Κάλαμον καὶ σπόγγον / ἔδωκαν εἰς χεῖράς μου / ἵνα ἐγγράψω, τὸ ὄνομά σου Κύριε / ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μου"».

Προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους όρους της πίστεως.

Μέ τον Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τον Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Άποσπάσματα από κείμενα Πατέρων με μουσικές γέφυρες.

Μέ την Κυριακή Αϊλιανού.

Οι έκπομπές του Ραδιοφωνικού Σταθμού

της Έκκλησίας της Ελλάδος 89,5

ἀναμεταδίδονται από τους κατά τόπους σταθμούς

των Ίερων Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνās 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203